

Noora Ellonen (toim.)

RIKOSTUTKINTA LAPSIIN KOHDISTUVISSA VÄKIVALTA- JA SEKSUAALIRIKOKSISSA

RIKOSTUTKINTA
LAPSIIN KOHDISTUVISSA
VÄKIVALTA- JA
SEKSUAALIRIKOKSISSA

Noora Ellonen (toim.)

Poliisiammattikorkeakoulu
Tampere, 2013

Noora Ellonen (toim.):
RIKOSTUTKINTA LAPSIIN KOHDISTUVISSA VÄKIVALTA- JA
SEKSUAALIRIKOKSISSA

Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 20

ISBN: 978-951-815-247-0 (painettu)

ISBN: 978-951-815-248-7 (pdf)

ISSN: 1455-8270

Kannet: Mari Pakarinen - Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print

Taitto: Johanna Lähti - Poliisiammattikorkeakoulu

Paino: Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print

Tampere 2013

KIRJOITTAJAT

Noora Ellonen (kriminologian dosentti, tutkija)

Minna Joki-Erkkilä (LL, naistentautien ja synnytysten erikoislääkäri)

Julia Korkman (PsT, psykologi)

Ilkka Lahtinen (kärjäjätuomari)

Anu Mantila (OTL, valtiosyyttäjä)

Satu Rantaeskola (OTK, varatuomari, yliopettaja)

Leena Salovartio (kihlakunnansyyttäjä)

Mia Tuominen (HTM, rikoskomisario)

Sarimari Tupola (LT, lastentautien erikoislääkäri)

ESIPUHE

Tämä oppikirja on toteutettu osana Suomen Akatemian tutkijatohtoriprojektia *Väkivalta lasten kokemana ja poliisien tutkimana* (252106). Kiitos Suomen Akatemialle projektin rahoituksesta.

Oppikirjan sisältö on koottu yhteistyössä eri alojen asiantuntijoiden kanssa. Heistä Minna Joki-Erkkilä, Julia Korkman, Ilkka Lahtinen, Anu Mantila, Satu Rantaeskola, Leena Salovartio, Mia Tuominen ja Sarimari Tupola ovat myös kirjan kirjoittajia. Kiitokset heille kaikille asiantuntijuutensa jakamisesta ja osallistumisesta kirjoitustyöhön.

Kirjoittajien lisäksi materiaalia kirjaan ovat tuottaneet 12 lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistunutta poliisia. He osallistuivat aiheesta tehtyyn haastattelututkimukseen ja haastattelumateriaalia on käytetty tieteellisen tutkimuksen lisäksi tämän oppikirjan laatimisessa. Koska haastattelut tehtiin anonymisti, poliisien nimiä ei tuoda tässä esiin, mutta heille kaikille kuuluu suuri kiitos käytännön kokemustensa jakamisesta.

Edellä mainittujen henkilöiden lisäksi oppikirjan sisällön tuottamiseen sekä tekstin kommentoimiseen ovat osallistuneet seuraavat henkilöt: Raili Sulkava ja Katri Matveinen KRP:n Rikosteknisestä laboratorion, Tommi Reen Poliisihallituksesta, Eila Koivuniemi Keski-Suomen poliisilaitokselta, Teemu Saukonieni Kanta-Hämeen poliisilaitokselta, Sanna Springare Länsi-Uudenmaan poliisilaitokselta, Pauli Keipilä, Niko Åkerlund ja Petri Burmoi Pirkanmaan poliisilaitokselta sekä Paul Karlsson, Jussi Hakaniemi ja Juha-Pekka Oksanen Poliisiammattikorkeakoulusta. Suuri kiitos heille kaikille avusta ja asiantuntemuksesta. Kiitos myös Poliisiammattikorkeakoulun julkaisutoimikunnalle ja toimikunnan nimeämille käsikirjoituksen tarkastajille Mari Koskelainen, Janne Ylijärvi, Kirsti Ruuska, Mika Ranki ja Jyrki Haapala. Kiitos Johanna Lättille käsikirjoituksen taitosta ja käytännön järjestelyistä.

Käsillä oleva oppikirja on kirjoitettu suurten muutosten aikana. Esitutkinta-, poliisi- ja pakkokeinolaki uudistuvat, ja niiden myötä muuttuvat myös monet asetukset, ohjeet ja käytännöt. PORA III tuo uusia organisatorisia haasteita ja VITJA uusia tietoteknisiä tuulia. Nämä kaikki vaikuttavat myös lapsiin kohdistuneiden väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Myös väkivalta ilmiönä on muuttumassa. Lapsiin kohdistuvan väkivallan ja hyväksikäytön havaitsemiseen on yhteiskunnassa herkistytty ja poliisille tulevien ilmoitusten määrä on kasvussa. Yhteiskunnan ja tietotekniikan kehittyminen tuo puolestaan koko ajan uusia ilmiöitä aiheen piiriin. Tämän oppikirjan tarkoituksena on antaa eväitä tuleville poliisimiehille lapsista huolehtimiseen myös näiden muutosten aikana.

Tampereen Hervannassa, 15.5.2013

Noora Ellonen

SISÄLLYS

<i>Esipuhe</i>	6
1 Johdanto	11
2 Tutkinnanjohtajan rooli	14
3 Esitutkintayhteistyö syyttäjän kanssa	16
3.1 Esitutkintayhteistyötä ohjaavat säädökset.....	16
3.2 Esitutkintayhteistyö käytännössä	18
4 Viranomaisyhteistyö ja ilmoitusvelvollisuudet	20
4.1 Yleistä viranomaisyhteistyöstä	20
4.2 Viranomaisten ilmoitusvelvollisuudet.....	22
4.3 Tiedonvaihto viranomaisyhteistyön edellytyksenä	28
4.3.1 Poliisin oikeus tiedon saantiin.....	29
4.3.2 Sosiaaliviranomaisen oikeus tiedon saantiin.....	31
4.4 Viranomaisyhteistyön käytänteitä	33
4.4.1 Yhteistyö lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa.....	33
4.4.2 Yhteistyö somaattisten lääkäreiden kanssa	35
4.4.3 Yhteistyö lasten ja nuorten oikeuspsykiatristen yksiköiden kanssa.....	36
4.4.4 Yhteistyö päiväkotien ja koulujen henkilöstön kanssa.....	37
4.4.5 Viranomaispalaverit.....	37
5 Esitutkinta-aineiston julkisuus	38
5.1 Lähtökohtana julkisuus	38
5.2 Salassapito esitutinnan aikana.....	39
5.3 Asiakirjojen ja tiedon antaminen	42
6 Rikosilmoitus ja esitutinnan aloitus	44
6.1 Esitutinnan aloittaminen	44
6.1.1 Tutkinnan aloittamisen kiireellisyys.....	46
6.2 Rikosnimikkeen valinta.....	47

6.3	Rikosnimikkeet	49
6.3.1	Pahoimpitelyrikosnimikkeet	49
6.3.2	Seksuaalirikosnimikkeet	50
6.4	Ennakkoilmoitus syyttäjälle	57
6.5	Tutkintasuunnitelma	58
6.6	Hypoteesien asettaminen	59
6.7	Esitietojen hankkiminen esitutkintaa varten	60
7	Asianosaiset ja heidän oikeutensa	63
7.1	Asianomistaja	63
7.1.1	Asianomistajan oikeus edunvalvojan sijaiseen	65
7.1.2	Asianomistajan oikeus oikeusavustajaan	67
7.1.3	Lapsen oikeus tukihenkilöön	68
7.1.4	Asianomistajan oikeus vahingonkorvauksiin	69
7.1.5	Haitan arviointi	71
7.2	Epäilty	72
7.2.1	Alle 15-vuotias rikoksesta epäilty	73
7.2.2	Epäillyn oikeus oikeudenkäyntiavustajaan	75
8	Asianomistajan kuuleminen	76
8.1	Lapsen huoltajan tai muun laillisen edustajan kuuleminen ..	76
8.2	Yleistä lapsen kuulemisesta	77
8.2.1	Haastattelujen videointi	78
8.2.2	Kontradiktorisuusperiaatteen toteutuminen	79
8.2.3	Haastattelussa läsnä olevat henkilöt	81
8.2.4	Haastattelu tulkin avulla	82
8.2.5	Luotettavuuden arviointi	83
8.3	Lapsen kuulemisen puitteet	84
8.3.1	Kuulustelutila ja oheismateriaalia	84
8.3.2	Kuulustelukertojen määrä ja kesto	84
8.3.3	Lapsen valmistelu haastattelua varten	85
8.4	Lapsen kuuleminen käytännössä	85
8.4.1	Kuulemisen suunnittelu	86
8.4.2	Kontaktin luominen ja sääntöjen kertominen	87
8.4.3	Harjoitushaastattelu	88

8.4.4	Epäilyn käsittely.....	89
8.4.5	Kuulemisessa käytetyt kysymykset.....	90
8.5	Lapsen haastattelu virka-apuna terveydenhuollon yksikössä	94
8.5.1	Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen työryhmän lausunnot ...	97
8.5.2	Asiantuntijalausunnoista yleisesti	98
9	Epäillyn kuuleminen.....	99
10	Todistajat	101
11	Pakkokeinot.....	103
11.1	Etsinnät ja takavarikko.....	103
11.1.1	Kotietsintä ja paikanetsintä.....	104
11.1.2	Laite-etsintä	105
11.1.3	Takavarikko ja jäljentäminen	106
11.1.4	Vakuustakavarikko	107
11.2	Salainen tiedonhankinta ja salaiset pakkokeinot	108
12	Tekninen tutkinta.....	111
12.1	Teknisistä tutkimuksista yleisesti.....	111
12.2	Paikkaan ja henkilöön kohdistuvat tutkimukset.....	114
13	Elektroniset aineistot	117
13.1	Videot, kuvat ja tiedostot	117
13.2	Elektronisten laitteiden käsittely	119
13.3	Tutkinnassa ja kuulustelussa selvitettäviä asioita	120
14	Somaattiset tutkimukset ja lääkärinlausunnot	122
14.1	Somaattiset tutkimukset virka-apuna	122
14.1.1	Poliisin rooli somaattisissa tutkimuksissa	125
14.1.2	Milloin somaattiset tutkimukset tulisi pyytää?.....	126
14.1.3	Lapsen valmistelu somaattisiin tutkimuksiin	128
14.1.4	Lapsen ja vanhemman suostumus tutkimusten tekoon	129
14.1.5	Haastattelu somaattisen tutkimuksen yhteydessä.....	130
14.1.6	Oikeuslääketieteelliset näytteet.....	131
14.2	Lääkärinlausunto.....	131

14.3	Tyypillisimmät vammat ja löydökset.....	135
14.3.1	Pahoinpitelyt.....	136
14.3.2	Kemiallinen pahoinpitely.....	137
14.3.3	Seksuaalinen hyväksikäyttö.....	137
15	Esitutinnan päättäminen.....	138
15.1	Esitutinnan tarkastuslista.....	138
15.2	Sovittelu.....	139
15.3	Esitutkintapöytäkirjan laatiminen.....	141
15.4	Loppulausunto.....	142
15.5	Esitutinnan päättämistavat.....	143
16	Lopuksi.....	146
	<i>English summary.....</i>	<i>147</i>
	<i>Kirjallisuus.....</i>	<i>148</i>
	Virallislähteet.....	151
	<i>Liitteet.....</i>	<i>153</i>
	Liite 1. Esimerkki tutkintasuunnitelmasta.....	153
	Liite 2. Edunvalvonnan pikaopas.....	157
	Liite 3. Lapsen oikeuspsykologinen haastattelu.....	158
	Liite 4. Tutkinnan tarkastuslista.....	172
	<i>Kirjoittajat.....</i>	<i>175</i>

1 JOHDANTO

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten¹ tutkinta poikkeaa aikuisiin kohdistuneiden väkivaltarikosten tutkinnasta ja vaatii siksi erityistä huomiota ja erityistaitoja. Merkittävimmit eroavaisuudet liittyvät lapsen kuulemiseen asianomistajana, mutta myös muissa tutkintatoimenpiteissä tulee huomioida lapsen poikkeava asema verrattuna aikuisiin. Esitutkintalain (ETL 4:7) periaatteen mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla ja on huolehdittava siitä, että hänelle ei aiheudu tutkinnassa tarpeetonta haittaa. Lapsiin kohdistuviin väkivalta- ja seksuaalirikoksiin liittyy myös ominaispiirteitä, jotka tekevät niiden tutkinnasta haasteellista. Näistä rikoksista on usein vaikea saada näyttöä. Esimerkiksi fyysisiä vammoja löydetään vain harvoin. Yksi syy tähän on se, että tapaukset tulevat poliisin tietoon usein viiveellä. Toinen syy on se, että kaikki teot eivät ole omiaan aiheuttamaan fyysisiä vammoja. Monipuolisen näytön kerääminen tilanteen selvittämiseksi olisi kuitenkin tärkeää, sillä lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa rikoksesta epäilty ei juuri koskaan tunnusta mahdollista tekoaan. Siksi tutkintataktiikan merkitys korostuu näiden tapausten tutkinnassa. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinta luokitellaankin aina vaativaksi rikostutkinnaksi.

Haasteellisuuden ja erityisvaatimusten vuoksi esitutkintalain (ETL 4:7) sekä poliisin ohjeiden² mukaan lapsiin kohdistuneita väkivalta- ja seksuaalirikoksia tulisi tutkia vain ne poliisit, jotka ovat saaneet siihen erityiskoulutuksen. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnan täydennyskoulutusta järjestävät Poliisiammattikorkeakoulu ja Poliisihallitus. Koulutuksista ja lain määräyksestä huolimatta erityiskoulutettuja poliiseja ei kuitenkaan ole vielä riittävästi, jotta lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinta voitaisiin keskittää yksinomaan erikoiskoulutuksen käyneille poliiseille. Varsinkin, kun poliisille ilmoitettujen tapausten määrää kasvaa vuosittain³. Siksi jokaisen poliisin tulee tietää ne erityispiirteet, jotka liittyvät lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan ja omata valmiuksia perehtyä niihin, kun tällainen tapaus tulee tutkittavaksi omalle kohdalle.

Tähän kirjaan on koottu lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnan erityispiirteitä liittyen kaikkiin esitutkinnan vaiheisiin. Kirja on tarkoitettu oppikirjaksi poliisin peruskoulutukseen. Kirjassa ei kerrata kaikkia yleisesti rikostutkintaan liittyviä toimenpiteitä vaan tuodaan esiin nii-

---

1 Tässä oppikirjassa käytetään termejä lapsiin kohdistuva väkivalta- ja seksuaalirikos, vaikka kyseessä on koko esitutkinnan ajan vasta epäily rikoksesta.

2 SM, 2011

3 Tilastokeskus, 2013

tä asioita, jotka joko poikkeavat tutkittaessa lapsiin kohdistuneita väkivaltarikoksia, vaativat erityistä huomiota tai jotka poliisien käytännön kokemuksen mukaan ovat osoittautuneet erityisen vaikeiksi näiden rikosten tutkinnassa. Kirja on siten suunnattu niille poliisiopiskelijoille ja poliiseille, jotka jo tuntevat esitutkintaan liittyvät säädökset ja toimenpiteet yleisesti.

Kirjan sisältö perustuu ennen kaikkea käytännön kokemukseen lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkinnasta. Kirjan lähtökohtana on kahden-toista lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistuneen poliisin työkokemus. Poliisit osallistuivat haastatteluun omasta työstään ja heidän asiantuntemustaan käytetään tässä kirjassa. Kun kirjassa viitataan lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistuneiden poliisien kokemukseen, tarkoitetaan sillä tätä tutkijajoukkoa. Tätä tietotaitoa täydennetään yhdeksän poliisihallinnon, syyttäjälaitoksen, tuomioistuimen ja terveydenhuollon asiantuntijan osaamisella. Lisäksi kirjan sisältöön ovat vaikuttaneet monet muut asiaan perehtyneet ammattilaiset.

Lainsäädännön näkökulmasta kirja perustuu esitutkinta-, poliisi- ja pakkokeinolakiin, jotka ovat voimassa 1.1.2014 alkaen. Kirjan perustana käytetään pääsääntöisesti Helmisen, Fredmanin, Kanervan, Tolvasen ja Viitosen teosta *Esitutkinta- ja pakkokeinot* (2012) sekä Helmisen, Kuusimäen ja Rantaeskolan kirjaa *Poliisilaki* (2012). Näistä teoksista lukija voi tarkastaa tarkemmin muun muassa niitä lainsäädännön perusteita sekä yleisiä rikostutkintaan liittyviä säännöksiä, joihin ei tässä oppikirjassa perehdytä. Lisäksi kirjassa käytetään aiheesta tehtyjä uusia tieteellisiä tutkimuksia.

Kirja rakentuu kahdesta eri osasta. Ensimmäinen osa koostuu neljästä artikkelista, joissa käsitellään aiheita, jotka ovat tärkeitä huomioida koko esitutinnan ajan. Niitä ovat tutkinnanjohtajan rooli, yhteistyö syyttäjän kanssa, yhteistyö muiden viranomaisten kanssa ja asioiden julkisuuteen liittyvät kysymykset. Kirjan toisessa osassa käydään läpi esitutinnan eri vaiheita. Vaiheita käydään läpi kronologisessa järjestyksessä niin pitkälle kuin niitä on mahdollista laittaa järjestykseen. Tutkintatoimenpiteiden järjestys voi vaihdella tapauskohtaisesti. Luku aloitetaan esitutinnan aloittamisesta, minkä jälkeen siirrytään käsittelemään erilaisia tutkintatoimenpiteitä. Ensimmäisenä käsitellään asianomistajan kuulemistä, joka on yksi tärkeimmistä vaiheista tutkittaessa epäilyjä lapsiin kohdistuneista väkivalta- ja seksuaalirikoksista. Sen jälkeen käydään läpi, mitä erityistä tulee muistaa epäillyn kuulustelussa ja todistajien kuulemisessa. Tämän jälkeen pohditaan pakkokeinojen käyttöä, josta siirrytään teknisiin tutkimuksiin ja elektronisiin todistusaineistoihin. Lopuksi käydään läpi, mitä kuuluu somaattisiin tutkimuksiin ja lääkärinlausuntoihin. Kirjan päätteeksi kerrataan esitutinnan päättämistä.

OSA I

2 TUTKINNANJOHTAJAN ROOLI

Tässä luvussa perehdytään tutkinnanjohtajan rooliin lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa. Lähtökohtaisesti tutkinnanjohtaja johtaa aina poliisin tekemää esitutkintaa näissä tapauksissa (ETL 2:2). Tämä siksi, että lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten esitutkinta toteutetaan aina täydellisenä. Suppea esitutkinta ei sovellu tutkinnan erityispiirteiden vuoksi näiden tapausten tutkintaan. Tutkinnanjohtajan tehtäviä lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyissä ovat tietenkin kaikki ne tehtävät, jotka kuuluvat tutkinnanjohtajalle kaikissa rikosepäilyissä. Tässä luvussa ei kuitenkaan käydä läpi kaikkia tutkinnanjohtajan tehtäviä, vaan tuodaan esiin niitä tutkinnanjohtajan tehtäviä, jotka ovat erityisen tärkeitä huomioida lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa. Tutkinnanjohtajan muista tehtävistä voi lukea teoksesta *Esitutkinta- ja pakkokeinot* (Helminen ym. 2012a).

Tutkinnanjohtajan rooli korostuu lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa heti tutkinnan alusta alkaen. Tutkinnanjohtajan vastuulla on ensinnäkin aloittaa esitutkintayhteistyö syyttäjän kanssa heti tutkinnan alkuvaiheessa tekemällä ennakoilmoitus syyttäjälle tutkittavana olevasta asiasta (ETL 5:1). Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa suositellaan myös aina tehtäväksi tutkintasuunnitelma. Tutkintasuunnitelmassa kirjataan ylös tapauksen selvittämiseksi tehtävät tutkintatoimenpiteet. Tutkinnanjohtaja on vastuussa tutkintasuunnitelman laatimisesta ja siitä, että sen tiimoilta tehdään yhteistyötä syyttäjän kanssa (lisää tutkintasuunnitelmasta luvussa 6.5. ja syyttäjän kanssa tehtävästä yhteistyöstä luvussa 3).

Tutkinnan edetessä tutkinnanjohtajan päätöstä tarvitaan monissa yksittäisissä tutkintatoimenpiteissä. Osa näistä on sellaisia, jotka yleensä suoritetaan vasta tuomioistuimen pääkäsittelyssä. Näistä toimenpiteistä tyypillisin esimerkki on lapsen kuuleminen, joka lapsen ollessa alle 15-vuotias tallennetaan aina todisteena käyttämistä varten (ETL 9:4). Kuulemisen toteuttamiselle on asetettu tietyt edellytykset ja tutkinnanjohtajan tulee valvoa niiden toteutumista. Säännöksen mukaan tutkinnanjohtaja voi päättää, että muikin kuin esitutkintaviranomainen voi valvonnan alaisena esittää kysymyksiä kuultavalle lapselle. Yksi tutkinnanjohtajalle kuuluvista tehtävistä onkin päättää syyttäjää kuultuaan siitä, milloin lasta kuulee poliisi ja milloin kuulemiseen pyydetään virka-apua lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisesta yksiköstä (virka-avusta lasten kuulemisessa luvussa 8.5). Jos lasta kuullaan virka-apuna lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä, on poliisi kuitenkin vastuussa siitä, että lapsen kuuleminen palvelee esitutkinnan tarpeita ja että vastakuulustelun mahdollisuus toteutuu. Käytännössä tämä on tutkinnanjohtajan vastuulla. Vastaavasti tutkinnanjohtaja päättää somaattisten tutkimusten

tarpeesta. Harkinta luonnollisesti tehdään yhdessä tutkijan kanssa, mutta lopullisen päätöksen virka-apupyynnöstä tekee tutkinnanjohtaja.

Lisäksi tutkinnanjohtaja tekee päätöksen mahdollisesta lapsen edunvalvojan sijaisen tarpeesta. Esitutkintalain (ETL 4:8) mukaan tuomioistuintimen on määrättävä edunvalvojan sijainen, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti edustaa lapsen etua. Hakemuksen käräjäoikeudelle tekee tutkinnanjohtaja tai syyttäjä (lisää edunvalvojan hankinnasta luvussa 7.1.1).

Tutkinnanjohtajan rooli korostuu lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa myös siksi, että näiden rikosten esitutkinta edellyttää lähes poikkeuksetta moniammatillista viranomaisyhteistyötä. Käytännössä se toteutuu usein erilaisina virka-apupyynnöinä, ja tutkinnanjohtaja vastaa sekä virka-apupyynnöiden tekemisestä että niiden oikeellisuudesta (PoL 9:2). Tutkinnanjohtajan tulee olla erityisen hyvin perillä siitä, minkälaisia virka-apupyynnöitä on mahdollista esittää ja missä vaiheessa tutkintaa.

Koska tutkinnanjohtaja on vastuussa tutkinnan oikeellisuudesta, tulisi tutkinnanjohtajan myös mahdollistaa riittävä resurssointi lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan sekä huolehtia näitä tapauksia tutkivien poliisien työhyvinvoinnista. Poliisille annettujen ohjeiden mukaan lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tulisi aina tutkia parettain. Esimerkiksi lapsen kuulemisen suunnittelu tutkintaparina tuo tutkittavaan asiaan laajemman näkökulman. Tutkintaparin käytöllä pystytään myös turvaamaan mahdollisten poistumien aiheuttamat ongelmatilanteet. Tutkinnanjohtajan tulisikin varmistaa se, että työskentely parettain on mahdollista. Tutkinnanjohtajan tulee myös huolehtia tutkijoiden henkisestä hyvinvoinnista ja seurata heidän työkykyään, sillä lapsiin kohdistuvat väkivalta- ja seksuaalirikokset voivat olla henkisesti kuormittavia. Tutkijoille tulisi myös tarjota mahdollisuus työnohjaukseen.

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten selvittäminen vie yleensä huomattavasti enemmän aikaa kuin aikuisiin kohdistuvien väkivalta- rikosten selvittäminen. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistuneiden poliisien kokemuksen mukaan resurssointi ei kuitenkaan vastaa tarvetta⁴. Syyn tähän arvellaan olevan se, että tutkinnanjohtajat vain harvoin tietävät, mitä erityispiirteitä lapsiin kohdistuvien rikosten selvittäminen edellyttää ja miksi niiden selvittäminen kestää usein kauan. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan liittyviä erityispiirteitä tulisikin aktiivisesti tuoda esiin tutkijoiden lisäksi myös tutkinnanjohtajille.

---

4 Heinonen & Ellonen, 2013; Humpi & Ellonen, 2010

3 ESITUTKINTAYHTEISTYÖ SYYTTÄJÄN KANSSA

Tässä luvussa perehdytään poliisin ja syyttäjän yhteistyöhön lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa. Poliisin ja syyttäjän välinen yhteistyö eli niin sanottu esitutkintayhteistyö on edellytys onnistuneelle tutkintaprosessille. Esitutkintayhteistyötä voidaan tarvittaessa toteuttaa kaikissa esitutkinnan vaiheissa, mutta monessa vaiheessa se on jopa edellytys. Poliisin ja syyttäjän yhteistyö on tärkeää, koska poliisin suorittaman esitutkinnan tarkoitus on paitsi selvittää mahdollinen rikos, myös toimia syyteharkinnan ja rikosprosessin valmisteluna. Esitutkinnan tulee palvella kaikkien asianosaisten etuja ja mahdollista rikosprosessia siten, että kaikki todistelu voidaan ottaa pääkäsitelyssä vastaan yhdellä kertaa. Vaikka poliisi toimii esitutkinnan johtajana, on syyttäjällä viime kädessä vastuu siitä, että juuri pääkäsitelyn valmisteluun liittyvät näkökohdat on otettu esitutkinnan aikana riittävästi huomioon.⁵ Syyttäjällä on vastuu siitä, että esitutkinta kelpaa asianmukaisen syyteharkinnan perustaksi ja että syyteharkintaa seuraava oikeudenkäynti voi tapahtua keskitetysti. Tämä edellyttää toimivaa yhteistyötä. Toimiva esitutkintayhteistyö turvaa siten esitutkinnan laatua sekä nopeaa etenemistä⁶. Uudella esitutkintalailla pyritäänkin edistämään esitutkintayhteistyön käyttöä.

3.1 Esitutkintayhteistyötä ohjaavat säädökset

Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa esitutkintayhteistyö aktivoituu varsin varhaisessa vaiheessa, sillä näissä tapauksissa on tehtävä esitutkintalain 5 luvun 1 §:n mukainen ennakoilmoitus syyttäjälle. Sisäasiainministeriön ja Valtakunnansyyttäjäviraston nykyisten ohjeiden mukaan ennakoilmoitus on tehtävä silloin, kun tutkittavan rikoksen vähimmäisrangaistus on neljä kuukautta vankeutta, tutkittavaan rikokseen tulee liittymään vangitseminen tai matkustuskielto, tutkittavaan rikokseen liittyy lastensuojelullisia toimenpiteitä tai tutkittavan rikoksen esitutkintaan sisältyy pääkäsitellyä korvaavia toimenpiteitä.⁷ Tämän kirjan kirjoitushetkellä näitä ohjeita ollaan päivittämässä ja luonnosten mukaan uusiin ohjeisiin on tulossa vastaavat kirjaukset⁸. Näin ollen lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ilmoitus on käytännössä tehtävä aina, koska niistä on tehtävä lastensuojeluilmoitus, ellei sitä ole tehty jo aikaisemmin, ja koska tallenteelle tehtävä lapsen kuulustelu on käytännössä jo osa asian tuomioistuinkäsittelyä. Syyttäjälle ilmoitettavia rikosasioita koskevien ohjeiden lisäksi poliisi ja syyttäjät ovat tämän kirjan kir-

5 VKS, 2008

6 Koljonen, 2010

7 VKS, 2008; SM, 2008a

8 VKS, 2013

joitushetkellä laatimassa yhteistyössä esitutkintayhteistyötä koskevaa ohjetta (myöhemmin ETY-ohje). Myös tämän ohjeen lähtökohdaksi ollaan ottamassa sitä, että kaikista lapsiin kohdistuvista rikoksissa tehdään ennakoilmoitus ja ne kaikki edellyttävät syyttäjän kannanottoja.

Valtakunnansyyttäjävirstaston syyttäjälle antaman yleisen ohjeen mukaan poliisin tekemän ennakoilmoituksen jälkeen juttu jaetaan syyttäjävirstossa syyttäjälle, jonka on otettava yhteyttä tapauksen tutkinnanjohtajaan⁹. Pyrkimyksenä on ollut keskittää lapsiin kohdistuvat väkivalta- ja seksuaalirikokset tietyille asiaan perehtyneille syyttäjille. Mikäli syyttäjän yhteydenotto ei tapahdu nopeasti, tulee tutkinnanjohtajan ottaa yhteyttä syyttäjävirstoon. Syyttäjä on saatava mukaan heti alusta alkaen, jotta esitutkinnassa on mahdollista lähteä selvittämään tapahtumia tavalla, joka palvelee syyteharkintaa ja mahdollista oikeuskäsittelyä mahdollisimman hyvin.

Tulevan ETY-ohjeen mukaan ennakoilmoituksen jälkeen tutkinnanjohtajan ja syyttäjän on järjestettävä aloituspalaveri, jossa keskustellaan ja suunnitellaan tutkinnan toteutuksesta (lisää ennakoilmoituksesta ja aloituspalaverista luvussa 6.4). Käytännössä tämä tarkoittaa tutkintasuunnitelman läpikäymistä. Tutkimussuunnitelma tulisi laatia kaikissa tavanomaista vaikeammissa rikosepäilyissä¹⁰. Tutkintasuunnitelma on kirjallinen dokumentti suunnitelluista tutkintatoimenpiteistä. Sitä päivitetään tutkinnan edetessä ja sen avulla syyttäjä voi seurata tutkinnan etenemistä ja ottaa kantaa sen sisältöön. Tutkintasuunnitelman teko, päivitys ja saattaminen syyttäjän tietoon on tutkinnanjohtajan vastuulla (lisää tutkintasuunnitelmasta luvussa 6.5).

Ennakoilmoitusvelvollisuuden lisäksi esitutkintalakiin on kirjattu erillinen pykälä (ETL 5:3) yhteistyövelvollisuudesta, jolla viitataan nimenomaan poliisin ja syyttäjän väliseen yhteistyöhön. Lakia koskevan hallituksen esityksen mukaan yhteistyövelvoite liittyy ennen kaikkea niiden tapausten tutkintaan, joista on tehtävä ennakoilmoitus syyttäjälle. Siten yhteistyövelvoite koskee myös lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaa. Yhteistyövelvollisuuden mukaan poliisin tulee asian laadun tai laajuuden edellyttämällä tavalla ilmoittaa syyttäjälle esitutkinnan toimittamiseen ja esitutkintatoimenpiteisiin liittyvistä seikoista sekä tutkinnan etenemisestä (ETL 5:3). Hallituksen esityksen mukaan yhteistyösäännöksen tarkoituksena on se, että poliisi saa tarvittaessa tukea syyttäjältä harkinnan- tai tulkinnanvaraisissa asioissa. Syyttäjällä on asiantuntemusta, jota tulee hyödyntää esimerkiksi rikosnimikkeiden valinnassa ja vanhentumiskysymyksissä sekä pohdittaessa menettämisseuraamuksia ja muita rangaistusvaatimuksen liitännäisvaikutuksia. Toisaalta säännöksen tarkoituksena on pitää syyttäjä ajantasalla esitutkinnan etenemisestä, jotta hän voi tarvittaessa käyttää toimivaltuuksiaan.¹¹

---

9 VKS, 2007

10 HE 222/2010

11 HE 222/2010: 208

3.2 Esitutkintayhteistyö käytännössä

Käytännössä lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa yhteistyötä on syytä tehdä useassa eri esitutkinnan vaiheessa. Jo ennen esitutkinnan varsinaista aloittamista voidaan yhdessä syyttäjän kanssa miettiä, onko tapauksessa ylipäätään syytä aloittaa esitutkinta. Varsinaisten tutkintatoimenpiteiden yhteydessä syyttäjän kanssa on keskusteltava niiden tarpeesta ja järjestyksestä. Erityisen tärkeä esitutkintayhteistyökysymys on se, kuka lapsen kuulee, koska lapsen kuuleminen on yksi tärkeimmistä tutkintatoimenpiteistä. Syyttäjälle tulee myös varata mahdollisuus osallistua asianosaisten kuulemisen seuraamiseen. Syyttäjän kanssa on keskusteltava myös haitan arvioinnin tarpeesta sekä lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioinnin tarpeesta. Esitutkinta-aineiston julkisuuteen liittyvät kysymykset ovat lapsiin liittyvissä rikoksissa erityisesti esitutkintayhteistyön piiriin kuuluvia asioita. Tällaisia kysymyksiä ovat erityisesti asianosaisten tiedonsaantioikeuden ajankohta ja ylipäätään esitutkinta-aineiston salassa pidettävyys. Esitutkintayhteistyössä voidaan joutua arvioimaan myös sitä, miltä osin aineisto kopioidaan asianosaiselle ja miltä osin hänelle varataan tilaisuus tutustua aineistoon poliisilaitoksella. Esimerkiksi ääni- ja kuvatallenteita ei lähtökohtaisesti anneta rikoksesta epäillylle, ellei ole ilmeistä, ettei kopion antaminen loukkaa kuultavan yksityisyydensuojaa (ETL 9:7; JulKL 16:2). Mikäli ollaan tilanteessa, jossa joudutaan arvioimaan, onko riittävän ilmeistä, ettei tallenteen antaminen johda yksityisyydensuojan loukkaamiseen, on asiasta syytä keskustella syyttäjän kanssa.

Keskeinen vaihe esitutkintayhteistyön näkökulmasta on esitutkinnan päättymisen lähestyminen. Tutkinta-aineiston riittävyttä tulee arvioida yhdessä syyttäjän kanssa. Esitutkintalain mukaan tutkinnanjohtajan on kuultava syyttäjää ennen tutkinnan päättämistä niissä tapauksissa, joista on tehty syyttäjälle ennakoilmoitus (ETL 5:3). Syyttäjällä on mahdollisuus toki pyytää lisätutkintaa myös syyteharkintavaiheessa, mutta tavoitteena on vähentää lisätutkinnan tarve minimiin ja arvioida tutkinta-aineiston riittävyys jo ennen esitutkinnan päättämistä. Syyttäjää on hyvä kuulla myös pohdittaessa lopputulosten tarpeellisuutta ja niiden sisältöä.

Esitutkintalakiin kirjattu käsite yhteistyö*velvollisuus* ei kuvaa yhteistyön luonnetta parhaalla mahdollisella tavalla, sillä lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivat poliisit kokevat yhteistyön pääsääntöisesti niin hyödylliseksi, että siitä voisi käyttää nimitystä yhteistyö*oikeus*. Lapsiin kohdistuneisiin väkivalta- ja seksuaalirikoksiin erikoistuneiden poliisien kokemusten mukaan erityisesti näihin rikoksiin erikoistuneiden syyttäjien kanssa tehdyn aktiivisen yhteistyön avulla päästään parempaan lopputulokseen kuin ilman yhteistyötä. Huonona puolena poliisit mainitsevat sen, että syyt-

täjillä ei ole aina aikaa osallistua esitutkinnan suunnitteluun ja lapsen kuulemisen seuraamiseen siinä määrin, kuin mitä poliisit toivoisivat. Haasteeksi yhteistyölle koetaan myös erikoistuneiden poliisien ja syyttäjien vähyyys ja syyttäjien vaihtuvuus. Niin poliisien kokemus kuin aiheen uusin tutkimuskin osoittavat sen, että esitutkintayhteistyö sujuu huomattavasti paremmin, jos yhteistyötä tehdään samojen ihmisten kanssa ja yhteyttä pidetään yleisemmälläkin tasolla¹².

---

12 Humpppi & Ellonen 2010; Koljonen, 2010

4 VIRANOMAISYHTEISTYÖ JA ILMOITUSVELVOLLISUUDET

Tässä luvussa perehdytään viranomaisten väliseen yhteistyöhön lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkittaessa. Lapsiin kohdistuva väkivalta ja lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ovat moniulotteisia ilmiöitä, jotka liittyvät paitsi lapsen terveyteen, psykososiaaliseen hyvinvointiin ja juridiikkiin oikeuksiin, myös koko perheen elämään. Näiden rikosten selvittäminen vaatii viranomaisten välistä yhteistyötä ja moniammatillista työskentelyä. Kun asiantuntijuutta jaetaan tarkoituksenmukaisesti, päästään pienemmällä resursseilla usein parempaan lopputulokseen. Viranomaisten yhteistyö on siten sekä prosessieconomista että lapsen edun huomioivaa toimintaa. Tässä luvussa perehdytään ensin yhteistyön muotoihin, jonka jälkeen käydään läpi viranomaisten ilmoitusvelvollisuuksia liittyen lapsiin kohdistuviin väkivalta- ja seksuaalirikoksiin. Tämän jälkeen perehdytään laajemmin tiedon vaihtoon liittyviin säännöksiin ja lopuksi käsitellään konkreettisia yhteistyökäytäntöjä.

4.1 Yleistä viranomaisyhteistyöstä

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten selvittäminen edellyttää yhteistyötä erityisesti poliisin, sosiaaliviranomaisten, lääkäreiden ja muun terveydenhoitohenkilökunnan kanssa sekä joskus myös koulun ja päiväkodin henkilökunnan kanssa. Lisäksi poliisin ja syyttäjän välinen yhteistyö esitutkinnan aikana on tutkinnan onnistumisen edellytys (lisää poliisin ja syyttäjän välisestä yhteistyöstä luvussa 3). Tässä luvussa keskitytään poliisin, sosiaaliviranomaisten, terveydenhoitoviranomaisten sekä koulun ja päiväkodin henkilökunnan yhteistyöhön.

Yhteistyötä eri viranomaisten kesken tarvitaan kaikissa lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnan vaiheissa. Yhteistyötä tarvitaan tapausten tunnistamisessa, niihin puuttumisessa, asian tutkimisessa ja mahdollisen jatkohoidon turvaamisessa. Yhteistyön tulisikin olla osa normaalia viranomaisten työskentelyä, eikä erillinen tehtävä tietyssä prosessin vaiheessa.

Yhteistyö voi olla muodoiltaan erilaista. Yhteistyötä voidaan tehdä keskittyen omaan perustehtävään mutta huolehtien siitä, että tieto kulkee tarvittaessa seuraavallekin viranomaiselle. Yhteistyötä voidaan tehdä myös tiiviimmin jakaen eri alojen viranomaisten asiantuntijuutta käytännön tasolla. Tällöin puhutaan usein moniammatillisesta yhteistyöstä. Moniammatillisuuden ideana on mahdollisimman kokonaisvaltaisen kuvan hahmottaminen ja lopputuloksen saavuttaminen. Käytännössä tämä tarkoittaa eri asiantuntijoiden tietojen ja taitojen yhdistämistä asiakaslähtöisesti, ja kokonaisuuden

kannalta parhaan lopputuloksen tavoittelua.

Yhteistyössä voidaan korostaa myös sen virallista tai epävirallista puolta. Virallisella yhteistyöllä tarkoitetaan usein papereiden välityksellä tapahtuvaa yhteistyötä, kuten virka-apupyynnöiden, lausuntojen ja virallisten ilmoitusten antamista ja saamista. Epävirallisella yhteistyöllä viitataan aktiiviseen tietojen ja taitojen jakamiseen viranomaisten välillä konsultoimalla toisia yksittäisissä asioissa ilman virallisia asiakirjoja. Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa tarvitaan molempia yhteistyön muotoja. Tutkimusten mukaan epävirallisempi ja jatkuva yhteydenpito sekä tieto-aidon vaihto viranomaisten välillä edistää hyvään lopputulokseen pääsemistä parhaalla mahdollisella tavalla¹³. Jatkuva yhteydenpito viranomaisten välillä ja avun pyytäminen tarpeen mukaan kuuluukin siten olennaisena osana lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivien poliisien työhön. Tämä on yksi niistä piirteistä, joissa lapsiin kohdistuvia väkivaltarikoksia tutkivien poliisien työnkuva poikkeaa hieman muiden poliisien työnkuvasta.

Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että viranomaiset ovat joskus epävarmoja käymään avointa keskustelua toisten viranomaisten kanssa¹⁴. Tämä johtuu siitä, että suomalainen palvelujärjestelmä on edelleen hyvin sektoroitunutta ja kullakin sektorilla on omat lakisäätiset tehtävät ja lain määrittämät velvollisuudet, eikä avoimen yhteistyön nähdä aina istuvan näihin raameihin. Monet näkevät sille jopa lainsäädännöllisiä esteitä, mikä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Eri viranomaisilla on myös omat ammattikulttuurinsa, jotka ohjaavat yksittäisten toimijoiden ajatuksia. Viranomaisia pyritään kuitenkin jatkuvasti kouluttamaan avoimen yhteistyön toteuttamiseen erityisesti lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten yhteydessä, koska se palvelee lapsen edun toteutumista parhaalla mahdollisella tavalla, ja lapsen etu on periaate, joka sitoo kaikkia viranomaisia yhtäläisesti. Tutkimusten mukaan yhteistyötä edesauttaa se, että viranomaiset tuntevat toisiaan vähintään kasvoilta, jolloin myös luottamus toiseen kasvaa¹⁵. Lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivia poliiseja, sosiaaliviranomaisia ja terveysviranomaisia kehoitetaankin tapaamaan toisiaan säännöllisin väliajoin toimivan yhteistyösuhteen ylläpitämiseksi.

Viranomaisten välisestä yhteistyöstä puhuttaessa on syytä myös huomioida, että Suomi on sitoutunut vuonna 1989 hyväksytyyn YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Sen mukaan kaikissa lapsia koskevissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelimien toimissa on huomioitava lapsen etu. Lapsen edun huomioiminen mainitaan myös suomalaisessa lastensuojelulaissa sekä sosiaalihuollon

---

13 Humppi & Ellonen, 2010

14 Humppi & Ellonen, 2010; Rautava, 2012

15 Humppi & Ellonen, 2010

asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa. Lasten oikeuksien sopimuksen mukaan, mikäli jostain kansallisesta erityislaista puuttuu vastaava normitus, tulee toiminnassa noudattaa lapsen oikeuksien sopimusta tältä osin.¹⁶

Lapsen suojeleminen kaikenlaiselta väkivallalta on aina lapsen edun mukaista ja viranomaisten tulee siten toimia sen mukaan ja tulkita säännöksiä myös tästä näkökulmasta. Vaikka lapsen etu sinällään on varsin vaikeasti määriteltävä termi, yhteistyö yleensä takaa sen, että sen kaikki eri ulottuvuudet tulee otettua huomioon. Siksi viranomaisten välinen yhteistyö tulisi ensisijaisesti nähdä lapsen edun turvaamisena ja siten viranomaisten keskeisenä työtehtävänä.

4.2 Viranomaisten ilmoitusvelvollisuudet

Ensimmäinen yhteydenotto viranomaisten välillä on usein ilmoitus epäilystä lapseen kohdistuneesta väkivalta- tai seksuaalirikoksesta. Ilmoitus voi tulla esimerkiksi sosiaalitoimesta tutkintapyyntönä poliisille. Seksuaalirikosepäilyjen kohdalla ilmoitus voi tulla poliisille suoraan myös terveydenhuollon ammattilaisilta ja muilta lastensuojelulain 25 pykälän mainitsemilta tahoilta. Vastaavasti poliisi tekee lastensuojeluilmoituksen kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos poliisille on muualta ilmoitettu epäily lapseen kohdistuneesta väkivalta- tai seksuaalirikoksesta. Ennaltaehkäisyssä näkökulmasta toivottavaa olisi, että poliisilla ja sosiaalityöntekijöillä olisi mahdollisuus keskustella tapauksista vaikka nimettömästi jo silloin, kun viranomaisilla on vasta epämääräinen huoli lapsesta, mutta ei vielä mitään konkreettista osoittamaan huolen johtuvan juuri väkivaltaepäilystä. Resurssien vähäisyyden takia tämäntyypinen varhaisen puuttumisen työ on kuitenkin valitettavan vähäistä.

Sekä poliisin, lastensuojeluviranomaisten että terveydenhoitoviranomaisten oikeuksia ja velvollisuuksia ilmoituksen tekoon toiselle viranomaiselle säädellään lailla. Poliisin, terveydenhoitoviranomaisten ja muidenkin erikseen mainittujen viranomaisten velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekoon on määritelty lastensuojelulaissa: Sosiaali- ja terveydenhuollon ja lasten päivähoiton, opetustoimen- ja nuorisotoimen, poliisitoimen, rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen, sosiaalipalvelujen, lasten päivähoiton tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen tai koulutuksen järjestäjän, seurakunnan tai uskonnollisen yhdyskunnan, turvapaikan hakijoiden vastaanotto toimintaa tai hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön, sekä koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa olevilla henkilöillä on velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen ti-

---

16 Unicef, 2011: 37–43

lanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä (LSL 25 §).

Huomioitavaa laissa on se, että lastensuojeluilmoituksen tekoon riittää huoli lapsen elinoloista. Väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että epäily väkivallasta riittää lastensuojeluilmoituksen tekoon. Näyttää rikoksen tapahtumisesta ei vielä tarvitse olla. Lastensuojeluilmoituksen tekemisen velvoite on siten nähtävä hyvin yksiselitteisenä.

Viranomaisten mahdollisuuksia tehdä poliisille ilmoitus lapsiin kohdistuvasta väkivalta- tai seksuaalirikoksesta ei säädellä aivan yhtä yksiselitteisesti. Lastensuojelulain mukaan lastensuojeluviranomaisella on *velvollisuus* ilmoittaa poliisille salassapitosäännösten estämättä, jos hänellä on perusteltua syytä epäillä, että lapseen on kasvuympäristössään kohdistettu rikoslain 21 luvussa rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta (LSL 25 d §).

Tämä koskee siis kaikkia pahoinpitelyrikoksia paitsi lievää pahoinpitelyä, vamman tuottamista ja pelastustoimen laiminlyöntiä. Lisäksi lastensuojelulaki velvoittaa sosiaali- ja terveydenhuollon ja lasten päivähoidon, opetustoimen- ja nuorisotoimen, poliisitoimen, rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen, sosiaalipalvelujen, lasten päivähoidon tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen tai koulutuksen järjestäjän, seurakunnan tai uskonnollisen yhdyskunnan, turvapaikan hakijoiden vastaanotto toimintaa tai hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön, sekä koululaisten aamu- ja ilta-päivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa olevia henkilöitä ilmoittamaan poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä lapseen kohdistuneen rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädetty teko (LSL 25 d § ja 25 § 3). Tämä ilmoitus*velvollisuus* koskee siten kaikkia rikoslain 20 luvussa säänneltyjä seksuaalirikoksia.

Pahoinpitelyrikosten kohdalla lastensuojeluviranomaisten ilmoitusvelvollisuudessa poliisille puhutaan perustellusta epäilystä ilmoituksen edellytyksenä. Perustellun epäilyn vaatimus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lastensuojeluviranomaisen tulisi arvioida, ylittyykö tutkintakynnys (on syytä epäillä) poliisin näkökulmasta. Tämä on esitutkintaviranomaisen ja viime kädessä jutulle määrättävän tutkinnanjohtajan tehtävä. Seksuaalirikosten kohdalla ilmoituskynnys on matalampi, sillä siihen riittää on syytä epäillä taso.

Näiden lastensuojelulaissa määriteltyjen selkeiden velvollisuuksien lisäksi laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista antaa lastensuojelutyöntekijöille oikeuden ilmoituksen tekoon poliisille myös rikoslain 21 luvussa rangaistavaksi säädettyissä lievemmissä pahoinpitelyrikosepäilyistä ja niissä muissa rikosepäilyissä, jotka jäävät lastensuojelulain määrittämän ilmoitusvelvollisuuden ulkopuolelle. Lain mukaan sosiaalihuollon järjestäjällä

tai toteuttajalla on *oikeus* ilmoittaa kaikesta lapseen kohdistuneesta väkival-
lasta, mikäli se on lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen
edun vuoksi välttämätöntä (SHAL 17–18 §).

Lastensuojeluviranomaisten velvollisuudet ja oikeudet ilmoituksen te-
koon poliisille ovat siis suhteellisen hyvin säädelty. Terveydenhoitohenkilö-
kunnan kohdalla ilmoitusvelvollisuuksien ja -oikeuksien säätely ei puoles-
taan ole yhtä selkeä. Seksuaalirikosepäilyjen osalta lakiin saatiin selvyttä,
kun lastensuojelulakia uudistettiin vuonna 2012. Sen mukaan terveydenhuol-
lon ammattihenkilöillä on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämät-
tä ilmoitus poliisille, jos heillä on syytä olettaa, että lapseen on kohdistunut
rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädetty teko (LSL 25 §). Käytännössä
tämä viittaa siis lapseen kohdistuneeseen seksuaalirikokseen. Lakimuutos
tehtiin siksi, että yhä suurempi osuus lapseen kohdistuneista seksuaaliri-
koksista tulisi poliisin tietoon. Tutkimusten mukaan se, että ilmoitus pitää
kierrättää lastensuojelun kautta, aiheuttaa paitsi viivettä ja sitä kautta näytön
saamisen vaarantumista, myös sitä, että osa epäilyistä jää lastensuojeluun,
eikä koskaan tule poliisin tietoon¹⁷.

Lastensuojelulain muutos koskee tältä osin kuitenkin vain seksuaaliri-
koksia. Pahoinpitelyrikosten osalta laki ei oikeastaan määrittele terveyden-
hoitohenkilöstölle ollenkaan erityistä ilmoitusvelvollisuutta poliisille. Kun
ilmoitusvelvollisuutta asettavaa säännöstä ei ole, terveydenhuollon henkilö-
kunnalle ei voida asettaa tähän liittyvää velvoitetta. Laki potilaan asemasta ja
oikeuksista (13 §) asettaa tässä suhteessa terveydenhoitohenkilöstölle todella
tarkat rajat potilasiakirjojen tietojen salassa pidettävyydelle. On myös hyvä
muistaa, että vain osa terveydenhuollossa heränneistä pahoinpitelyepäilyistä
on selkeitä. Osassa tapauksista lastensuojelun ensin tekemä selvitys voi antaa
lisätietoa siitä, onko kyseessä rikosepäily.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §:n mukaan lääkäri ja säännöksessä
mainittu muu henkilö voidaan velvoittaa kuitenkin todistamaan oikeudessa
asiassa, jossa syyttäjä ajaa syytettä rikoksesta, mistä saattaa seurata vankeutta
kuusi vuotta tai enemmän tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta
tällaiseen rikokseen. Tämän myötä lääkäriellä on oikeus todistaa myös esi-
tutkinnassa (ETL 7:8). Kysymyksessä on tällöin törkeät rikokset, joita ovat
muun muassa raiskaus, törkeä raiskaus, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksi-
käyttö, murha, tappo, surma ja törkeä pahoinpitely.

Huomioitavaa on myös se, että salassapitovelvollisuus väistyy aina sil-
loin, jos tietojen luovuttamiseen saadaan asiakkaan lupa (Julkl 26 §). Jos
asiakas tai hänen huoltajansa antaa kirjallisen luvan, väistyy salassapitovel-
vollisuus kaikilta viranomaisilta ja viranomainen saa tehdä rikosilmoituksen

---

17 Humppi & Ellonen, 2010

ilman esteitä¹⁸.

Muiden lasten kanssa työskentelevien viranomaisten, kuten koulun tai päiväkodin henkilöstön, on lastensuojelulain mukaan velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus kaikista lapseen kohdistuneen väkivallan ja hyväksikäytön epäilyistä (LSL 25 §). Lastensuojelulain mukaan näillä viranomaisilla on myös velvollisuus ilmoittaa suoraan poliisille näistä tapauksista (LSL 25 d §). Sen sijaan pahoinpitelyjen osalta ilmoitusvelvollisuutta poliisille ei ole laissa erikseen määritelty.

Lastensuojeluviranomaisia, terveydenhoitoviranomaisia, koulujen ja päiväkotien henkilöstöä sekä poliisia koskevat ilmoitusvelvollisuudet on koottu vielä tiivistetysti taulukkoon (ks. seuraava aukeama taulukko 1).

---

18 Tätä kysymystä on käsitelty myös Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2011:91

Taulukko 1. Viranomaisten ilmoitusvelvollisuudet ja -oikeudet

Pahoinepitelyrikoksepäilyt		<i>Ilmoitusvelvollisuus tai -oikeus</i>	<i>Säädös</i>
<i>Viranomainen</i>			
Lastensuojeluviranomainen	Velvollisuus ilmoittaa poliisille, jos perusteltua syytä epäillä, että lapseen on kasvuympäristössään kohdistettu rikoslain 21 luvussa rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään 2 vuotta vankeutta. Käytännössä ilmoitusvelvollisuus koskee kaikkia muita tilanteita, paitsi epäilyä lievistä pahoinepitelyistä, vammantuottamuksesta ja pelastustoimen laiminlyönnistä.		LSL 25 d §
Lastensuojelutyöntekijä	Oikeus ilmoittaa poliisille myös lievistä pahoinepitelyistä ja muista em. rikoksista, mikäli se on lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi välttämätöntä.		SHAL 17–18 §
Terveystenhoitoviranomainen	Velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tilanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.		LSL 25 §
Terveystenhoitoviranomainen	Ei erikseen määriteltyä oma-aloitteista ilmoitusvelvollisuutta poliisille.		OK 17:23
Terveystenhoitoviranomainen	Velvollisuus todistaa oikeudessa asiassa, jossa syyttäjä ajaa syytettä rikoksesta, mistä saattaa seurata vankeutta kuusi vuotta tai enemmän tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta tällaiseen rikokseen.		
Poliisi	Velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tilanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.		LSL 25 §
Koulun ja päiväkodin henkilöstö	Velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tilanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.		LSL 25 §

Seksuaalirikosepäilyt			<i>Säädös</i>
<i>Viranomainen</i>	<i>Ilmoitusvelvollisuus tai -oikeus</i>		
Lastensuojeluviranomainen	Velvollisuus ilmoittaa poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä lapsen kohdistuneen rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädetty teko.		LSL 25 d § ja LSL 25 § 3
Terveystenhoitoviranomainen	Velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tilanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.		LSL 25 §
Terveystenhoitoviranomainen	Velvollisuus ilmoittaa poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä lapsen kohdistuneen rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädetty teko.		LSL 25 d § ja LSL 25 § 3
Poliisi	Velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tilanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.		LSL 25 §
Koulun ja päiväkodin henkilöstö	Velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tilanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.		LSL 25 §
Koulun ja päiväkodin henkilöstö	Velvollisuus ilmoittaa poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä lapsen kohdistuneen rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädetty teko.		LSL 25 d § ja LSL 25 § 3
Kaikki viranomaiset	Asianosaisen suostumuksella saa ilmoittaa kaikista rikoksista.		JulkL 26 §

4.3 Tiedonvaihto viranomaisyhteistyön edellytyksenä

Käytännössä ilmoituksen teon jälkeenkin viranomaisten välinen yhteistyö tiivistyy usein tiedonvaihtoon ja salassapitosäännösten sisältöihin. Tiedonvaihto on viranomaisten välisen yhteistyön edellytys mutta samalla usein käytännössä suurin este. Erityisen haasteen tämä muodostaa siksi, että tiedonvaihtoa säätelevä lainsäädäntö on puutteellinen moniammatillisen yhteistyön näkökulmasta. Lainsäädäntö on ensinnäkin hajanainen. Eri ammattiryhmiä koskevat salassapitosäännökset ja oikeudet sekä velvollisuudet niiden rikkomiseen on kirjoitettu erikseen eri ammattiryhmiä koskeviin lainsäädäntöihin kyseisen ammattiryhmän näkökulmasta. Kokonaisuus on vaikeasti hahmotettavissa, ja erilaisille tulkinnoille jää tilaa. Koska palvelukulttuurimme on edelleen hyvin sektoroitunutta, tulkitsee kukin viranomainen lakia yleensä oman ammattiryhmänsä näkökulmasta. Tulkintaerot saavat aikaan normien välisen ristiriidan, josta asiantuntijoidenkin on vaikea aina päästä yksimielisyyteen. Säädökset eivät myöskään ole kaikilta osin yhtenäisiä sisällöltään eivätkä kirjoitustavaltaan, jolloin syntyy ristiriita siitä, mikä laki on määräävässä asemassa. Tämä aiheuttaa näkökulmaeroja, joita ei lainsäädännöllisesti ole ratkaistu.

Lähtökohtaisesti kaikki viranomaisen työssään saama tieto, mitä ei ole nimenomaisesti määrätty salassa pidettäväksi, on julkista. Julkisuuslain (24 §) mukaan asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta, tämän saamasta etuudesta tai tukitoimesta tai sosiaalihuollon palvelusta tai hänen saamastaan terveydenhuollon ja kuntoutuksen palvelusta ovat kuitenkin salassa pidettäviä. Salassapitoa määritellään vielä kunkin ammattiryhmän kohdalla erikseen (esim. PoL, SHAL, PotlasL), mutta myös kaikkia viranomaisia koskevassa laissa viranomaisten toiminnan julkisuudesta (JulKL). Olennaista salassapitosäännöksiä kannalta on myös henkilötietolaki (HetiL), jossa määritellään muun muassa arkaluontoisen tiedon tunnuspiirteet. Tietojen vaihtaminen on kuitenkin viranomaisten välisen yhteistyön edellytys. Keskeiseksi lainsäädännöksi muodostuukin tällöin se, milloin normaalisti salassa pidettävä tieto tai aineisto on salassapitosäännösten estämättä annettavissa toiselle viranomaiselle.

Julkisuuslain mukaan viranomainen voi antaa tietoja salassa pidettävistä asiakirjoista, mikäli tiedon antamisesta tai oikeudesta tiedon saamiseen on laissa erikseen nimenomaisesti säädetty, tai jos se, jonka etujen suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty, antaa siihen suostumuksensa (JulKL 26 §). Asianosaisten suostumuksen myötä salassapitovelvoitteet väistyvät siis automaattisesti yhteistyön tieltä. Lainsäädäntömme sisältää myös useita eri viranomaisia koskevia säännöksiä tiedon antamisesta ja oikeudesta tiedon saamiseen, jotka määrittävät sekä tiedonsaantioikeutta että sen laajuut-

ta. Viranomaisen voi saada tietoja myös asianomaisen viranomaisen oman harkinnan mukaan tietojen luovuttamiseen oikeuttavan säännöksen nojalla. Viranomaisen tuleekin tutustua mahdollisten säännösten olemassaoloon, sillä mikäli asianomaisen suostumusta ei saada tai sitä ei ole saatavilla, joudutaan tulkitsemaan eri lakipykälissä kirjattuja säädöksiä salassapitovelvoitteiden väistymisen edellytyksistä.

4.3.1 Poliisin oikeus tiedon saantiin

Poliisilain mukaan poliisilla on oikeus saada muilta viranomaisilta virkatehtävien suorittamiseksi tarpeelliset tiedot salassapitovelvollisuuden estämättä oli kyseessä millaisen enimmäisrangaistuksen sisältävästä rikoksesta tahansa, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista poliisille ole laissa kielletty tai rajoitettu (PoL 4:2). Sellaisia säännöksiä ei liene annettu, joissa nimenomaan olisi *kielletty* tiedon tai asiakirjan antaminen poliisille. Säännöstä tulkitaan siten, että tiedon antamista ei esimerkiksi estä asianomaisen virkamiehen oikeudenkäymiskaaren 17:23,1:ssä säännelty salassapitovelvollisuus¹⁹. Oikeudenkäymiskaaren 17:23,3:ssa mainittujen henkilöiden todistelurajoitus kuitenkin *rajoittaa* muun muassa lääkäreiden tiedon antamisen oikeutta. Tähän palataan hieman myöhemmin. Muilla viranomaisilla on myös velvollisuus antaa poliisille virka-apua poliisin virkatehtävän suorittamiseksi (PoL 9:2). Tutkinnanjohtajalla on lisäksi oikeus hankkia esitutkinnassa asiantuntijalauseintoja (ETL 11:4).

Sosiaaliviranomaisten osalta ei siis ole olemassa säännöstä, joka kieltäisi tai rajoittaisi sosiaaliviranomaisten tiedon antamista poliisille poliisin sitä pyytäessä poliisilakiin (4:2) vedoten. Myös sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain mukaan sosiaalityöntekijän on salassapitosäännösten estämättä annettava kaikki rikoksen selvittämiseen tarvittava tieto poliisille, syyttäväviranomaiselle tai tuomioistuimelle heidän sitä pyytäessä, jos se on tarpeen sellaisen rikoksen selvittämiseksi, josta rikoslain 15 luvun 10 §:ssä on määritelty ilmoitusvelvollisuus tai jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta (SHAL 18 §). Edelleen sosiaalityöntekijällä on oikeus tietojen antamiseen toiselle viranomaiselle, kun tiedon antaminen on lapsen edun mukaista tai tietoja annetaan asiakkaan välttämättömien etujen ja oikeuksien turvaamiseksi eikä asiakkaalla itsellään ole edellytyksiä arvioida asian merkitystä (SHAL 17 §). Edelleen salassa pidettävästä asiakirjasta sosiaalityöntekijä saa antaa oma-aloitteisestikin tiedon, kun epäillään edellä mainitusta rikoslain 15 luvun 10 §:ssä 2 momentissa ilmoitusvelvollisuuden tarkoittamasta rikoksesta tai rikoksesta, jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta. Edelleen sosiaalityöntekijä saa antaa

19 Helminen ym., 2012b: 430–441

oma-aloitteisestikin tiedon silloin, kun epäillään jonkun syyllistyneen edellä mainittua vähäisempään rikokseen, jos sosiaalihuollon järjestäjä ja toteuttaja arvioi sen olevan välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi (SHAL 18 §). Sen lisäksi kyseinen laki antaa sosiaalioikeudelle oikeuden antaa tietoja kenelle tahansa viranomaiselle, mikäli siihen on erikseen laissa säädetty oikeus tai velvollisuus (SHAL 18 §).

Terveydenhoitohenkilöstön kohdalla tiedon antaminen poliisille ei ole yhtä yksiselitteinen. Poliisilain antamaan oikeuteen tarvittavien tietojen saamiseksi on terveydenhoitohenkilöstön osalta nähtävissä rajoite. Oikeudenkäymiskaaren (17:23) mukaan ”lääkäri, apteekkari tai kättilö tai heidän apulaisensa ei saa todistaa siitä, mitä he asemansa perusteella ovat saaneet tietää ja mitä asian laadun vuoksi on salassa pidettävä, ellei se, jonka hyväksivi vaitiolovelvollisuus on säädetty, todistamiseen suostu”. Lääkäri voidaan kuitenkin velvoittaa todistamaan oikeudessa, kun syyttäjä ajaa syytettä, josta saattaa seurata vankeutta kuusi vuotta tai sitä ankarampi rangaistus tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen (OK 17:23). Tämän perusteella lääkäri on myös oikeutettu todistamaan esitutkinnassa ilman henkilön suostumusta kyseisiä törkeitä rikoksia tutkittaessa (ETL 7:8). Asiakirja voidaan myös takavarikoida silloin, kun lääkäri voidaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §: n nojalla velvoittaa todistamaan, ja tutkittavana on kyseinen törkeä rikos (PKL 7:3). Lievemmissä tilanteissa salassapito väistyy kuitenkin ainoastaan henkilön suostumuksella. Mikäli suostumusta ei saada, tietoja ei voida luovuttaa. Tämä koskee niin henkilön aikaisempia terveystietoja kuin poliisin pyytämien somaattisten tutkimusten yhteydessä saatuja tietoja. Edelliseen nähden lievemmin rangaistujen tilanteiden osalta on kuitenkin huomioitava lastensuojelulaissa (LSL 25 §) lääkärille säädetty ilmoitusvelvollisuus poliisille kaikista seksuaalirikosepäilyistä. Vaikka lainsäätäjä ei ole erikseen maininnut lastensuojelulain esitöissä, että ilmoitusvelvollisuus kattaa myös oikeuden tiedon antamiseen, tulkitaan sitä käytännössä niin, että ilmoituksen poliisille tekevän viranomaisen tulee salassapitosäännösten estämättä antaa poliisille ne tiedot, jotka liittyvät kyseiseen epäilyyn, vaikkei potilaan suostumusta olisikaan²⁰.

Seksuaalirikosepäilyjen osalta tietojen antamiseen on tehty myös toinen poikkeus. Lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä (järjestämislaki 4 §) mukaan seksuaalisen hyväksikäytön selvittämiseksi tutkimuksia tekevä yksikkö voi salassapitosäännösten estämättä luovuttaa tutkimuksen aikana kertyneet tiedot tutkimuksen pyytäneelle poliisille, syyttäjälle ja tuomioistuimelle. Samaan lakiin vedoten yksiköllä on myös oikeus salassapitosäännösten estämättä saada poliisilta, syyttäjältä ja tuomioistuimelta sekä lukuisilta muilta viranomaisilta, kuten terveys- ja sosiaaliviran-

---

20 Rätty, 2012: 197

omaisilta tietoja, jotka ovat välttämättömiä laissa tarkoitettujen tutkimusten tekemiseksi.

Järjestämislaissa todetaan edellä mainittujen tietojen luovuttamisesta koskevien säännösten olevan voimassa ”salassapitosäännösten estämättä” (4 §). Tämä tarkoittaa, että lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämiseksi tämä laki erityislakina antaa oikeuden tietojen antamiseen muiden salassapitosäännösten estämättä. Tietojen luovuttaminen on kuitenkin mahdollista *vain* tutkimuksen pyytäneelle poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle (järjestämislaki 4 §). Lisäksi tutkimuksen päätyttyä tutkimusyksikö voi salassapitosäännösten estämättä antaa lapsen terveydentilaa koskevan loppulausunnon lapsen psyykkisestä hoidosta vastaavaan terveydenhuollon toimintayksikköön, jos se on välttämätöntä lapsen tarvitseman hoidon järjestämiseksi. Säännöksen lainvalmistelutöissä todetaan, että kyseessä on poliisille annettu virka-apu, ja lausuntopyyntön mukana tuleva materiaali ja muu tutkimusyksikön asian selvittämiseksi hankkima selvitys ovat nimenomaan poliisin asiakirjoja²¹. Edelleen lainvalmistelutöissä todetaan, ettei lapsen terveydentilaa koskeva lausunto ole sama kuin syyttäjälle, poliisille tai tuomioistuimelle annettu lausunto, vaan kyse on lapsen hoidon turvaamasta lausunnotta.

Järjestämislakiin perustustuva tietojen luovuttamisoikeus koskee vain poliisin virka-apuna pyytämien tutkimusten aikana kerättyjä tai tarvittuja tietoja. Niiden tietojen osalta, jotka eivät liity virka-avun antamiseen, sovelletaan edellä kuvattua oikeudenkäymiskaaren (17:23) määrittämää poikkeusta salassapitovelvollisuuteen. Lievempien seksuaalirikosepäilyjen kohdalla on kuitenkin jälleen huomioitava lastensuojelulain (LSL 25 §) lääkarille määräämä ilmoitusvelvollisuus poliisille kaikista seksuaalirikosepäilyistä. Mikäli lääkäri tekee ilmoituksen poliisille lapseen kohdiistuneesta seksuaalirikosepäilystä, voidaan hänellä tulkita olevan oikeus antaa poliisille myös ne potilastiedot, joihin epäily perustuu²². Koska pahoinpitelyrikosepäilyissä lääkäreillä ei ole vastaavaa ilmoitusvelvollisuutta poliisille, väistyy lääkärin salassapitovelvoite ainoastaan törkeimmissä rikoksepäilyissä sekä tilanteissa, joissa asianosainen antaa suostumuksensa tiedon antamiseen.

4.3.2 Sosiaaliviranomaisen oikeus tiedon saantiin

Sosiaalityöntekijällä on sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (SHAL 20 §) nojalla oikeus saada toiselta viranomaiselta sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot ja selvitykset salassapitosäännösten sitä estämättä, mikäli ne ovat välttämättömiä muun

21 HE 126/2008: 11

22 Rätty, 2012: 197

muassa asiakkaan sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi, sosiaalihuollon järjestämiseksi ja siihen liittyvien toimenpiteiden toteuttamiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa, että jos sosiaalityöntekijän tietoon tulee epäily lapsen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä, tulee muiden viranomaisten antaa työntekijälle asian selvittämiseen liittyvät olennaiset tiedot salassapitosäännösten sitä estämättä ja työntekijän sitä pyytäessä. Tämä koskee myös poliisia esitutkintaviranomaisena.

Esitutkintaviranomaisella on myös lastensuojeluilmoituksen tekemisvelvollisuus (LSL 25 §), jos viranomainen on tehtävässään saanut tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Lisäksi kun alle 18-vuotiaasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on ilmoitettava teosta ja varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta (ETL 7:16).

Edellä mainitut säännökset tarkoittavat, että sosiaaliviranomainen saa tiedon esitutkinnan vaiheista joko lastensuojeluilmoituksen tekemisen myötä tai viimeistään kuulusteluvaiheessa. Käytännössä sosiaaliviranomainen voi saada tiedon esitutkinnan tilasta aikaisemmin kuin asianosaiset, koska esitutkintaviranomainen voi sekä julkisuuslain (11 §) että esitutkintalain (4:15) perusteella olla antamatta asianosaiselle tietoa esitutkinnan tilasta, mikäli tietojen antamisesta on haittaa asian selvittämislle. Lainsäätäjän näkökulma sosiaaliviranomaisen oikeuteen kattavaan tiedon saamisen liittyä lapsen edun mukaisten toimenpiteiden tärkeyteen.

Poliisien kokemuksen mukaan poliisit kuitenkin antavat varsin heikosti tietoja sosiaaliviranomaisille esitutkinnan ollessa kesken. Tiedon pelätään päätyvän asianosaisten tietoisuuteen ja siten häiritsevän tutkintaa. Poliisien ja sosiaaliviranomaisten tulisi huomioida, että he käsittelevät samaa rikosasiaa, joskin hyvin erilaisesta näkökulmasta. Esitutkintaviranomaisen näkökulmana on saattaa vastuuseen taho, joka on loukannut lapsen oikeutta rikosoikeudellisesti. Sosiaaliviranomainen taas suuntaa toimenpiteensä tulevaisuuteen saadakseen lapsen edun mukaisen ratkaisun tämän tulevissa olosuhteissa ja lapselle turvallisen kasvuympäristön. Eri viranomaisten tulisi tunnistaa nämä eri suuntiin ”vetävät” tavoitteet ja pyrkiä yhteistyössä toimimaan niin, että molempien viranomaisten tavoitteet ovat saavutettavissa toisen viranomaisen tavoitteita vaarantamatta.

Sosiaaliviranomaisen tulee myös huolehtia siitä, etteivät esitutkintaan liittyvät tiedot siirry asianosaiselle sosiaaliviranomaisen kautta. Sosiaaliviranomaisella ei ole oikeutta kertoa esitutkintaan liittyvistä seikoista asianosaiselle. Esitutkintaan liittyvien asioiden kertomisesta asianosaisille päättää poliisi (ETL 4:15). Poliisin ja sosiaaliviranomaisen tulisikin paikallisesti kehittää käytäntöjä siten, että tietojen antamiseen liittyvistä menettelyllisistä yksityiskohdista sovitaan riittävän kattavasti.

4.4 Viranomaisyhteistyön käytänteitä

Tutkimusten mukaan Suomessa on erittäin suuret alueelliset erot viranomaisen välisen yhteistyön toimivuudessa selvitetessä lapsiin kohdistuneita väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjä. Suomessa on kuntia, joissa on säännöllisesti hyvin toimivat yhteistyöverkostot ja moniammatilliset tiimit, jotka toimivat sekä tapausten selvittämisessä että niiden ennaltaehkäisyssä. Valittavasti on kuitenkin myös kuntia, joissa yhteistyö ei toimi juuri ollenkaan viranomaisten piiloutuessa salassapitosäännösten taakse.²³ Tämä on varsin ongelmallista, sillä lähtökohtana voidaan pitää sitä, että lapsella on oikeus saada asiassaan samanlaista kohtelua asuinpaikastaan riippumatta. Lapsiin kohdistuneita väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivan poliisin on syytä tutustua oman alueen toimintamalleihin ja tarvittaessa mahdollisuuksien mukaan pyrittävä myös kehittämään niitä.

Seuraavassa käydään läpi keskeisimpiä käytänteitä liittyen yhteistyöhön poliisin, sosiaalityöntekijän, lääkäreiden, oikeuspsykologien sekä koulun ja päiväkodin henkilökunnan kanssa. Koska yhteistyö on olennainen osa läpi koko esitutkinnan, palataan näihin asioihin vielä tulevissakin luvuissa.

4.4.1 Yhteistyö lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa

Poliisin ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden yhteistyö painottuu esitutkinnan alkuvaiheisiin, mutta onnistunut tutkinta ja lapsen kokonaisedun huomioiminen edellyttävät usein yhteistyötä läpi koko esitutkintaprosessin. Suurin osa poliisille tulevista tutkintapyyntöistä liittyen lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan tai seksuaaliseen hyväksikäyttöön tulee lastensuojelusta. Varsinaisen tutkintapyyntönsä tekemisen lisäksi sosiaalityöntekijät ovat tärkeässä asemassa tarvittavien esitietojen toimittamisessa. Poliisi tarvitsee tietoa paitsi epäilyistä tapahtumasta myös lapsesta ja perheestä muuten (lisää esitiedoista luvussa 6.7). Joskus sosiaalityöntekijät toimittavat näitä esitietoja automaattisesti tutkintapyyntönsä yhteydessä, mutta joskus poliisiin tulee pyytää niitä erikseen. Poliisilla on oikeus tietojen saamiseen esitutkinnan tueksi (PoL 4:2). Mikäli väkivalta- tai seksuaalirikosepäily tulee poliisiin tietoon joltain muuta kautta, tulee poliisiin aloittaa yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa tekemällä asiasta lastensuojeluilmoitus (LSL 25 §). Lisäksi, jos poliisi kuulustelee alle 18-vuotiasta rikoksesta epäiltynä, tulee poliisin varata sosiaaliviranomaiselle tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta. Poliisiin tulee myös toimittaa kuulustelupöytäkirja välittömästi kuulustelun jälkeen sosiaaliviranomaiselle (ETL 7:16).

Poliisiin ja sosiaalityöntekijän tulisi pitää yhteyttä myös varsinaisen tut-

---

23 Humppi & Ellonen, 2010

kinnan aikana. Poliisiin on syytä tietää, jos sosiaalityöntekijä saa tutkinnan aikana tietoonsa uutta asiaa koskevaa tietoa. Vastaavasti sosiaalityöntekijän tulisi saada tietää esitutkinnan vaiheista, jotta hän voi järjestää tarvittaessa asianmukaista tukea ja apua lapselle. Tässä on toki huomioitava se, että esitutkinnan aikaisella terapialla voi olla haittaa tutkinnan onnistumiselle, joten tutkinnan vaiheesta on syytä keskustella poliisin kanssa. Tällaisella yhteydenpidolla viitataan usein niin sanottuun epäviralliseen yhteistyöhön. Jos kyseessä on perheen sisäinen väkivaltaepäily, lapsi voi olla sijoitettuna kodin ulkopuolelle tutkinnan aikana. Kyseessä on pääsääntöisesti tilapäinen sijoitus, eikä pysyviä järjestelyjä tehdä ennen sen selviämistä, onko rikos tapahtunut vai ei. Pitkittänyt rikosprosessi tietää pitkittänyttä tilapäistä sijoitusta lapselle, mikä ei ole koskaan lapsen edun mukaista. Siksi lastensuojelun sosiaalityöntekijät pyrkivät usein saamaan tietoja tapauksesta jo esitutkinnan aikana voidakseen tehdä asianmukaisia järjestelyjä perheen suhteen. Poliisiin tulee huomioida tämä tiedontarve ja sen merkityksellisyys lapsen edun näkökulmasta. Samalla sosiaalityöntekijöiden tulee ymmärtää, että heillä ei ole oikeutta poliisilta saamiensa tietojen antamiseen asianosaisille. Tässä työskentelyssä tulisi siis huomioida molempien viranomaisten erilainen näkökulma asiaan ja turvata se, ettei kummankaan viranomaisen kautta pääse asianosaisille heille kuulumatonta tietoa. Tähän päämäärään päästään toteuttamalla yhteistyö suunnitellulla tavalla ja toisen viranomaisen kanssa sovittuja pelisääntöjä noudattaen.

Tutkinnan päätyttyä poliisiin tulee ilmoittaa tutkinnan päättymisestä ja jatkotoimenpiteistä sosiaalityöntekijälle. Siten turvataan se, että lapsi ja koko perhe saa tarvittavan avun ja tuen tutkinnan jälkeen. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistuneiden poliisien kokemuksen mukaan poliisilla on tässä parantamisen varaa. Usein ajatellaan, että lastensuojeluilmoitus tai yhteydenotto lastensuojeluun tutkinnan alussa riittää turvaamaan sen, että lastensuojelu huolehtii lapsen tarvitsemasta tuesta. Syytä tähän voi olla tietämättömyys toimenpiteistä, joita sosiaaliviranomaisen puolella tehdään. Lastensuojelun mahdollisuudet ovat kuitenkin rajalliset ennen tutkinnan päättymistä ja siksi lapsen saaman asianmukaisen avun ja tuen kannalta tutkinnan päättymisestä ja sen lopputuloksesta ilmoittaminen lastensuojeluun on äärimmäisen tärkeää. Tämäkin puoltaa sitä, että yhteistyötä jatketaan tiiviisti koko esitutkinnan ajan ja että sitä jatketaan myös esitutkinnan päättymisen jälkeen.

Poliisiin ja sosiaalityöntekijöiden välinen yhteistyö tulee tärkeänä esiin myös edunvalvontakysymyksissä. Lähtökohtaisesti lapsen huoltajat toimivat lapsen edunvalvojana niin lastensuojelu- kuin rikosprosessissakin. Tietyissä tapauksissa huoltajat ovat kuitenkin estyneitä toimimaan lapsen edunvalvojana. Yksi esimerkki tästä on tilanne, jossa huoltaja on epäiltyä lapseen

kohdistuneesta rikoksesta. Tällöin on syytä aloittaa edunvalvojan sijaisen määräämistä koskeva menettely. Menettelyn voi käynnistää sekä sosiaalityöntekijä että poliisi (lisää edunvalvojan sijaisesta luvussa 7.1.1). Tärkeintä on, että menettelyyn ryhdyttäisiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta lapsi saa edunvalvojan koko rikosprosessin ajaksi. Tämän turvaamiseksi poliisin ja sosiaalityöntekijän on hyvä tehdä yhteistyötä.

4.4.2 Yhteistyö somaattisten lääkäreiden kanssa

Tyypillinen yhteistyö poliisin ja somaattisten lääkärien kanssa pitää sisällään virka-apupyyntöjä lapsen tutkimiseen sekä tutkimuksista kirjoitettuun lääkärintalausuntoon. Lapsiin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa (RL 20 luku) lääkärinlausunnot ovat velvollisia ilmoituksen tekemiseen poliisille (LSL 25 d §), jolloin yhteistyö alkaa jo tätäkin varhaisemmassa vaiheessa. Lain mukaan lääkäri on velvollinen antamaan virka-apua poliisille (PoL 9:2).

Kuten poliisien ja sosiaalityöntekijöiden, myös poliisin ja lääkäreiden yhteistyössä olennaista olisi jatkuva konsultoiva yhteistyö virallisten virka-apupyyntöjen ja muiden dokumenttien rinnalla. Mikäli poliisi esimerkiksi epärii somaattisten tutkimusten tarpeellisuutta, voi hän konsultoida asiassa somaattisiin tutkimuksiin erikoistuneita lääkäreitä, joita työskentelee yliopistollisten sairaalojen yhteydessä. Yliopistollisten sairaaloiden yhteydessä olevat erikoistuneet yksiköt neuvovat viranomaisia yli aluerajojen. Kun varsinaiset somaattiset tutkimukset on tehty, on poliisin ja lääkärin usein hyvä keskustella myös mahdollista löydöksistä ja lääkärintausunnon tarpeesta (lisää somaattisista tutkimuksista ja lääkärintausunnoista luvussa 14). Yhteydenpito esitutinnan aikana myös somaattisten tutkimusten jälkeen on olennaista, sillä poliisi voi saada esitutinnan aikana tietoonsa asioita, jotka olisivat hyödyllisiä lääkärin tekemien tutkimushavaintojen tulkinnaissa. Esimerkiksi löydökseen sopiva vammamekanismi voi selvitä vasta tutinnan edetessä. Vastaavasti tietyt vammat voivat tulla näkyviin vasta myöhemmin seurantatutkimusten yhteydessä, jolloin lääkäri voi joutua täydentämään jo antamaansa lääkärintausuntoa poliisille. Poliisin tulee olla aktiivinen osapuoli yhteistyön muodostumisessa, sillä somaattiset tutkimukset tehdään virka-apuna osana esitutkintaa, jolloin poliisi on vastuussa siitä, että tehdyt tutkimukset ja kirjoitetut lausunnot palvelevat esitutinnan tarpeita mahdollisimman hyvin.

4.4.3 Yhteistyö lasten ja nuorten oikeuspsykiatristen yksiköiden kanssa

Somaattisten tutkimusten lisäksi poliisi voi pyytää virka-apua lapsen kuulemiseen lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisesta yksiköstä (lisää virka-avun pyytämisestä lapsen kuulemiseen luvussa 8.5). Lasten ja nuorten oikeuspsykiatristet yksiköt sijaitsevat yliopistollisten sairaaloiden yhteydessä. Lapsen kuulemisen lisäksi poliisi voi pyytää lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisilta yksiköiltä virka-apua sen arvioimiseen, onko tiettyssä tapauksessa syytä epäillä rikosta (esimerkiksi lapsen käyttäytymisen tai piirustusten perusteella). Lisäksi lasten ja nuorten oikeuspsykiatristet työryhmät tekevät pyynnöstä luotettavuusarvioita poliisin tekemistä lapsen kuulemisista ja ottavat tarvittaessa kantaa erityiskysymyksiin.

Koska lasten ja nuorten oikeuspsykiatristen työryhmän tutkimukset ovat virka-apuna osa esitutkintaa, tulee poliisiin myös tässä olla aktiivinen yhteistyön mahdollistaja ja osallistua aktiivisesti kuulemisen toteuttamiseen. Poliisin velvollisuus on osallistua kuulemisen suunnitteluun ja sen seuraamiseen, vaikka kuulemisen toteuttaisivatkin oikeuspsykologiaan erikoistuneet psykologit. Kuulemisen jälkeen voidaan keskustella lausunnon kirjoittamisen tarpeesta ja sen laajuudesta.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatristen yksiköiden työtilanne vaihtelee suuresti ja ajoittain tutkittavien tapausten määrä kasvaa niin, että viive erityisesti lausuntojen saamiseen on suuri. Sen myötä esitutkinta voi pitkittyä. Koska pitkittynyt esitutkinta ei ole lapsen eikä epäillynkään edun mukaisinta, on syytä tarkkaan harkita erilaisten toimenpiteiden tarvetta ennen niiden hankintaa. Lisäksi voidaan miettiä muunlaisia, kevyemmän prosessin vaativia yhteistyömuotoja poliisin ja oikeuspsykiatristen yksikön asiantuntijoiden välillä. Tämä edellyttää usein konsultointia ja epävirallisempaa yhteistyötä. Poliisi voi yhdessä lasten ja nuorten oikeuspsykiatristen yksikön asiantuntijoiden kanssa miettiä tapauskohtaisesti, miten kuuleminen saataisiin toteutettua parhaalla mahdollisella tavalla ottaen huomioon kuitenkin myös esitutkinnan keston näkökulma. Yhteistyö voidaan toteuttaa esimerkiksi niin, että poliisi suorittaa lapsen kuulemisen oikeuspsykologian osajan avustuksella. Myös lausuntojen tarvetta, niiden laajuutta ja aikataulua tulee pohtia yhdessä etukäteen.

Juuri virka-apuprosessien keston ja osittain myös viranomaisprosessien erillisyyden ja yhteistyön haasteellisuuden takia Ruotsissa, Norjassa ja Islannissa on käytössä niin sanottu Lastentalo-malli, jossa lapsiin kohdistuneita väkivalta- ja seksuaalirikoksia selvittävät viranomaiset työskentelevät kaikki saman katon alla selvittäen vain ja ainoastaan näitä rikoksia. Toimintamallin päämääränä on taata yhteistyön sujuvuus ja muut hyvät toimintaedellytykset lapsen edun toteutumiseksi koko prosessin aikana. Tätä kirjaa kirjoitettaessa vastaavaa toimintamallia suunnitellaan myös Suomeen.

4.4.4 Yhteistyö päiväkotien ja koulujen henkilöstön kanssa

Joskus poliisiin tulee tehdä yhteistyötä myös lasta päivittäin hoitavien tai taapaavien viranomaisten, kuten esimerkiksi päiväkodin tai koulun henkilöstön kanssa. Heidän roolinsa on ennen kaikkea tiedon tuottaminen. Jos poliisille päätyvä tutkintapyyntö on lähtenyt alun perin lastensuojeluilmoituksena päiväkodista tai koulusta, voi poliisi pyytää lisäselvitystä asiasta kyseiseltä taholta. Esitutkintaa ja ennen kaikkea siihen tarvittavia esitietoja ajatellen on hyvä tietää, että erityisesti päiväkodeissa lapsia seurataan tarkoin ja heihin liittyviä asioita dokumentoidaan usein yksityiskohtaisesti. Nämä dokumentit voivat olla erittäin hyödyllisiä esitietoja.

Päiväkodin tai koulun henkilökunnan rooli voi olla myös todistajana toimiminen. Tämä tulee kyseeseen erityisesti silloin, jos lapsi on kertonut kokemuksestaan jollekin aikuiselle päiväkodissa tai koulussa. Näitä henkilöitä on usein hyvä kuulla todistajana.

4.4.5 Viranomaispalaverit

Jos poliisi pyytää virka-apua lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisesta yksiköstä, käynnistyy työskentely yleensä niin sanotulla viranomaispalaverilla tai -neuvottelulla joko kasvokkain tai videoneuvotteluna. Palaverin tarkoitus on käynnistää tapaukseen liittyvä yhteistyö keskustelemalla yhdessä eri alojen asiantuntijoiden kuten poliisin, syyttäjän, psykologin, lääkärin ja sosiaalityöntekijän kanssa. Neuvottelussa pohditaan yhdessä tutkimushypoteesit ja sovitaan lapsen kuulemisen aikataulusta.

Näiden lisäksi monissa kunnissa on muita viranomaispalavereja, jotka kokoontuvat säännöllisin väliajoin keskustelemaan yksittäisistä tapauksista tai tapauksista yleensä. Olennaista on, että paikalla ovat eri alojen ammattilaiset, jolloin asioista voidaan keskustella huomioimalla kaikki eri näkökulmat ja lapsen kokonaisuus. Viranomaispalaverit on todettu varsin toimivaksi moniammatillisen työskentelyn tavaksi ja niiden kehittäminen on siten suositeltavaa.

Hyviä yhteistyömuotoja on siis olemassa, mutta paljon on edelleen kehitettävää. Näiden käytäntöjen kehittäminen on tärkeä osa viranomaisten välistä yhteistyötä. Yksi hyvä tapa kehittää yhteistyötä on palautteen antaminen sosiaalityöntekijöille ja terveydenhoitohenkilöstölle siitä, miten yhteistyö sujui yksittäisten tapausten yhteydessä. Palautteen kautta voidaan kehittää sekä tutkimusten että asiantuntijalausuntojen laatua ja niiden palvelevuutta juuri rikostutkinnan näkökulmasta. Molemminpuolinen palautteen anto olisiikin hyvä omaksua yhdeksi yhteistyön muodoksi. Joillain paikkakunnilla on otettu käyttöön viranomaisten yhteiset palautepalaverit yhtenä moniammatillisuuden muotona ja kokemukset niistä ovat positiivisia.

5 ESITUTKINTA-AINEISTON JULKISUUS

Julkisuusasioihin liittyvät kysymykset koetaan esitutkinnassa usein ongelmallisiksi. Asian haasteellisuutta lisää se, että esitutkinta-aineistoa ja sen julkisuutta sääntelee rikosasioissa kaksi eri lakia: laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (JulKL) ja laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (YTJulKL). Sovellettava laki riippuu siitä, missä vaiheessa rikosprosessissa ollaan menossa. Haastetta lisää se, etteivät nämä lait ole kaikilta osin yhteneväisiä. Sama tieto saattaakin oikeudenkäynnissä olla julkinen, vaikka sitä on ollut käsiteltävä salassa pidettävänä esitutkinnan aikana.

Julkisuusasiat ovat erityisen tärkeä huomioida lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa, koska nämä tapaukset sisältävät pääsääntöisesti pelkästään tietoja, jotka ainakin sisältävät salassa pidettäviä tietoja. Asiakirjojen ja tietojen salassa pidettävyys ja esitutkinta-aineistoon kuuluvien asiakirjojen ja tietojen antaminen liittyvät aina myös keskeisesti esitutkinnan onnistumiseen ja siihen osallistuvien oikeusturvaan, ja siksi ne ovat tärkeitä huomioida lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnan edetessä.

Tässä luvussa käydään läpi tärkeimpiä näkökohtia liittyen lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten julkisuuteen. Yleisesti kaikkiin rikoksiin liittyvistä julkisuusasioista voi lukea tarkemmin Helmisen, Kuusimäen ja Rantaeskolan teoksesta *Poliisilaki* (2012, s. 495 alkaen).

5.1 Lähtökohtana julkisuus

Julkisuuslainsäädännön lähtökohtana on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki. Sen mukaan viranomaisen toiminta on lähtökohtaisesti julkista (JulKL 1 §). Asiakirjat ja tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi erikseen lailla rajoitettu. Julkisuuslaissa säännellään julkisuutta kahteen henkilötahoon nähden. Nämä ovat yleisöjulkisuus ja asianosaisjulkisuus. Tämä jako on esitutkinnan näkökulmasta julkisuusasioiden tärkeimpiä lähtökohtia, joten näiden kahden ero tulee tunnistaa.

Yleisöjulkisuudessa on kysymys jokaisen henkilön oikeudesta tutustua asiakirjaan, joka on julkinen (JulKL 9 §). Yleisöjulkisuuden perusteella ei siis ole oikeutta saada tietoa salassa pidettävästä asiakirjasta tai tiedosta. *Asianosaisjulkisuudessa* asianosaisella on lähtökohtaisesti oikeus saada asiaa käsittelevältä tai käsitelleeltä viranomaiselta tieto muunkin kuin julkisen asiakirjan sisällöstä, mikäli se voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn (JulKL 11 §). Asianosaisella on siis oikeus pääsääntöisesti tutustua myös salassa pidettäviin asiakirjoihin. Asianosaisjulkisuus on siten lähtökohtaisesti huomattavasti laajempi kuin yleisöjulkisuus. Siksi asiakirjoja tai tietoja koskevaan pyyntöön vastattaessa on tärkeää tiedostaa, missä asemassa

asiakirjaa tai tietoa pyydetään ja että pyytäjä pystyy tämän asemansa todentamaan.

Asianosaisen oikeuteen tutustua salassa pidettäviin asiakirjoihin on kuitenkin tehty muutama julkisuuslakiin kirjattu poikkeus. Asianosaisella ei ole oikeutta muun muassa:

- asiakirjaan, josta tiedon antaminen olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua tai lapsen etua tai muuta erittäin tärkeää yksityistä etua,
- esitutkinnassa esitettyyn tai laadittuun asiakirjaan ennen esitutkinnan lopettamista, jos tiedon antamisesta aiheutuisi haittaa asian selvittämislle eikä
- todistajan tai asianomistajan taikka rikosilmoituksen tai viranomaisen toimenpiteitä edellyttävän muun ilmoituksen tekijän salassa pidettäviin osoite-, puhelin- ja muihin vastaaviin yhteystietoihin, jos tiedon antaminen vaarantaisi todistajan, asianomistajan tai ilmoituksen tekijän turvallisuutta, etuja tai oikeuksia.

Nämä kaikki tilanteet voivat tulla kysymykseen tutkittaessa lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia. Esimerkiksi lastensuojelulain mukaisen ilmoituksen tekijän henkilöllisyyden kertominen saattaa olla vastoin lapsen etua, jos ilmoituksen tekijä on esimerkiksi hänen isovanhempansa.

Myös esitutkintalain asianosaisjulkisuutta koskeva säännös oikeuttaa esitutkintaviranomaisen rajoittamaan tiedon antamista asianosaiselle, jos tietojen antamisesta on haittaa asian selvittämislle. Myös tämä konkretisoituu usein lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa. Tätä säännöstä sovelletaan soveltuvin osin esimerkiksi lapsen huoltajaan (ETL 2:5). Tämä tarkoittaa, että huoltajan pyytäessä esitutkinnassa luettavakseen esimerkiksi sairaskertomuksia, tulisi ennen tietojen tai jäljennösten antamista harkita, voiko tietojen antamisesta aiheutua haittaa asian selvittämislle. Tämän ratkaisun tekee esitutkinnassa jutun tutkinnanjohtaja.

5.2 Salassapito esitutkinnan aikana

Julkisuuslaki on niin sanottu yleislaki ja esitutkinnan aikana noudatetaan sen asettamia määräyksiä salassa pidettävyydestä. Asiakirja tai tieto on salassa pidettävä, mikäli se on erikseen salassa pidettäväksi määrätty. Julkisuuslain 24 §:ssä on pitkä luettelo salassa pidettäväksi määrätystä viranomaisen asiakirjoista. Säännöksen kohdat 1–22 pitävät sisällään niin sanottuja yleisiä etuja ja kohdat 23–32 yksityisiä etuja koskevia tietoja ja asiakirjoja. Lisäksi eri kohdat ovat vielä salassapitoasteeltaan eritasoisia. Tieto voi olla ehdottomasti salassa pidettävää, salassapito-olettaman alaista tai julkisuusolettaman alaista.

Salassapitoasteita ja salassa pidettäviä asiakirjoja käsitellään tarkasti Helmi-
sen, Kuusimäen ja Rantaeskolan teoksessa *Poliisilaki* (2012). Seuraavassa
taulukossa tuodaan esiin ne kohdat, jotka tulevat tyypillisimmin kyseeseen
lapsiin kohdistuneiden väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa (taulukko
2). On kuitenkin syytä muistaa, että myös muut säädökset koskevat lapsiin
kohdistuneita rikoksia.

Taulukko 2. Esimerkkejä asiakirjojen salassapitoasteista

<i>Salassapito- asteen taso</i>	<i>Asia</i>	<i>Säädös</i>
Ehdottomasti salassa pidettä- vät tiedot	Tiedot sosiaalihuollon asiakkaasta tai työ- hallinnon henkilöasiakkaasta sekä tämän saamasta etuudesta tai tukitoimesta taikka sosiaalihuollon palvelusta tai työhallinnon henkilöasiakkaan palvelusta.	JulkL 24 § 1 mom. kohta 25
	Tietoja henkilön terveydentilasta tai vam- maisuudesta taikka hänen saamastaan ter- veydenhuollon ja kuntoutuksen palvelusta.	
	Tietoja henkilön seksuaalisesta käyttäyty- misestä ja suuntautumisesta.	
	Tiedot rikoksesta epäillyn, asianomistajan tai muun rikosasiaan liittyvän henkilön yksityiselämään liittyvistä arkaluonteisista seikoista.	JulkL 24 § 1 mom. kohta 26
	Tietoja henkilön poliittisesta vakaumuk- sesta, yksityiselämän piirissä esittämistä mielipiteistä, elintavoista, osallistumisesta yhdistystoimintaan tai vapaa-ajan harras- tuksista, perhe-elämästä tai muista niihin verrattavista henkilökohtaisista oloista.	JulkL 24 § 1 mom. kohta 32
	Kohdan mukaan julkisia ovat kuitenkin toimiminen poliittisessa tai muussa luot- tamustehtävässä tai henkilön pyrkiminen sellaiseen tehtävään, osallistuminen puo- lueen perustamiseen ja rekisteröintiin tai valitsijayhdistyksen perustamiseen.	

Salassapito- olettaman alaiset tiedot	<p>Poliisille ja muille esitutkintaviranomaisille ja viralliselle syyttäjälle sekä tarkastus- ja valvontaviranomaisille tehdyt ilmoitukset rikoksesta, esitutkintaa ja syyteharkintaa varten saadut ja laaditut asiakirjat sekä haastehakemus, haaste ja siihen annettu vastaus rikosasiassa.</p> <p>Mainitut asiakirjat ovat lähtökohtaisesti salassa pidettäviä, kunnes asia on ollut esillä tuomioistuimen istunnossa tai kun virallinen syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai kun asia on jätetty sikseen, jollei ole ilmeistä, että tiedon antaminen niistä ei vaaranna rikoksen selvittämistä tai tutkinnan tarkoituksen toteutumista tai ilman painavaa syytä aiheuta asiaan osalliselle vahinkoa tai kärsimystä tai estä tuomioistuinta käyttämästä oikeutta määrätä asiakirjojen salassapidosta oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain mukaan.</p>	JulkL 24 § 1 mom. kohta 3
Julkisuusolettaman alaiset tiedot	Tiedot rikoksen uhrista, jos tiedon antaminen loukkaisi rikoksen uhrin oikeuksia tai hänen muistoaan tai läheisiään, jollei tiedon antaminen ole tarpeen viranomaisen tehtävän suorittamiseksi.	JulkL 24 § 1 mom. kohta 26

Rikosasioiden käsittelyssä jokaiseen salassa pidettävään materiaaliin tulisi aina merkitä myös suojaustasomerkintä, joka kertoo sen, minkälaisia tietoturvasuojaustasovaatimuksia asiakirjaa käsiteltäessä on noudatettava (JulkL 25 §; Tietoturvasuojaustasovaatimukset 8 §). Suojaustasoja on neljä erilaista. Poliisihallitus on antanut 18.11.2010 määräyksen poliisin salassa pidettävien tietoaaineistojen käsittelystä ja suojaustasojen käyttämisestä (202072010/4030).

5.3 Asiakirjojen ja tiedon antaminen

Viranomaisen asiakirjan sisällöstä annetaan tieto julkisuuslain mukaan suullisesti, antamalla asiakirja viranomaisen luona nähtäväksi ja jäljennettäväksi tai kuunneltavaksi tai antamalla siitä kopio tai tuloste (JulkL 16 §). Tieto asiakirjan julkisesta sisällöstä on annettava pyydettyllä tavalla, jollei pyynnön noudattaminen asiakirjojen suuren määrän tai asiakirjan kopioinnin vaikeuden tai muun niihin verrattavan syyn vuoksi aiheuta kohtuutonta haittaa virkatoiminnalle. Videotallenteesta tai muusta vastaavasta tallenteesta, jolla on viranomaisen kuvaama kuulustelu tai muu tapahtuma, jossa henkilöä kuullaan, saa kuitenkin antaa kopion vain, jos tallenteesta kuultava henkilö siihen suostuu tai jos tallenteen sisältö huomioon ottaen on ilmeistä, ettei kopion antaminen johda hänen yksityisyyden suojansa loukkaamiseen (JulkL 16 §).

Edellä mainittu säännös määrittelee sen, että lapsen kohdistuneissa väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyissä lapsen kuulemista koskeva videotallenne annetaan katsottavaksi vain poliisilaitoksen tiloissa. Ääni- ja kuvatallenteen osalta ETL – PKL – PolL kokonaisuudistuksessa on myös huomioitu julkisuuslain säännös yksityisen henkilön oikeusturvan takaamiseksi. Ääni- ja kuvatallenteesta voidaan esitutkintalain (9:7) mukaan antaa tieto vain luovuttamalla tallenne esitutkintaviranomaisen luona nähtäväksi, jos tallenteen sisältö huomioon ottaen on syytä olettaa, että tiedon antaminen muulla tavoin voisi johtaa tallenteesta esiintyvän henkilön yksityisyyden suojan loukkaamiseen. Esitutkintalain säännös vastaa siten jo pitkään voimassa ollutta julkisuuslain säännöstä.

OSA II

6 RIKOSILMOITUS JA ESITUTKINNAN ALOITUS

Tässä luvussa käsitellään niitä esitutkinnan aloittamiseen liittyviä asioita, joita poliisin tulee muistaa tutkittaessa lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia. Luvussa ei käsitellä kaikkia yleisesti esitutkintaan liittyviä asioita, vaan nostetaan esiin niitä tärkeitä huomioita, joita poliisin tulee muistaa tutkiessaan lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia. Kirjassa puhutaan pääasiassa poliisin roolista ja tehtävistä, joilla käytännössä viitataan välillä tutkijan ja välillä tutkinnanjohtajan tehtäviin. Lähtökohtaisesti tutkinta on kuitenkin kokonaisuudessaan tutkinnanjohtajan vastuulla.

Luvussa käydään ensin läpi, millaisia asioita on hyvä ottaa huomioon pohdittaessa, aloitetaanko ilmoitetusta epäilystä esitutkinta. Sen jälkeen tuodaan esiin tärkeitä huomioita rikosilmoituksen kirjaamisesta, josta siirrytään rikosnimikkeen valintaan. Luvussa käydään läpi esimerkein muutamia seksuaalirikosnimikkeitä. Sen jälkeen käydään läpi syyttäjälle tehtävään ennakoilmoitus ja lopuksi käsitellään suunnitteluun liittyviä asioita kuten tutkintasuunnitelman tekoa, hypoteesien asettamista sekä esitietojen hankkimista tutkinnan suunnittelua ja varsinaista tutkintaa varten.

6.1 Esitutkinnan aloittaminen

Kun esitutkintaviranomaiselle ilmoitetaan rikos tai tapahtuma, jota ilmoittaja epäilee rikokseksi, esitutkintaviranomaisen on viipymättä kirjattava ilmoitus. Jos ilmoitus on epäselvä tai puutteellinen, ilmoituksen tekijää on tarvittaessa kehotettava täsmentämään tai täydentämään sitä. Erityisen tärkeää on huomata, ettei ilmoitusta voi jättää ottamatta vastaan. Rikosilmoituksen kirjaamisvelvollisuus koskee myös muuten kuin ilmoituksen perusteella esitutkintaviranomaisen tietoon tullutta epäiltyä rikosta.

Jos ilmoituksen perustella on syytä epäillä, että rikos on tehty, on poliisin aloitettava esitutkinta. Syy epäillä rikoksen tapahtuneen on siten esitutkinnan aloittamisen kynnys. Esitutkinnassa selvitetään asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat (ETL 1:2). Lapsiin kohdistuvien rikosasioiden osalta ”asian laatu” edellyttää tutkinnan toteuttamista kiireellisenä.

Lapsiin kohdistuneiden rikosten kohdalla esitutkinnan aloittamisen kynnys tulee lähtökohtaisesti pitää varsin matalana. Se tarkoittaa sitä, että varmuutta tai suurta todennäköisyyttä rikoksen tekemisestä ei vaadita esitutkinnan aloittamiseksi. Tutkinnan aloittamiseen riittää, että tapaukselle on todennettavissa selvittämisenintressi. Poliisille annettujen ohjeiden, lain ja kirjal-

lisuuden mukaan kynnyksen ylittymiseen riittää käytännössä se, että asioita huolellisesti harkitseva ihminen havaintojensa perusteella päätyy sellaiseen lopputulokseen. Rajatapauksissa tutkinta on syytä aina aloittaa. Kaikki lapsiin kohdistuvat rikokset ovat virallisen syytteen alaisia.

Koska esitutkinnan tarkoituksena on kuitenkin rikosten tutkinta eikä mahdollisten muiden oikeudellisten erimielisyyksien selvittäminen, tulee sille olla joku perustelu, että kyseessä on nimenomaan epäily rikoksesta. Käytännössä poliisin tulee arvioida, vastaako esitetty teonkuvaus jonkin rikoksen tunnusmerkistöä. Lisäksi voidaan joutua selvittämään myös sitä, onko väitetty tapahtuma voinut tapahtua esimerkiksi ajan tai paikan suhteen siten kuin ilmoituksessa kerrotaan. Tutkintakynnyksen ylittyminen edellyttää, että asiassa on saatavissa myös muuta ulkopuolista selvitystä kuin tutkintapyynnön tekijän oma käsitys tapahtuneesta.

Joskus on syytä suorittaa toimenpiteitä esitutkinnan aloittamispäätöksen tueksi. Tällöin puhutaan esitutkintalain (ETL 3:3) mukaisesta esiselvityksestä. Säännöksen mukaan ennen esitutkinnan aloittamista esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa selvitettävä rikosepäilyyn liittyvät seikat erityisesti siten, että ketään ei aiheettomasti aseteta rikoksesta epäillyn asemaan. Tämä uusi säännös korostaa nimenomaan sitä, että aiheettomien rikosepäilyjen osalta tulisi tehdä edellä selostettujen toimenpiteiden kaltaista esiselvitystä ennen esitutkinnan aloittamista. Esiselvitykseen liittyviä toimenpiteitä voivat olla esimerkiksi erilaisten dokumenttien hankkiminen lapsesta tai perheestä lastensuojeluviranomaisilta tai asianosaisten (esimerkiksi lapsen läheisten tai päiväkodin/koulun henkilökunnan) alustava puhuttaminen. Näitä toimenpiteitä voidaan tehdä silloin, kun rikosepäily on varsin ylimalkainen, eli ilmoitustiedot eivät riitä päättämään sitä, onko syytä epäillä rikosta, tai poliisille toimitetut tiedot ovat niukat tai kovin ristiriitaiset. Mikäli epäilystä teosta on kulunut kauan aikaa ja joudutaan miettimään syyteoikeuden vanhentumiseen liittyviä kysymyksiä, tulee asiassa olla yhteydessä syyttäjään, sillä syyteoikeuden vanhentumiseen liittyy useita erityiskysymyksiä.

Lasten kohdalla on syytä muistaa, että lapsen kohdistuneessa väkivalta- tai seksuaalirikoksessa voi olla kyse monenlaisista teoista. Kokenutkin tutkija saa eteensä yllättäviä ja uskomattomia tapauksia. Pohdittaessa tutkinnan aloittamista ja sen toteuttamista poliisin tulee pyrkiä huomioimaan epäilyn eri vaihtoehtoisia selityksiä ja pyrkiä tiedostamaan omia mahdollisia ennakkokäsityksiä, jotta ne eivät ohjaisi tutkintaa liikaa. Toisaalta ilmoituksiin tulee suhtautua samalla myös kriittisesti. Lapsiin kohdistuneiden väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistuneiden poliisien kokemuksen mukaan viime vuosina ovat lisääntyneet tapaukset, joissa huoltoriitojen yhteydessä toinen vanhempi tekee rikosilmoituksen toisen vanhemman käyttäytymisestä lasta kohtaan ilman suurempia perusteita. Esitutkinnan aloittaminen tällai-

sisä tilanteissa ei ole kenenkään osallisen etu. Esitietojen hankkiminen ja sen tarkistaminen, onko väitetty teko esimerkiksi ajallisesti ja paikallisesti mahdollinen, onkin hyvä usein tarkistaa. Onko lapsi esimerkiksi ollut sinä viikonloppuna kyseisen vanhemman luona, jota epäillään esimerkiksi seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Mikäli esitutkinnan kynnyks ylittyy, esitutkinta tulisi aloittaa. Tehtyihin ilmoituksiin tulisi kuitenkin suhtautua vakavuudella ja varoa ennakkoluuloja siitä, että kaikki huoltoriitojen yhteydessä tehdyt ilmoitukset ovat perättömiä.

6.1.1 Tutkinnan aloittamisen kiireellisyys

Ilmoituksia lapsiin kohdistuvista väkivalta- ja seksuaalirikoksista tulee suhteellisen paljon ja tutkijoilla on useita tutkittavia tapauksia samanaikaisesti. Kuten muissakin rikosepäilyissä, myös lapsiin kohdistuvissa rikosepäilyissä joudutaan suorittamaan juttujen keskinäisessä suhteessa jonkintasoista priorisointia. Esitutkintatoimenpiteet voidaan olosuhteiden sitä edellyttäessä asettaa tärkeysjärjestykseen (ETL 4:11). Ilmoituksen kirjaamisen jälkeen tulee välittömästi arvioida tapauksen kiireellisyys muihin samassa juttuluokassa oleviin juttuihin nähden. Mikäli tutkinnan käynnistämistä viivytetään, tulee sen tapahtua perustellusti ja suunnitelmallisesti.

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnan kiireellisyyden arvioimiseen on mahdoton määritellä aukotonta ohjetta, koska tapaukset eroavat toisistaan hyvin paljon. Olennaista on myös se, kauanko epäillystä tapahtumasta on kulunut aikaa. Niin sanottuihin akuutteihin rikosepäilyihin tulee aina reagoida välittömästi, jotta mahdollista teknistä tai somaattista näyttöä ei menetetä.

Joissain yksiköissä on tehty omia malleja tapausten kiireellisyyden arvioimiseksi. Yksi esimerkki tällaisista malleista on Keski-Suomen poliisilaitoksella yhdessä syyttäjän kanssa tehty malli. Sen perusteella kiireellisen tapauksesta tekee, jos toelle on olemassa jatkamisvaara tai sotkemisvaara. Jatkamisvaara on esimerkiksi silloin, kun epäilty ja lapsi asuvat samassa taloudessa, teosta on kulunut vain vähän aikaa tai lapsella havaitaan vammoja. Sotkemisvaara on puolestaan olemassa esimerkiksi silloin, kun perheen sisällä toista tai kumpaakin huoltajaa epäillään rikoksesta tai muu lapsen kanssa samassa taloudessa asuva henkilö on epäiltynä, tapahtumapaikkatutkinta esim. lapsen kotona on suorittamatta tai teknistä näyttöä on mahdollisuus hävittää (esimerkiksi tietokoneet). Tutkinnan kiireellisyyttä arvioitaessa tulee viipymättä selvittää ainakin seuraavat asiat:

- Asuuko lapsi edelleen epäillyn kanssa, ja onko hän turvassa?
- Onko lastensuojeluviranomaisella huoli lapsen terveydestä?

- Onko lapsella tuoreita väkivaltaan sopivia vammoja?
- Onko aikaisempia väkivaltaan tai sen uhkaan liittyviä lastensuojeluilmoituksia?
- Onko lapsen kohdalla harkittu kiireellistä sijoittamista tai huostaanottoa?
- Onko lapsi oireillut tai muuttunut käytökseltään?
- Millä tavalla rikoksena pidetyt tapahtumat ovat tulleet ilmi: kenen kertomana ja minkälaisilla kysymyksillä tieto on lapselta saatu?

Huolellisen taustaselvityksen jälkeen ei-kiireellisenä voidaan pitää yksittäistä ja vähäisenä pidettävää tekoa, joka on yksittäinen huolellisen taustaselvityksen jälkeenkin, vanhemmilla ei ole aikaisempaa taustaa, lapsen voidaan katsoa olevan turvallisessa ympäristössä, teko on vähäisenä pidettävä ja tekijä on perheen ulkopuolelta. Myös nämä kriteerit täyttävissä tapauksissa voi toki olla kiireellisiä tapauksia, joten tilanne on arvioitava aina tapauskohtaisesti. On myös syytä huomioida, että edellä kuvatut asiat eivät aina selviä ilman lapsen perusteellista kuulemistä, jota puolestaan ei enää voi pitää taustaselvittelynä.

6.2 Rikosnimikkeen valinta

Kuten on todettu, lapsiin kohdistuneissa väkivalta- tai seksuaalirikoksissa voi olla kyse monenlaisista teoista. Lapseen voi ensinnäkin olla kohdistunut samaan aikaan useampia rikoksia, esimerkiksi sekä seksuaalista hyväksikäyttöä että muuta väkivaltaa. Tämä on syytä huomioida mietittäessä rikosnimikettä tai nimikkeitä. Mikäli tapauksessa epäillään sekä seksuaali- että väkivaltarikosta, tulee molemmat rikosnimikkeet kirjata ilmoitukseen huolimatta siitä, mikä niiden vakavuusaste on. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistuneiden poliisien kokemuksen perusteella voidaan todeta, että jos lapseen on kohdistunut seksuaalista hyväksikäyttöä sekä lievää pahoinpitelyä, pahoinpitelyrikosnimike jää helposti huomioimatta. Näin ei kuitenkaan saisi olla, sillä se voi vähentää teon todellista moitittavuutta, ja siten johtaa jopa liian alhaisen rangaistukseen.

Useita eri rikosnimikkeitä voidaan joutua käyttämään myös tilanteissa, joissa lapseen on kohdistunut vain seksuaalista väkivaltaa. Erilaisia rikosten tunnusmerkistöjen soveltamiseen liittyviä yksityiskohtia (milloin rikoksen katsotaan sisältyvän toiseen rikokseen) käsitellään tässä yhteydessä joidenkin rikosnimikkeiden osalta luvussa 6.3²⁴. Kunkin rikoslajin kohdalla tulee

24 Muiden rikosnimikkeiden osalta tunnusmerkistöjen soveltamisesta voi lukea yksityiskohtaisesti esimerkiksi Lappi-Seppälä ym., 2009

kuitenkin aina muistaa selvittää, milloin samalla teolla arvioidaan samanlaisesti syyllistytyn yhteen tai useampaan rikokseen. Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa tapaukseen tulee merkitä kaikki ne nimikkeet, joiden tunnustiirteet teko täyttää. Esimerkiksi jos lapseen on kohdistunut teko, joka täyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön piirteet ja siitä on maksettu lapselle korvaus, tulee tekoon kirjata sekä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö että seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta. Sama koskee niitä rikoslain 20 luvun pykälää, jotka eivät nimikkeen tasolla viittaa lapsiin. Jos lapseen kohdistunut teko täyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön, törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön, seksuaalipalvelujen ostamisen nuorelta tai lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin, voi teko täyttää myös jonkun muun rikoslain luvun 20 pykälästä (esimerkiksi raiskaus), ja tällöin myös tuon teon nimike tulee liittää kyseiseen tekoon.

Lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivien poliisien kokemuksen mukaan poliiseilla on tässä parantamisen varaa. Usein lasten kohdalla keskitytään vain ja ainoastaan niihin rikosnimikkeisiin, jotka jo nimikkeen tasolla liittävät teon lapseen. Tällöin voi kuitenkin jäädä joku muu rikosnimike huomioimatta, joka voi vaikuttaa teon moitittavuuden aliarviomiseen ja siten liian alhaiseen rangaistukseen. Käytännössä seksuaalirikosnimikkeen valinnassa voitaisiin ensin arvioida tekoa yleisesti huomioimatta asianomistajan ikää ja määrittää teolle rikosnimike sen mukaan. Vasta sen jälkeen otettaisiin huomioon asiaomistajan ikä ja arvioitaisiin, mitä muita rikosnimikkeitä se tuo tapaukseen.

Teon moitittavuuden lisäksi asianmukaisen rikosnimikkeen valinta vaikuttaa moniin käytännön asioihin tutkinnan aikana. Rikosnimikkeellä on merkitystä muun muassa pakkokeinoja käytettäessä, sillä esimerkiksi lievästä pahoinpitelystä epäiltyä ei voida rangaistuksen maksimivaatimukseen liittyvällä perusteella pidättää. Televalvonnan käyttö puolestaan edellyttää vielä toistaiseksi epäilyä törkeästä pahoinpitelystä tai törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Kirjan kirjoitushetkellä tähän ollaan kuitenkin suunnittelemassa muutosta. Hallituksen esityksessä (14/2013) ehdotetaan telekuuntelun olevan mahdollista myös lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä törkeän tekemuodon lisäksi²⁵. Edelleen ehdotetaan, että televalvonta on seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytön ja parituksen lisäksi mahdollista lapsen houkuttelemista seksuaaliseen tarkoituksiin epäiltävän rikoksen yhteydessä²⁶.

Rikosnimikkeen valinta tehdään yhdessä tutkinnanjohtajan ja syyttäjän kanssa. Syyttäjän kanssa tulee neuvotella heti esitutkinnan alkuvaiheessa, jotta oikean rikosnimikkeen valinnan lisäksi esitutkinnassa otetaan huomioon

---

25 HE 14/2013: 41

26 HE 14/2013: 43

mahdollisten useampien rikosnimikkeiden samanaikainen esiintyminen sekä se, mitä tutkintatoimenpiteitä asian selvittäminen edellyttää. Tällöin esitutkinnassa on mahdollista lähteä selvittämään tapahtumia tavalla, joka palvelee syyteharkintaa ja mahdollista oikeuskäsittelyä mahdollisimman hyvin.

6.3 Rikosnimikkeet

6.3.1 Pahoinpitelyrikosnimikkeet

Lapsiin kohdistuviin pahoinpitelyrikoksiin ei ole olemassa omia, pelkästään lapsille tarkoitettuja rikosnimikkeitä. Pahoinpitelyrikosten nimikkeinä käytetään siten samoja nimikkeitä samoin tunnusmerkistöin kuin aikuisiin kohdistuneissa pahoinpitelyrikoksissa. Seuraavassa on kuvattu pahoinpitelyn, törkeän pahoinpitelyn ja lievän pahoinpitelyn tunnuspiirteet rikoslain mukaan. Näiden tekojen lisäksi rikoslain 21 luvussa kuvataan myös tappo (RL 21:1), murha (RL 21:2), surma (RL 21:3), lapsensurma (RL 21:4), kuolemantuottamus (RL 21:8), törkeä kuolemantuottamus (RL 21:9), vammantuottamus (RL 21:10), törkeä vammantuottamus (RL 21:11), tappeluun osallistuminen (RL 21:12), vaaran aiheuttaminen (RL 21:13), heitteillepano (RL 21:14) ja pelastustoimen laiminlyönti (RL 21:15). Myös nämä voivat tulla kyseeseen lapsiin kohdistuneissa rikoksissa²⁷.

Pahoinpitely (RL 21:5)

”Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava *pahoinpitelystä* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.”

Törkeä pahoinpitely (RL 21:6)

”Jos pahoinpitelyssä

- 1) aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,
- 2) rikos tehdään erityisen raa’alla tai julmalla tavalla tai
- 3) käytetään ampuma- tai teräasetta taikka muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä

27 Ks. esimerkkejä pahoinpitelyrikoksista Tolvanen ja Vuento, 2012.

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentehtyjä on tuomittava *törkeästä pahoinpitelystä* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.”

Lievä pahoinpitely (RL 21:7)

”Jos pahoinpitely, huomioon ottaen väkivallan, ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen tai terveyden vahingoittamisen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksentehtyjä on tuomittava *lievästä pahoinpitelystä* sakkoon.”

Ero lievän, tavallisen ja törkeän pahoinpitelyn välillä tulkitaan lasten kohdalla usein hieman eri tavoin kuin aikuisilla. Tämä johtuu siitä, että lievän ja törkeän tekemuodon tunnusmerkistön täyttymisessä edellytetään kokonaisuuden arviointia joko vähäisyyden tai törkeyden näkökulmasta. Tässä kokonaisuuden arvioinnissa vaikuttaa olennaisesti se, että teon kohteena on lapsi. Suosituksena todetaan, että lapsen kohdistuva väkivallan teko voisi harvoin olla kokonaisuutena arvostellen vähäinen ja tulla siten esitutkinnassa arvioiduksi lieväksi pahoinpitelyksi. Prosessin myöhemmässä vaiheessa tämä arviointi saattaa kuitenkin muuttua.

Niin sanotut kuritusväkivaltatapaukset, joita ilmoitetaan yhä useammin myös poliisille, ovat viime aikoina herättäneet paljon keskustelua. Kuritusväkivallaksi luokitellut teot kuten esimerkiksi tukistaminen tai luunappien antaminen ovat olleet Suomessa lailla kiellettyjä 30 vuoden ajan (LHL). Lastensuojelulain muutoksilla on viime vuosina pyritty siihen, että myös nämä teot ilmoitettaisiin poliisille aktiivisesti. Poliisin tuleekin puuttua näihin samalla tavoin kuin muihin väkivaltarikoksiin. Jos teko – vaikka vain yksi tukistus tai lyönti – täyttää jonkun rikoksen tunnusmerkistön, asiasta on kirjattava rikosilmoitus ja tapaus on tutkittava. Myös nämä ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia.

6.3.2 Seksuaalirikosnimikkeet

Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa on käytettävissä useita eri nimikkeitä. Niitä rikoslain 20 luvun rikosnimikkeitä, jotka liittävät rikosepäilyn jo nimikkeen tasolla lapsen, ovat lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta ja sukupuolisiveellisyyttä

loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen. Lisäksi rikoslain 17 luvussa on mainittu törkeä sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen (RL 17:18a), kuvaohjelman laiton esittäminen tai levittäminen alaikäiselle (RL 17:18b), sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito (RL 17:19) ja sukupuoliyhteys lähisukulaisten kesken (RL 17:22).

Näiden lisäksi rikoslain 20 luvusta löytyvät ne seksuaalirikosnimikkeet, jotka voivat tulla kysymykseen sekä aikuisten että lasten kohdalla. Näitä ovat raiskaus (RL 20:1), törkeä raiskaus (RL 20:2), pakottaminen sukupuoliyhteyteen (RL 20:3), pakottaminen seksuaaliseen tekoon (RL 20:4), seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:5), seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö (RL 20:8), paritus (RL 20:9) ja törkeä paritus (RL 20:9a). Rikoslain 20 luvussa määritellään myös se, mitä laissa tarkoitetaan sukupuoliyhteydellä ja seksuaalisella teolla. Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan sukupuolielimestä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Seksuaalisella teolla tarkoitetaan puolestaan sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen. (RL 20:10.)

Seuraavassa käydään läpi niitä seksuaalirikosnimikkeitä, jotka nimikkeiden tasolla liittyvät lapseen ja jotka löytyvät rikoslain 20 luvusta. Näihin tekoihin keskitytään siksi, että lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistuneiden poliisien kokemuksen mukaan näiden nimikkeiden väliset rajanvedot ovat hankalimpia. Näihin nimikkeisiin on myös tullut muutoksia edellisten rikoslain uudistusten yhteydessä, jolloin niiden tarkempi käsittely on hyödyllistä. Muiden seksuaalirikosten tunnusmerkistöistä ja suhteista toisiin nimikkeisiin voi lukea esimerkiksi teoksesta *Rikos-oikeus* (Lappi-Seppälä ym. 2009)²⁸.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:6)

”Joka koskettelemalla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremmalle lapselle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä, tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon, on tuomittava *lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremmalla lapsella kanssa, jos rikos ei 7 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla ole

---

28 Kirja on luettavissa myös sähköisenä versiona:
<http://onlinepalvelu.sanomapro.fi>.

kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lisäksi lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan se, joka menettelee 1 momentissa tai edellä tässä momentissa tarkoitetulla tavalla kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden sekä asuu lapsen kanssa samassa taloudessa.”

Edellytykset lapsen seksuaalisen hyväksikäytön täyttymiselle on siis alle 16 vuoden ikä, seksuaalinen teko ja kriteeri siitä, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa lapsen kehitykselle. Kriteereistä jälkimmäinen tarkoittaa sitä, että riittää, että teko on yleisellä tasolla omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä. Teon rangaistavuuteen ei siis vaikuta se, vaikuttaako teko juuri kyseisen lapsen kehitykseen vai ei. Seksuaalinen teko voi olla monia eri asioita²⁹. Käytännössä teko voi olla hyvinkin lievä. Tekotavat voivat olla suutelemista, riisumista, hivelyä, koskettelua, sukupuolielinten nuolemista, esineillä tunkeutumista sukupuolielimiin tai yhdyntäyryityksiä. Myös seksuaalisväritteisten viestien lähettäminen esimerkiksi netissä täyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnuspiirteet. Lisäksi tunnusmerkistön mukaan riittää sekin, jos saa lapsen ryhtymään seksuaaliseen tekoon. Tällainen teko voi olla esimerkiksi se, että tekijä saa lapsen tyydyttämään itseään internetissä kameran välityksellä.

Niin sanotun suojaikärajan eli 16 vuotta täyttäneiden mutta alle 18-vuotiaiden lasten kohdalla lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on kyse silloin, kun tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa ja asuu samassa taloudessa (esimerkiksi lapsen sijoituskodin vanhempi). Jos tekijä ei ole vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa ja ei asu lapsen kanssa samassa taloudessa, kyseessä saattaa olla rikoslain 20 luvun 5 §:n mukainen seksuaalinen hyväksikäyttö.

Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:7)

”Jos

- 1) tekijä on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen tai 6 §:n momentissa tarkoitetussa tapauksessa kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa taikka
- 2) lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä
  - a) kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa,
  - b) rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla tai

---

29 Ks. tarkemmin seksuaalisesta teosta Ojala, 2012: 73.

- c) rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi, ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksen tekijä on tuomittava törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.”

Lain esitöissä todetaan, että lähtökohtaisesti sukupuoliyhteys lapsen kanssa riittää täyttämään törkeän hyväksikäytön tunnusmerkistön silloin, kun teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä. Jos sukupuoliyhteyden sisältävä teko ei ole kokonaisuutena arvostellen törkeää, kyseessä on lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö³⁰.

Lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä tai törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä ei kuitenkaan pidetä tekoa, joka ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja jonka osapuolten iässä sekä henkisessä ja ruumiillisessa kypsytydessä ei ole suurta eroa (RL 20:7). Tarkkaa rajaa sille, milloin teko ei ole pidettävänä seksuaalisena hyväksikäyttönä osapuolten välisen ikäeron vuoksi, on vaikea asettaa. Yleisesti ottaen voidaan todeta, että kahden samanikäisen tai noin vuoden ikäerolla olevien nuorten välistä seksuaalista kanssakäymistä ei ole pidettävä rikoksena³¹, ellei heidän henkisessä ja ruumiillisessa kypsytydessä tästä huolimatta ole merkittävää eroa. Tulee tuki muistaa, että nuorten seurustelusuhhteissa teko voi täyttää jonkin muun seksuaalirikoksen tunnusmerkistön (esimerkiksi raiskaus).

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tai törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö voivat täytyä myös samanaikaisesti raiskausrikoksen kanssa. Raiskauksesta on kyse, kun sukupuoliyhteyteen pakottamisessa käytetään väkivaltaa tai uhataan väkivallalla. Huomioitavaa on se, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä väkivallan tai sillä uhkaamisen elementtiä. Joten aina, jos teko sisältää väkivaltaa tai sillä uhkaamista, tulisi sitä tutkia raiskauksena. Jos raiskauksessa aiheutetaan toiselle vaikea vamma tai hengenvaarallinen tila, rikos tehdään erityisen julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai käytetään ampuma-, teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä tai uhataan vakavalla väkivallalla ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, on kyseessä törkeä raiskaus.

30 HE 282/2010: 105

31 HE 6/1997 vp, osa 6/7, yksityiskohtaiset perustelut 20 luvun rikoksille. HE 282/2010 valmisteltaessa todettiin, ettei ole tarpeen tarkastella uudestaan aikaisemman rajoitussäännöksen esitöissä olevia perusteluita, joten siltä osin HE 6/1997 esitettä linjausta voidaan pitää edelleen tulkintaohjeena.

Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin (RL 20:8b)

”Joka ehdottaa tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa siten, että ehdotuksen sisällöstä tai olosuhteista muuten ilmenee tekijän tarkoituksena olevan 17 luvun 18 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla valmistaa kuvia tai kuvallenteita, joissa sukupuoliyhteisyyttä loukkaavasti esitetään lasta, taikka kohdistaa lapseen tämän luvun 6 tai 7 §:ssä tarkoitettu rikos, on tuomittava *lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tuomitaan myös se, joka houkuttelee kahdeksatoista vuotta nuoremman henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon 8 a §:ssä tarkoitettulla tavalla taikka esiintymään sukupuoliyhteisyyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä.

Edellä 2 momentissa tarkoitettun rikoksen yritys on rangaistava.”

Pykälä sisältää kaksi eri tekemuotoa, jossa voi syyllistyä lapsen houkuttelemiseen seksuaalisiin tarkoituksiin eli ”groomingiin”. Ensinnäkin pykälän toisen momentin sisältämä teko viittaa tapahtumaan, jossa rikosentekijä viettelee lapsen korvausta vastaan tarjoamaan seksuaalipalveluja tai esiintymään sukupuoliyhteisyyttä loukkaavassa järjestetyssä esityksessä. Tämän tekemuodon yritys on rangaistava.

Ensimmäisen momentin tekemuotoon voi syyllistyä se, joka ehdottaa tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa siten, että ehdotuksen sisällöstä tai olosuhteista muuten ilmenee tekijän tarkoituksena olevan kohdistaa lapseen hyväksikäyttörikos tai valmistaa lapsipornografiaa. Näissä tapauksissa on kyse teosta, joka edeltää sukupuoliyhteisyyttä loukkaavan kuvan levittämisen, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tai törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritystä, eli kyse on valmisteluluontoisesta teosta. Yrityksestä taas on kyse silloin, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä. Yritys on kysymyksessä myös silloin, kun vaaraa ei ole syntynyt, mutta sen syntymättä jääminen on johtanut satunnaisista seikoista. Vaara rikoksen täyttymisestä on ainakin silloin, kun ehdotus on saman tien toteutettavissa. Rangaistavuus edellyttää rikosentekijän tarkoitusta kohdistaa lapseen jokin momentissa mainittu rikos niin, että tarkoitus ilmenee ehdotuksen sisällöstä tai olosuhteista muuten. Rikosentekijän tarkoituksen tulisi siis ilmetä ulkoisista objektiivisesti ha-

vaittavista seikoista.³² Tämän tekemuodon yritys ei ole rangaistava.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että rikosentekijä viimeistään ehdotuksen tekemisen jälkeen toimii tavalla, joka osoittaa tarkoitusta tehdä pykälässä tarkoitettu rikos. Tekijä on kuitenkin voinut varautua rikoksen tekemiseen jo lapsen kanssa keskustellessaan, mikä saattaa ilmetä keskustelun ja ehdotuksen sisällöstä.

Esimerkkeinä muista rangaistussäännöksen edellyttämistä ulkonaisesti havaittavista toimista voidaan mainita lapsipornografian valmistamiseen liittyvien olosuhteiden luominen (esimerkiksi muiden osallistujien tai kuvauslaitteiston tai valmistamisessa tarvittavien tilojen tai lavasteiden hankkiminen), poikkeuksellisen tilan (esimerkiksi hotellihuone) varaaminen tapaamista varten tai tapaamispaikan tai -ajan järjestäminen muuten niin, että saapuvilla ei tule olemaan muita henkilöitä (esimerkiksi tapaaminen jossakin syrjäisessä paikassa tai tapaaminen myöhäisenä ajankohtana). Rikosentekijä voi myös toimittaa lapselle tarpeistoa (esimerkiksi web-kameran asentaminen tietokoneeseen), jota on tarkoitus hyödyntää rikoksen tekemisessä.³²

Tämän momentin mukaisen tunnusmerkistön täyttävää tekoa on joskus vaikea rajata suhteessa seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai hyväksikäytön yritykseen, sillä seksuaalisesti latautuneiden asioiden kertominen tai seksuaalisväritteisten viestien lähettäminen lapselle täyttää myös lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön. Näiden kahden teon välinen suhde kulminoituu usein tarkoitukseen ja sen ilmaisemiseen. Rikosentekijä voitaisiin tuomita rangaistukseen lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin, jos tekijä käy keskustelua lapsen tai nuoren kanssa kertomatta kuitenkaan seksuaalisesti latautuneita asioita ja esiintyy todellista ikäänsä nuorempana sekä samalla ehdottaa tapaamista esimerkiksi hotellihuoneessa. Mikäli kanssakäymiseen liittyy myös seksuaalisesta latautuneiden asioiden kertominen tai seksuaalisväritteisten viestien lähettäminen lapselle, voi teossa täytyä jo seksuaalisen hyväksikäytön tunnuspiirteet. Yritys seksuaaliselle hyväksikäytölle täytyisi, vaikka seksuaalisesti latautuneista asioista ei ole vielä kerrottu tai seksuaalisväritteisiä viestejä lähetetty, mutta vaara niiden tekemiselle on olemassa. Vaara on olemassa, mikäli ehdotettu kanssakäyminen on toteutettavissa saman tien. Ehdotus myöhemmästä tapaamisesta ei yleensä täytä vielä vaaraa hyväksikäyttörikoksesta, mutta jos esimerkiksi kuvayhteys tekijän ja lapsen välillä on olemassa ja kanssakäyminen on sen välityksellä heti mahdollista, voivat täytyä hyväksikäyttörikoksen yrityksen tunnuspiirteet. Jos teko on jo edistynyt hyväksikäyttörikoksen yritykseen, tekijää ei rangaistaisi erikseen houkuttelemisesta, koska se sisältyy yritykseen.³²

Käytännössä lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tarkoituksiin kuvaavan pykälän käyttö on jäänyt vähäiseksi, koska tyypillisesti teko täyttää myös

---

32 HE 282/2010: 106–108

lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tai sen yrityksen tunnuspiirteet. Houkuttelurikoksen haasteena on ollut myös se, että sen yhteydessä ei ole mahdollista käyttää televalvontaa, vaikka suuri osa houkuttelurikoksista liittyy juuri internetissä käyty keskusteltuun. Nykyisen säännöksen mukaan esitutkintaviranomainen saa (PKL 10:7) kohdistaa televalvontaa rikoksesta epäillyn, asianomistajan, todistajan tai muun henkilön suostumuksella tämän hallinnassa olevaan teleosoitteeseen tai telepäätelaitteeseen muun muassa silloin, kun on syytä epäillä rikosta, jonka säädetty ankarin rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta tai teossa epäillään seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä. Tähän on kuitenkin suunnitteilla muutos. Pyrkimyksenä on laajentaa televalvontamahdollisuus epäilyyn, jossa on kyse lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin³³.

Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta (RL 20:8a)

”Joka lupaamalla tai antamalla korvauksen saa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, on tuomittava *seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. (20.5.2011/540)

Seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta tuomitaan myös se, joka käyttää 1 momentissa tarkoitettuja seksuaalipalveluja, joista toinen on luvannut tai antanut korvauksen.

Yritys on rangaistava.”

Teon tunnusmerkistön kannalta olennaista on, että seksuaalipalvelun antamiseen ryhdytään korvauksen lupaamisen tai antamisen seurauksena. Riittävää on, että korvaus ainakin luvataan ennen seksuaaliseen tekoon ryhtymistä, vaikka korvaus itsessään suoritettaisiin vasta teon jälkeen. Ystävyyssuhteisiin tai seurusteluun liittyvät lahjat tai muut taloudelliset järjestelyt eivät tee tällaisessa suhteessa tapahtuvasta seksuaalisesta teosta rangaistavia. Korvauksen ei tarvitse olla rahaa, vaan se voi olla esimerkiksi esineen tai matkan kustantaminen, jonkin toiselle kuuluvan menon suorittaminen tai asunnon tarjoaminen. Korvaukseksi kävisi myös esimerkiksi opintosuorituksen hyväksyminen. Teon rangaistavuutta pohdittaessa nuoren ei katsota syyllistyneen rikokseen, vaikka seksuaalipalvelun ostaminen olisi tapahtunut hänen aloitteestaan.³⁴

33 HE 14/2013: 43

34 HE 6/1997; HE 221/2005: 52–55; HE 282/2010: 50–51.

Yritykseksi katsotaan teko, jossa on vasta luvattu korvaus tai annettu korvaus, mutta teon kohde ei ole vielä ryhtynyt seksuaaliseen tekoon. Tekijä on tällöin aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä.

6.4 Ennakkoilmoitus syyttäjälle

Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa syyttäjä on otettava mukaan tutkintaan heti alkuvaiheessa, jotta esitutkinnassa on mahdollista lähteä selvittämään tapahtumia tavalla, joka palvelee syyteharkintaa ja mahdollista oikeuskäsittelyä mahdollisimman hyvin. Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa onkin tehtävä esitutkintalain 5 luvun 1 §:n mukainen ennakkoilmoitus syyttäjälle. Nykyisten säännösten mukaan ennakkoilmoitus on tehtävä silloin, kun tutkittavan rikoksen vähimmäisrangaistus on neljä kuukautta tai enemmän, tutkittavaan rikokseen tulee liittymään vangitseminen tai matkustuskielto, tutkittavaan rikokseen liittyy lastensuojelullisia toimenpiteitä tai tutkittavan rikoksen esitutkintaan sisältyy pääkäsittelyä korvaavia toimenpiteitä.³⁵ Säännöksiä ollaan päivittämässä vuoden 2013 aikana, mutta luonnosten mukaan linjaukset näiltä osin säilyvät. Näin ollen lapsiin kohdistuneissa rikoksissa ilmoitus on käytännössä tehtävä aina, koska niistä on tehtävä lastensuojeluilmoitus (ellei sitä ole tehty jo aikaisemmin) ja koska tallenteelle tehtävä lapsen kuulustelu on käytännössä osa tuomioistuin käsittelyä.

Valtakunnansyyttäjävirston syyttäjille antaman yleisen ohjeen mukaan poliisin tekemän ennakkoilmoituksen jälkeen juttu jaetaan syyttäjävirstossa syyttäjälle, jonka on otettava yhteyttä tapauksen tutkinnanjohtajaan³⁶. Mikäli syyttäjän yhteydenottoa ei kuulu nopeasti, tulee tutkinnanjohtajan ottaa yhteyttä syyttäjänvirstoon. Syyttäjä on saatava mukaan heti alusta alkaen. Ilmoitus syyttäjälle on siten tehtävä heti, jotta syyttäjä voi aktiivisesti osallistua tutkintaan heti sen suunnittelusta alkaen.

Syyttäjälle tehdyn ilmoituksen jälkeen tutkinnanjohtajan ja syyttäjän tulisi järjestää aloituskokous, jossa sovitaan tutkintaan liittyvistä asioista. Näitä asioita ovat ensinnäkin asianomistajan avustamiseen, edunvalvontaan ja tukihenkilön tarpeeseen liittyvät asiat sekä epäillyn avustaminen. Lisäksi tulee sopia lapsen kuulemisen järjestämisestä, vastakuulustelumahdollisuudesta ja muun näytön hankkimisesta sekä siitä, missä järjestyksessä tutkintatoimenpiteitä tehdään. Mikäli tapauksessa on syytä pohtia syyteoikeuden vanhentumiseen liittyviä kysymyksiä, tulee ne keskustella aloituspalaverissa. Palaverissa sovitaan tutkittavana olevan rikoksen rikosnimikkeestä ja pohditaan mahdollisia konkurenssikysymyksiä, käydään läpi julkisuus- ja salassa-

35 SM, 2008a; VKS, 2008 (luonnos uudesta ohjeesta VKS, 2013)

36 VSK, 2007

pitoasiat sekä muut mahdolliset erityiskysymykset. Palaverissa tulisi myös tarkistaa, onko asiasta tehty lastensuojeluilmoitus. Tämän kirjan kirjoitus-hetkellä tekeillä olevaan ETY-ohjeeseen on tulossa yksityiskohtainen lista aloituspalaverin sisällöstä.

Käytännössä aloituspalaverissa on siis syytä käydä läpi tapauksen tutkintasuunnitelma. Lisäksi tutkinnanjohtajan ja syyttäjän tulee määritellä ajankohdat tutkimussuunnitelman päivittämiseksi. Sen tarkoituksena on varmistaa, että tutkinnanjohtaja ja syyttäjä keskustelevat tutkinnan etenemisestä säännöllisesti ja tutustuvat tutkinnassa kertyneeseen aineistoon. Lisäksi on syytä keskustella tutkinnan aikataulusta.

6.5 Tutkintasuunnitelma

Tavanomaista vaikeammissa rikosepäilyissä tulisi aina laatia tutkintasuunnitelma³⁷. Lapsiin kohdistuvat väkivalta- ja seksuaalirikokset ovat pääasias- sa aina tavanomaista vaativampaa tutkintaa, joten tutkintasuunnitelma tulisi tehdä varsinkin laajoissa tai mutkikkaimissa jutuissa. Tutkintasuunnitelma on syytä kuitenkin mukauttaa tutkittavana olevan asian laadun, laajuuden ja yk- sityiskohtien vaatimalla tavalla. Tutkintasuunnitelman tarve on keskusteltava tutkinnanjohtajan ja syyttäjän kesken. Tutkintasuunnitelma voidaan jättää tekemättä vain, jos tutkinnanjohtaja ja syyttäjä ovat niin sopineet. Poliisissa tutkintasuunnitelma on siten tutkinnanjohtajan vastuulla.

Tutkintasuunnitelma on hyvä työväline yhteistyöhön syyttäjän kanssa. Käytännössä tutkintasuunnitelma on asiakirja, johon kirjataan, mitä toimia tutkittavana olevassa asiassa aiotaan tehdä, jotta sen hetkisillä tiedoilla tavoit- teltavana oleva tulos saavutetaan. Suunnitelman tekeminen edellyttää poh- dintaa tutkintalinjoista eli siitä, mitä vaihtoehtoisia tapahtumankuvauksia kä- sillä olevalle rikosepäilylle on (hypoteesit). Tutkintasuunnitelma toimii ikään kuin esitutkintatoimenpiteiden muistilistana. Sen avulla varmistetaan, että kaikki vaadittavat ja tarpeelliset esitutkintatoimenpiteet tulevat suoritetuiksi.

Malli tutkintasuunnitelmalomakkeesta on löydettävissä poliisihallin- nassa käytössä olevasta dokumenttihallintajärjestelmä Kameleonista mutta suunnitelman ei tarvitse välttämättä noudattaa tiettyä määrämuotoa. Tutkin- tasuunnitelmaan olisi hyvä kirjata ainakin seuraavia asioita: lyhyt tapahtu- mankuvaus ja rikosnimikkeet, minkälaista henkilö- ja asiakirjatodistelua jutussa aiotaan hankkia ja mitä milläkin todistelulla pyritään näyttämään toteen, pakkokeinot, rikosshyöty sekä muut tutkintatoimenpiteet ja niiden ai- kataulutus. Myös edunvalvontakysymykset on hyvä kirjata suunnitelmaan. Tutkintasuunnitelmaan on syytä kirjata myös tutkinnan toteutus, jolla tar- koitetaan mainintaa tutkinnanjohtajasta ja tutkijoista, syyttäjistä ja ennak-

---

37 HE 222/2010

koilmoituksen ajankohdasta, esitutinnan aloituksesta ja arvioidusta valmistuspäivämäärästä ja yhteistyöstä muiden viranomaisten kanssa. Yksi esimerkki tutkintasuunnitelmasta on tämän kirjan liitteessä 1.

Tutkintasuunnitelman päivittäminen on tärkeää, koska tutkittavat jutut muuttuvat usein tutkinnan edetessä. Päivityksellä varmistetaan, että syyttäjällä ja poliisilla on sama näkemys esitutinnan kohteesta ja laajuudesta koko tutkinnan ajan. Sillä myös varmistetaan, että esitutkinta vastaa sitä, mitä syyttäjä siltä edellyttää. Tutkintasuunnitelma jatkojalostuu siten tutkinnan aikana esitutkintapöytäkirjan johdannoksi. Jutun laadusta riippuen se voi olla suppeampi tai laajempi.

Koska tutkintasuunnitelma on asiakirja, joka voi tai on voinut vaikuttaa asian käsittelyyn, on asianosaisella lähtökohtaisesti oikeus saada siitä tieto (JulkL 11 §). Tutkintasuunnitelman antamista asianosaiselle voidaan kuitenkin siirtää, jos tietojen antamisesta on haittaa asian selvittämiselle. Tässä on kysymys asianosaisen tiedonsaannin rajoittamisesta samalla tavalla kuin se on muunkin esitutkinta-aineiston osalta mahdollista (ETL 4:15).

6.6 Hypoteesien asettaminen

Tärkeä osa tutkinnan suunnittelua on miettiä vaihtoehtoisia selityksiä esitetulle epäilylle. Näitä vaihtoehtoisia selityksiä kutsutaan hypoteeseiksi ja ne ovat verrattavissa tutkintalinjoihin. Hypoteesiajattelun tarkoituksena on se, että tapahtuneelle esitetään vaihtoehtoisia selityksiä puolesta ja vastaan, ja näitä selityksiä testataan systemaattisesti tutkinnan aikana. Hypoteesit ovat erityisesti lapsen kuulemisessa keskeinen työväline.

Olennaista hypoteesien laatimisessa on pohtia, mistä ilmoituksessa esitetty asia, esimerkiksi lapsesta löytyneet vammat, lapsen kertomukset tai poikkeava käyttäytyminen, voivat johtua. Esitutkinnassa ei tulisi pyrkiä löytämään tukea ainoastaan rikosepäilylle. Se ohjaa tutkintaa liikaa tiettyyn suuntaan. Sen sijaan tulisi laajemmin miettiä, mistä asiassa voi olla kyse, ja sitä kautta kirjata ylös vaihtoehtoisia selityksiä eli hypoteeseja, jotta voidaan arvioida saadun näytön perusteella, mikä vaihtoehtoisista selityksistä saa eniten tukea.

Varsinkin pienten lasten kohdalla vaihtoehtoisten selitysten löytäminen edellyttää usein esitietojen hankkimista perheen tilanteesta. Esimerkiksi tilanteessa, jossa epäillään lapsen kohdistunutta väkivaltaa vammojen perusteella, on syytä selvittää, onko lapsi ollut osallisena jossain sellaisessa tilanteessa, jossa vammat olisivat voineet syntyä ilman väkivaltaa. Tällainen tapahtumankulku on siten vaihtoehtoinen hypoteesi pahoinpitelyepäilylle. Hypoteeseja on syytä tarvittaessa myös päivittää esitutkinnan kuluessa. Esimerkiksi vanhempien haastatteluissa voi tulla esiin asioita, jotka muodosta-

vat uusia vaihtoehtoisia hypoteeseja.

Tapauksissa, joissa on esimerkiksi valokuva- tai videomateriaalia lapsen kohdistetusta väkivallasta, vaihtoehtoisia selityksiä ei käytännössä ole, vaan kuulemisen ja muiden tutkintatoimenpiteiden tavoite on silloin saada mahdollisimman paljon tietoa tapahtuneesta. Mikäli mitään selkeää materiaalia ei ole, on hypoteeseja syytä pohtia sitä perusteellisemmin mitä heikommasta epäilystä on kyse. Jos esimerkiksi epäily on herännyt lapsen spontaanista, selkeästä ja epäilyn suhteen neutraalille henkilölle tuotetusta kertomuksesta, epäily on lähtökohtaisesti vahva. Jos taas epäily on herännyt aikuiselle lapsen epämääräisen oireilun perusteella, tilanteelle löytyy monesti useita vaihtoehtoisia ja tilastollisesti todennäköisempiä selityksiä kuin fyysinen väkivalta tai seksuaalinen hyväksikäyttö. Erityisesti hyväksikäyttöepäilyissä on usein epäselvää, onko rikosta tapahtunut lainkaan, jolloin vaihtoehtoiset selitykset ovat tärkeässä asemassa. Seuraavassa on kuvattu esimerkkejä hypoteeseista seksuaalisen hyväksikäytön epäilyille:

- Hyväksikäyttö on tapahtunut epäillyllä tavalla ja epäilyn toimesta.
- Hyväksikäyttö on tapahtunut, mutta syyllinen on joku muu kuin pääepäilty.
- Hyväksikäyttöä ei ole tapahtunut, vaan kyse on vääriymmärryksestä ja hyvässä uskossa tehdystä tutkintailmoituksesta.
- Lapsi on psyykkisesti sairas ja oireilee sen takia.
- Hyväksikäyttöä ei ole tapahtunut, vaan kyse on perusteettomasta ilmiannosta ja vilpillisesti tehdystä tutkintailmoituksesta.
- Hyväksikäyttöepäilyn paikkansapitävyydestä ei voida lausua, sillä todistusaineistoon on vaikutettu (esimerkiksi lasta on johdateltu).

6.7 Esitietojen hankkiminen esitutkintaa varten

Esitutinnan alussa tutkintasuunnitelmaa tehtäessä on hyvä pohtia, mitä esitietoja tarvitaan hypoteesien laatimista varten. Esitiedot auttavat tutkinnan edetessä mutta ne palvelevat jo tutkintasuunnitelman tekemistä. Merkittäviä esitietoja ovat tiedot lapsen elinoloista kuten esimerkiksi käynnissä olevat vanhempien väliset huoltoriidat tai asianosaisten muut konfliktit, vanhempien epäluottamus lapsen hoitopaikkaan tai vaikeat kotiolot.

Poliisiin tulee aina pyytää lasta ja perhettä koskevat tiedot lastensuojelusta, mikäli ne eivät automaattisesti tule tutkintapyynnön yhteydessä. Poliisilain (4:2) mukaan poliisilla on oikeus saada tiedot toiselta viranomaiselta poliisille kuuluvan tehtävän suorittamiseksi, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista poliisille tai tietojen käyttöä todisteena ole laissa nimen-

omaisesti kielletty tai rajoitettu. Tällaista kieltoa ei sosiaalitoimen kohdalla lainsäädännössä ole, joten lähtökohtaisesti sosiaalityöntekijä on velvollinen antamaan asiakastietoja poliisille esitutkintaa varten poliisin niitä pyytäessä.

Lisäksi esitietoja voi pyytää esimerkiksi päiväkodista, koulusta ja neuvolasta, jos se katsotaan tarpeelliseksi. Sosiaalityöntekijöiden tavoin myös päiväkotien, koulujen ja neuvoloiden työntekijät saavat poliisilain nojalla antaa tietoja esitutkintaa varten.

Myös lapsen aikaisemmat terveystiedot voivat olla merkityksellisiä esitietoja. Niiden saamisessa on kuitenkin rajoitteita. Mikäli kyseessä on rikos-epäily, josta voi seurata vankeutta vähintään kuusi vuotta, tällaisen rikoksen yritys tai osallisuus tällaiseen rikokseen, voi terveydenhuollon henkilöstö luovuttaa henkilöä koskevat tiedot ilman asianosaisen suostumusta (OK 17:23; ETL 7:8,3; ETL 7:9,3; PKL 7:3). Mikäli kyseessä on lievemmän rangaistuksen rikos-epäily, tarvitaan terveystietojen antamiseen lähtökohtaisesti asianosaisen lupa. Nykyisen lainsäädännön tulkinnan mukaan poikkeuksena tästä ovat ne lapseen kohdistuneet seksuaalirikokset, joissa lääkäri on tehnyt lastensuojelulain (LSL 25 §) velvoittaman ilmoituksen poliisille. Tämän ilmoitusvelvollisuuden myötä lääkärin tulee antaa poliisille ne lasta koskevat tiedot, joihin epäily perustuu³⁸. Tiedon antamiseen liittyviä säädöksiä on käsitelty tarkemmin luvussa 4.3.

Joskus myös vanhempien terveystiedot voivat olla merkityksellisiä arvioitaessa lapsen elinoloja ja niiden yhteyttä epäiltyyn tekoon. Mikäli vanhempi on rikoksesta epäilty, vanhemman terveystiedot ovat usein hyvinkin olennaista tietoa. Vanhempien terveystiedot voivat olla olennaisia myös niissä tilanteissa, joissa vanhempi ei ole rikoksesta epäilty. Vanhempien psykiatrinen problematiikka tai päihdeongelmat voivat esimerkiksi altistaa lasta hyväksikäytölle ja tuoda siten näkökulmaa tutkintaan. Säännösten perusteella vanhemman terveystietojen saaminen ei ole kuitenkaan yksiselitteistä. Olennaista on se, onko vanhempi rikoksesta epäilty vai ei.

Esitutkintalain (1:2) mukaan esitutkinnassa selvitetään epäilty rikos, sen teko-olosuhteet ja aiheutettu vahinko asian laadun edellyttämällä tavalla. Haaste on siinä, milloin vanhempien terveystietojen selvittäminen katsotaan kuuluvan asian laadun edellyttämään selvittämistapaan. Jos vanhempi on rikoksesta epäilty, tekijän psykiatriset ja somaattiset ongelmat saattavat olla sellaisia seikkoja, jotka tulisi ottaa huomioon teko-olosuhteita selvitettyä. Tiedolla on myös merkitystä harkittaessa rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta. Tällöin vanhempien terveystietojen hankkiminen voidaan nähdä usein perusteltuna. Mikäli vanhempi ei ole rikoksesta epäilty, tulee tehdä tapauskohtaista harkintaa.

Lähtökohtaisesti potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassa pidet-

täviä, eikä niitä saa antaa sivulliselle ilman potilaan kirjallista suostumusta (PotilasL). Mikäli vanhempi siis antaa kirjallisen suostumuksen, voidaan hänen terveystietonsa antaa poliisille salassapitosäännösten estämättä, oli vanhempi epäiltynä rikoksesta tai ei. Laissa kuitenkin säädetään, että suostumuksesta voidaan tehdä poikkeus, mikäli tiedon saamisesta tai oikeudesta tiedon saamiseen on laissa erikseen nimenomaisesti säädetty. Poliisilain (4:2) mukaan poliisilla on oikeus saada muilta viranomaisilta tarpeelliset tiedot poliisille kuuluvan tehtävän suorittamiseksi, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista poliisille tai tietojen käyttöä todisteena ole laissa nimenomaisesti kielletty tai rajoitettu. Mikäli vanhempi ei anna kirjallista suostumustaan, onkin ratkaistava mihin poliisin tiedonsaantioikeus on perustettavissa. Tiedonsaantioikeus saatetaan tapauksesta riippuen johtaa edellä mainituista lainsäännöksistä (esim. OK 17:23; PKL 7:3; ETL 7:8,3; ETL 7:9; LSL 25 §). Tiedonsaantioikeutta arvioitaessa on huomioitava, ovatko vanhemman terveystiedot tarpeellisia tai välttämättömiä tutkittavana olevan rikoksen, sen teko-olosuhteiden ja vahinkojen asianmukaiseksi selvittämiseksi sekä se, mikä on vanhemman rikosoikeudellinen asema. Kyse on intressipunninnasta poliisin tiedonsaanti- eli rikoksen selvittämistressin ja eri salassapitointressien välillä. Huomioon tulee ottaa sen henkilön etu, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus samoin kuin viranomaisten salassapitovelvoitteiden tarkoitus. Harkintaa tehtäessä on hyvä olla yhteydessä syyttäjään.

7 ASIANOSAISET JA HEIDÄN OIKEUTENSA

Tässä kappaleessa käydään läpi lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia asianosaisten rooleja ja oikeuksia. Esitutkinnassa asianosaisia ovat asianomistaja, rikoksesta epäilty ja muu henkilö, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa (ETL 2:5). Muun muassa asianosaisten huoltajaan tai edunvalvojaan sovelletaan soveltuvin osin esitutkintalain asianosaisia koskevia säännöksiä. Luvussa perehdytään ensin asianomistajan asemaan ja oikeuksiin, minkä jälkeen käydään läpi epäillyn roolia ja oikeuksia.

Koska kirjan tarkoituksena ei ole käsitellä kaikkea yleistä rikostutkintaa, ei myöskään asianosaisten ja heidän oikeuksiensa kohdalla tehdä asiasta perusteellista esitystä. Sen sijaan nostetaan esiin niitä seikkoja, jotka ovat erityisen tärkeitä muistaa tutkittaessa lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia. On syytä kuitenkin huomioida, että myös ne yleiset periaatteet, joita tässä ei käsitellä, pätevät lapsiin kohdistuvissa rikoksissa. Yleisesti rikoksen asianomistajasta tai epäillystä voi lukea tarkemmin teoksesta *Esitutkinta ja pakkokeinot* (Helminen ym. 2012a: 174–200).

7.1 Asianomistaja

Henkilö saa asianomistajan aseman, jos hänen oikeushyvänsä on rikoksella välittömästi loukattu tai vaarannettu tai jos hänelle on rikoksen myötä syntynyt yksityinen oikeudellinen vaade. Prosessuaaliselta kannalta asianomistajan aseman saa henkilö, jolla on oikeus vaatia tapahtuneesta rikoksesta rangaistusta³⁹. Lainsäädännössä ei ole esitutkinnan asianosaisten lisäksi yksityiskohtaisempaa määritelmää siitä, kuka milloinkin on asianomistaja, joten harkinta siitä jää poliisille. Käytännössä päätöksen asiasta tekee rikostutkinnan yhteydessä tutkinnanjohtaja. Perusteellista oikeuskirjallisuuteen pohjautuvaa pohdintaa asianomistajasta on luettavissa kirjallisuudesta⁴⁰.

Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa väkivallan kohteena oleva lapsi on luonnollisesti asianomistajan asemassa. Alle 18-vuotias on kuitenkin ikänsä perusteella asianomistajana vajaavaltainen. Lähtökohtana on, että kun vajaavaltainen (ikänsä tai muulla perusteella) on asianomistajana rikosasiassa, vajaavaltaisen puhevaltaa rikosasiassa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Alaikäinen käyttää lisäksi itsenäisesti puhevaltaansa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella, jos hän on täyttänyt 15 vuotta. 15–18-vuotiaalla on siten laillisen edustajan kanssa rinnakkainen puhevalta.

Vajaavaltaisen lapsen puhevaltaa käyttävät pääsääntöisesti lapsen van-

39 HE 222/2010

40 Esim. Helminen ym., 2012a: 175

hemmat, mikäli vanhempaa ei ole erotettu huoltajuudesta. Mikäli huoltajilla on yhteishuoltajuus, he ovat molemmat oikeutettuja puhevallan käyttämiseen, riippumatta siitä, kumman vanhemman luona lapsi mahdollisessa erotilanteessa asuu. Mikäli vain toinen vanhemmista on lapsen huoltaja (ns. yksinhuolto), hän käyttää yksin puhevaltaa myös rikosasiassa.

Mikäli jompikumpi lapsen vanhemmista on rikoksesta epäillyn asemassa, kumpikaan vanhemmista ei voi toimia lapsen edunvalvojana ja siten puhevallan käyttäjänä. Muun muassa näissä tapauksissa lapselle määrätään edunvalvojan sijainen (OK 12:1, OK 12:2, ROL 1:4 ja ETL 4:8). Vaikka puhevallan käyttämiseen määrätään edunvalvojan sijainen, ei se muuta vanhempien asemaa huoltajana ja siten lapsen laillisenä edustajana. Vanhemmilla ei vain ole oikeutta käyttää puhevaltaa lapsen puolesta rikosasiassa. Huoltajan ominaisuudessa vanhemmilla on edelleen oikeus saada tieto esitutkinnasta ja sen tilasta.

Kun huoltajalla on oikeus käyttää lapsen puhevaltaa, tulee huoltaja merkitä poliisin järjestelmissä ja kuulusteluissa asianomistajan edustajaksi. Asianomistajan edustajaan (huoltaja tai edunvalvojan sijainen) sovelletaan esitutkinnassa soveltuvin osin asianosaisia koskevia säännöksiä (ETL 2:5). Myös oikeudenkäymiskaaren mukaan asianosaisen laillinen edustaja voidaan kutsua kuultavaksi samojen sääntöjen mukaan kuin mitä asianosaisesta on säädetty (OK 17:64). Asianosaisiksi määritellään lain mukaan ne henkilöt, joiden oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa (ETL 2:5). Huomioitavaa on myös se, että huoltaja voi myös olla asianomistaja, jos hänellä itsellään on rikoksesta välittömästi seurannut korvausvaatimus esimerkiksi vahingonkorvauslain 5 luvun 2 §:n perusteella.

Mikäli lapsen huoltaja ei ole oikeutettu käyttämään lapsen puhevaltaa ja lapselle on nimetty edunvalvojan sijainen, voidaan huoltajaa kuulla tarpeen mukaan todistelutarkoituksessa. Huoltajaa ei kuitenkaan voida kuulla todistajana, koska huoltaja on lapsen laillinen edustaja silloinkin, kun hän ei käytä puhevaltaa rikosasiassa edunvalvojan sijaisen määräämisen jälkeen (ks. OK 17:18)⁴¹. Huoltajan määrittäminen todistajaksi asettaisi huoltajan jutun ulkopuoliseksi, jolloin hänellä ei olisi oikeutta saada asiakirjoja asianosaisaseman perusteella (ETL 4:15), eikä hän saa olla läsnä käräjäoikeuden käsittelyssä kuin oman kuulemisensa ajan (OK 17:33a). Tämä on vastoin huoltajan oikeuksia.

Ainoa poikkeus huoltajan kuulemiseen todistajana on tilanne, jossa lapsen huoltajuus on erotettu vanhemmuudesta. Jos esimerkiksi huoltajuus on vain toisella vanhemmalla, käyttää tämä vanhempi yksin lapsen puhevaltaa. Toisella vanhemmalla ei ole oikeutta puhevallan käyttöön ja koska hän ei ole lapsen huoltaja, on hän rikosepäilyyn nähden ulkopuolisen asemassa, mikäli

---

41 Lappalainen ym., 2007; Lappalainen, 1988

hänelle ei ole syntynyt tapauksesta kustannuksia, joista hän olisi oikeutettu vahingonkorvauksiin. Tällaista vanhempaa voidaan kuulla tarvittaessa todistajan asemassa.

Vaikka lapsi asianomistajana on vajaavaltainen, on hänellä esitutkintalain näkökulmasta samat oikeudet ja velvollisuudet kuin 15 vuotta täyttäneillä ja täysi-ikäisillä asianomistajilla. Esimerkiksi kuulustelussa lapsella on niin sanottu negatiivinen totuudessa pysymisvelvollisuus kuten kaikilla asianomistajilla (ETL 7:6). Lapsen ei siis tarvitse kertoa kokemuksistaan, mutta jos hän päättää niistä kertoa, tulee hänen pysyä totuudessa. Lapselle tule kertoa näistä oikeuksista ja velvollisuuksista hänen ikätasoonsa nähden sopivalla tavalla.

Joiltakin osin lapsen oikeudet ovat jopa laajemmat kuin 15 vuotta täyttäneillä ja täysi-ikäisillä henkilöillä. Lapsen osalta kuuleminen tapahtuu yleensä esitutinnan aikana ja videoimalla kuuleminen käräjäoikeuden käsittelyä varten (ETL 9:4). Tämä tallenne tulee olemaan osa tulevaa oikeudenkäyntiä eli lapsen ei tarvitse tulla kuulluksi toistamiseen. Lähtökohtana on, että 15 vuotta täyttänyt kuullaan tuomioistuimessa henkilökohtaisesti (OK 17:21) ja tämä saattaa johtaa nuoren kannalta kohtuuttomaankin lopputulokseen, mikäli asiaa ei huomioida prosessissa (ks. KKO:2008:84).

7.1.1 Asianomistajan oikeus edunvalvojan sijaiseen

Alaikäisen lapsen kohdalla lapsen huoltajat toimivat ensisijaisesti lapsen edunvalvojana eli huolehtivat lapsen asioista ja edusta (HolhTL 4 §). Mikäli huoltaja on jostain syystä estynyt hoitamaan tätä tehtävää, voidaan holhous-toimilain (11 §) mukaan määrätä edunvalvojalle sijainen tuomioistuimen toimesta. Oikeudenkäymiskaaren mukaan (OK 12:1) edunvalvoja tai edunvalvojan sijainen käyttää lapsen puhevaltaa rikosasioissa.

Tyypillisin syy edunvalvontamenettelyn käynnistymiseen lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa on se, että lapsen toinen huoltaja on epäiltyä lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Muita syitä voi olla muun muassa vanhempien mielenterveysongelmat tai se, että vanhempi on täysin passiivinen lastaan kohtaan eikä siten käytännössä täytä huoltajan roolia. Myös huoltoristiriidat ja kiistat tapaamisista voivat johtaa edunvalvojan hakemiseen. Huoltaja ei voi myöskään ajaa lapsensa etua niissä tilanteissa, joissa rikoksesta epäilty on joku muu perheen jäsen, kuten avio- tai avopuoliso tai hänen toinen lapsensa.

Edunvalvojan sijaisen määrääminen ei kuitenkaan aina ole juridisessa mielessä yksinkertaista, sillä lainsäädännössä ei ole missään tyhjentävästi määritelty sitä, milloin huoltaja on estynyt hoitamasta tehtäviään. Voidaan esimerkiksi kysyä, milloin huoltaja on niin passiivinen lastaan kohtaan, että

lapselle olisi syytä hakea edunvalvojan sijainen. Rikosoikeudellisesta näkökulmasta haastetta lisää se, että säädöksiä ei ole kirjoitettu rikosoikeudellisesta näkökulmasta vaan rikosprosessin yhteydessä sovelletaan säännöksiä, jotka on kirjoitettu lastensuojelullisesta (LSL) ja perheoikeudellisesta (HolhTL) näkökulmasta. Lapsen oikeus puolueettomaan edustajaan mainitaan kuitenkin lastensuojelulaisissa (LSL 22 §) sekä esitutkintalaisissa (ETL 4:8) Käytännössä perusteltu syy edunvalvojan sijaisen hakemiseen on siis se, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua.

Edunvalvojan tehtävänä rikosprosessissa on varmistaa, että tutkinta etenee lapsen edun mukaisesti ja että lasta kuullaan tarvittaessa. Siksi poliisin tulee huolehtia siitä, että edunvalvonnan tarve arvioidaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa esitutkintaa. Viivytyksen välttämiseksi edunvalvojan sijaisen määräämistä koskevaan menettelyyn tulisi ryhtyä jo silloin, kuin rikosepäily tulee ylipäättään viranomaisten tietoon.

Käytännössä edunvalvojan sijaista voidaan hakea kolmella tavalla. Ensinnäkin lapsen huoltajat voivat hakea sitä yhdessä. He voivat myös esittää tiettyä henkilöä edunvalvojan sijaiseksi. Jos edunvalvojan sijaiseksi esitettävästä henkilöstä ollaan yksimielisiä, on maistraatti toimivaltainen tekemään asiassa päätöksen (HolhTL 12 §; LSL 22 §)⁴². Edunvalvojan sijaista voi hakea myös sosiaaliviranomainen tai poliisi. Jos lastensuojelun sosiaalityöntekijä saa tiedon rikosepäilystä ennen poliisia, voi hän aloittaa edunvalvojan sijaisen määräämismenettelyn jo siinä vaiheessa, jos hän kokee, että lapsen etu ei tule muutoin turvatuksi (LSL 22 §). Sosiaalityöntekijä voi tehdä hakemuksen käräjäoikeudelle tai ilmoituksen maistraattiin. Mikäli sosiaalityöntekijä on lastensuojelulain nojalla hakenut edunvalvojan sijaista nimenomaan rikosepäilyn johdosta, voi olla tarkoituksenmukaista hakea samassa hakemuksessa edunvalvojamääräystä myös rikosprosessiin holhouslain (32 §) perusteella. Poliisin ja sosiaalityöntekijän on usein syytä keskustella tästä yhdessä.

Vaihtoehtoisesti myös poliisi voi hakea edunvalvojan sijaista. Esitutkintalain (4:8) mukaan tuomioistuimen on määrättävä edunvalvojan sijainen, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti edustaa lapsen etua. Tutkinnanjohtajan on siis tarvittaessa tehtävä hakemus käräjäoikeudelle edunvalvojan sijaisen määräämiseksi. Hakemuksen käräjäoikeudelle voi tehdä myös syyttäjä.

Sosiaalityöntekijän tai poliisin hakiessa edunvalvojan sijaista prosessi kestää aina hieman kauemmin verrattuna siihen, että hakemus lähtee lapsen huoltajilta. Jos hakemus tulee muilta kuin lapsen huoltajilta, maistraatti etsii sopivan edunvalvojan, jos sellaista ei ole hakemuksessa ehdotettu. Sen lisäksi maistraatti lähettää huoltajille sekä 15 vuotta täyttäneelle asianosaiselle kuulemiskirjeet, joissa varataan mahdollisuus antaa lausuma edunvalvojan

---

42 Ks. myös HE 146/1998: 33

sijaisen määräämisestä. Lähtökohtaisesti huoltajia kuullaan siis aina edunvalvojan nimeämisessä tavalla tai toisella. Tämä tulee huomioida edunvalvojan hakemuksen jättämisen ajankohdassa. Tiedon liian aikainen antaminen epäillylle saattaa vaikeuttaa esimerkiksi pakkokeinojen käyttöä tai muiden esitutkintatoimenpiteiden suorittamista. Lisäksi liian varhainen tieto saattaa aiheuttaa riskin todistusaineiston hävittämisestä tai lapsen kertomukseen vaikuttamisesta.

Mikäli tietoa edunvalvojan sijaisen määräämisestä ei haluta saattaa huoltajien tietoon esimerkiksi ennen kuulustelua tai muita esitutkintatoimenpiteitä tai edunvalvojan määräämisellä on erityinen kiire, voidaan maistraattiin lähtevässä hakemuksessa pyytää käräjäoikeutta nimeämään edunvalvoja väliaikaisena ilman huoltajien kuulemistä. Tällöinkin huoltajia kuullaan myöhemmässä vaiheessa mutta menettely antaa mahdollisuuden edunvalvojan saamiseen kiireellisesti esimerkiksi somaattisia tutkimuksia tai lapsen puhuttamista varten. Mikäli asialla ei ole kiire, tulee vanhempia aina kuulla asiassa ja siksi nopein tapa edunvalvojan sijaisen saamiseen on siis se, että lapsen huoltajat tekevät hakemuksen ja maistraatti tai käräjäoikeus nimeää edunvalvojan sijaisen. On kuitenkin hyvä huomioida mahdollisuus, että mikäli lapsen huoltajat ehdottavat edunvalvojan sijaista, he saattavat valita henkilön omista lähtökohdistaan, eivätkä niinkään lapsen etua huomioiden.

Lapsen edunvalvojan hakemisesta voi lukea tarkemmin poliiseille suunnatusta käsikirjasta *Lapsen edunvalvonta esitutkinnan näkökulmasta* (Tuominen 2012). Käsikirjassa esitetty pikaopas löytyy tämän kirjan liitteestä 2.

7.1.2 Asianomistajan oikeus oikeusavustajaan

ROL 2 luvun mukaan asianomistajalla on mahdollisuus saada valtion varoilla kustannettu oikeudenkäyntiavustaja, jonka tehtävänä on asianomistajan oikeudellisista eduista huolehtiminen. Oikeudenkäyntiavustajan nimeää tuomioistuimien tutkinnanjohtajan tai syyttäjän aloitteesta (ETL 7:10). ROL 2 luvun mukaan oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä seksuaalirikoksissa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana, väkivaltarikoksissa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välisen suhteen huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna sekä henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvissa rikoksissa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

Käytännössä tämä tarkoittaa, että oikeudenkäyntiavustaja on haettava vähintään kaikissa lapsen kohdistuneissa seksuaalirikoksissa. Myös pahoinpitelyrikoksissa oikeudenkäyntiavustaja on pääsääntöisesti syytä hakea. Oikeudenkäyntiavustajan mukana olo on todettu hyödylliseksi tutkinnan eri vaiheissa. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten epäilyt ovat

luokiteltavissa varsin vakaviksi rikoksiksi ja lähtökohtana voidaan pitää, että oikeus oikeudenkäyntiavustajaan yleensä täyttyy. Poliisin tuleekin varmistaa, että lapselle on haettu oikeudenkäyntiavustaja heti esitutinnan alkaessa.

Nykyisen käytännön mukaan lapselle mahdollisesti määrätty edunvalvojan sijainen toimii käytännössä usein myös lapselle määrättyä oikeudenkäyntiavustajana niin esitutkinnassa kuin oikeudenkäynnissäkin. Edunvalvojalla ja oikeudenkäyntiavustajalla on kuitenkin eri valtuudet. Edunvalvojan tehtävänä on huolehtia, että kuultaessa lasta esitutkinnassa selvitetään rikosasian kannalta kaikki olennaiset seikat ja että tutkinta etenee lapsen edun mukaisesti. Edunvalvoja tekee myös päätöksen siitä, mitä hän lapsen edustajana lapsen puolesta vaatii. Oikeudenkäyntiavustaja puolestaan esittää nämä vaatimukset ja avustaa lasta esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä.

Joissain Suomen kunnissa on käytössä ”tandem-malli”, jossa edunvalvoja ja oikeudenkäyntiavustaja ovat eri henkilöitä. Lapsen edunvalvoja voi tällöin olla esimerkiksi lastensuojelun viranomainen ja lapsen oikeudenkäyntiavustaja julkinen oikeusavustaja tai asianajaja. Tällä menettelyllä pyritään estämään mahdollisen eturistiriitatilanteen syntyminen tilanteessa, jossa lapsen oikeudenkäyntiavustajana toimiva henkilö on edunvalvojan sijaisena esitettävistä vaatimuksista eri mieltä kuin päämiehenä oleva lapsi. Toimintamallissa korostuu edunvalvojan rooli lapsen mielipiteiden ja edun edustajana sekä lasta tukevana henkilönä. Edunvalvojan ja oikeusavustajan tehtävien ja niihin liittyvän asiantuntemuksen näkökulmasta onkin arvioitu, että ainakin joissain tapauksissa ”tandem-malli” olisi enemmän lapsen edun mukaista kuin se, että nämä molemmat tehtävät annetaan yhden henkilön vastuulle⁴³.

7.1.3 Lapsen oikeus tukihenkilöön

ROL 2 luvun mukaan lapsella on oikeus myös tukihenkilöön samoilla edellytyksillä kuin oikeudenkäyntiavustajaan. Lapsella on siis oikeus tukihenkilöön seksuaalirikoksissa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana, väkivaltarikoksissa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välisen suhteen huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna sekä henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuvissa rikoksissa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna. Lisäksi edellytyksenä tukihenkilön määräämiseen on, että lasta kuullaan tapauksessa henkilökohtaisesti ja lapsen voidaan katsoa tarvitsevan henkilökohtaista tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä (ROL 2:3).

Tukihenkilöä haetaan tuomioistuimesta poliisin tai syyttäjän aloitteesta ja aloite tulee tehdä aina, jos sen ehdot täyttyvät (ETL 7:10). Tukihenkilön tarpeesta on hyvä keskustella lapsen edunvalvojan tai edustajan kanssa. Tuki-

43 Ks. lisää tandem-mallista Tuominen, 2012.

henkilön tehtävänä on olla lapsen henkilökohtaisena tukena esitutkinna ja oikeudenkäynnissä. Tukihenkilöllä on avustajan tavoin oikeus olla läsnä kun lasta kuullaan esitutkinna. Poliisi voi myös sallia tukihenkilön läsnäolon muiden asianosaisten kuulusteluissa (ETL 7:13). Erityisesti on huomattava, ettei oikeudenkäyntiavustajan tai edunvalvojan sijaisen määrääminen sulje pois tukihenkilön määräämisen mahdollisuutta.

7.1.4 Asianomistajan oikeus vahingonkorvauksiin

Vahingonkorvauslain mukaan rikoksen uhrilla voi olla oikeus vahingonkorvauksiin. Lain mukaan vahingonkorvaus käsittää hyvityksen henkilö- ja esinevahingosta sekä tietyissä tilanteissa myös kärsimyksestä (VahL 5:1). Henkilö- tai esinevahingon korvaaminen ja kärsimyskorvaukset ovat toisistaan riippumattomia, eli samassa asiassa voi vaatia ja saada periaatteessa korvausta molemmista, mikäli korvauksen perusteen edellytykset ovat olemassa. Henkilövahinkojen korvausten kohdalla tulee kuitenkin pystyä osoittamaan, että teko on aiheuttanut vahinkoa juuri kyseiselle henkilölle, kun taas kärsimysvahinkoja voi saada sen perusteella, millaista kärsimystä teko on omiaan aiheuttamaan yleisesti.

Käytännössä asianomistajan vahingonkorvauksista huolehtii yleensä lapsen edunvalvojan sijainen tai oikeudenkäyntiavustaja. Poliisin tehtävä on kuitenkin tarvittaessa neuvoa siitä, mitä vahingonkorvausten hoitamiseen kuuluu. Poliisin onkin syytä tuntea myös vanhingonkorvauksiin liittyvät lapsen oikeudet.

Henkilövahingon kärsineellä on oikeus korvaukseen (VahL 5:2):

- tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista (näiden kulujen osalta tulee esittää riittävät tositteet aiheutuneista kuluista),
- ansionmenetyksestä (erikseen määrittelemällä tavalla),
- kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta (korvaus määrätään ottamalla huomioon erityisesti henkilövahingon laatu ja vaikeusaste, sen edellyttämän hoidon laatu ja kestoaika sekä haitan kestoaika) sekä
- pysyvästä haitasta (korvaus määrätään ottamalla huomioon henkilövahingon laatu ja vaikeusaste sekä vahinkoa kärsineen ikä ja korvausta korottavana tekijänä voidaan lisäksi ottaa huomioon henkilövahingosta vahinkoa kärsineelle aiheutunut elämänlaadun erityinen heikentyminen).

Henkilövahingon kärsineen henkilön lisäksi myös tämän henkilön vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla erityisen läheisellä henkilöllä on erityisestä syystä oikeus kohtuulliseen korvaukseen tarpeellisista kuluista ja ansionmenetyksestä, jotka aiheutuvat heille henkilövahingon kärsineen hoitamisesta. Sama koskee muiden vahingosta johtuvien toimenpiteiden korvaamista, jos ne ovat omiaan edistämään henkilövahingon kärsineen tervehtymistä tai kuntoutumista. Korvausta maksetaan enintään siihen saakka, kun henkilövahingon kärsineen terveydentila vahinkotapahtuman jälkeen on vakiintunut. (VahL 5:2d.)

Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa teon aiheuttamaa tilapäistä tai pysyvää haittaa juuri kyseisen lapsen kohdalla on usein vaikea arvioida ja näyttää toteen (lisää haitan arvioinnista luvussa 7.1.5). Tällöin voidaan kuitenkin hakea kärsimyskorvauksia (VahL 5:6). Oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä on määritelty kuvaamalla säännöksessä ne tilanteet ja teot, joissa asianomistaja on oikeutettu kärsimyskorvaukseen (VahL 5:6). Ensinnäkin oikeus korvauksiin on sillä, jonka vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu tai jota on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty. Edelleen kärsimyskorvaukseen oikeutettu on henkilö, jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu tai jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla kuin edellä tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla. Korvaus määrätään sen kärsimyksen perusteella, jonka loukkaus on omiaan aiheuttamaan ottaen erityisesti huomioon loukkauksen laatu, loukatun asema, loukkaajan ja loukatun välinen suhde sekä loukkauksen julkisuus.

Vaikka korvauksen peruste olisikin selvästi eroteltavissa, korvauksen määrä on usein hankalammin määriteltävissä. Erinomainen apuväline tähän on Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suositukset⁴⁴. Sen avulla voidaan konkreettisesti määrittää korvauksen suuruus. Suositusten laatimisen taustalla on neuvottelukunnan tavoite luoda käytännön tarpeita vastaava apuväline aineettoman vahingon suuruuden määrittämistä varten tuomioistuinten ja asianosaisten käyttöön.

Ensisijainen vastuu rikoksella aiheutettujen vahingonkorvausten maksamisesta on rikoksenteijällä. Korvauksia ei kuitenkaan läheskään aina saada perityksi rikosenteijältä esimerkiksi hänen maksukyvyttömyytensä vuoksi. Rikoslain mukaan vahinko voidaan tällöin tietyissä tilanteissa korvata luonnolliselle henkilölle ja kuolinpesälle valtion varoista. Esitutkintaviranomaisilla on joskus vallalla käsitys, ettei Valtiokonttori maksa korvauksia tai että Valtiokonttori arvioi tuomioistuimen tekemän ratkaisun uudelleen omilla kriteereillään. Jos korvausta koskevaa asiaa on käsitelty tuomioistuimessa,

---

44 Oikeusministeriö, 2011

Valtiokonttorin on otettava päätöksensä perustaksi tuomioistuimen asiassa antama ratkaisu (rikosvahinkolaki 30 §). Valtiokonttorin on poiketessaan tästä ilmoitettava poikkeamisen perusteet (em. 30 §). Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että Valtiokonttori ei pysty ilman erityisiä perusteita poikkeamaan jo olemassa olevasta tuomioistuimen ratkaisusta ja että tällainen päätös on valituskelpoinen. Rikosvahinkolain perusteella maksetaan korvauksia samoilla perusteilla kuin vahingonkorvauslain perusteella. Näihin voi tutustua tarkemmin voimassa olevista säännöksistä.

7.1.5 Haitan arviointi

Edellä kuvattujen korvausvaatimusten määrittämiseksi tulee jollain tasolla arvioida, millaista haittaa koettu teko on aiheuttanut tai on omiaan aiheuttamaan. Vahingonkorvausten lisäksi haitalla ja sen suuruudella on merkitystä syyteharkinnassa rikosnimikkeen valinnan ja syyttäjän rangaistusvaatimuksen kannalta. Se, millä laajuudella haitan arviointi tehdään, tulee harkita tapauskohtaisesti yhdessä syyttäjän kanssa. Harkinnassa tulee ottaa huomioon se, miten tarkka arvio haitasta on mahdollista saada kyseisessä tapauksessa.

Lähtökohtaisesti väkivalta- ja seksuaalirikoksissa haitan arvioiminen on haasteellista verrattuna esimerkiksi omaisuusrikosten aiheuttaman vahingon arviointiin. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten aiheuttamien psyykkisten seurauksien osalta ei ole mahdollista varmuudella sanoa, miten kokemus vaikuttaa juuri kyseisen lapsen tulevaisuuteen. Sen sijaan voidaan rikoksen ominaispiirteiden perusteella arvioida, mitä tapahtuma on omiaan aiheuttamaan lapsen kehitykselle. Tässä arvioinnissa voidaan hyödyntää esimerkiksi Duodecimin Käypä hoito -suosituksia⁴⁵.

Haitan arviointi edellyttää erityisosaamista lapsen pahoinpitelyn ja hyväksikäytön aiheuttamista psyykkisistä seurauksista. Haitan arvioinnissa voi kääntyä lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön puoleen. Jos lapsen kuuleminen esitutkinnan aikana tehdään oikeuspsykiatrisessa yksikössä, haitan arviointi voidaan pyytää tehtäväksi osana tätä lapsen kuulemisprosessia. Tämä tulee mainita virka-apupyynnössä. Jos poliisi kuulee lasta itse, on mietittävä yhdessä syyttäjän kanssa, tarvitaanko erillistä haitan arviointia ja jos tarvitaan, minkä laajuinen. Mikäli kirjallisen lausunnon saaminen ei ole välttämätöntä, voidaan myös pohtia, riittääkö asiantuntijatodistajan pyytäminen oikeuteen kertomaan kyseisen tapahtuman haitallisuudesta.

Teon aiheuttamaa fyysistä haittaa arvioi puolestaan asiaan perehtynyt somaattinen lääkäri. Somaattisten haittojen arviointi perustuu somaattisten tutkimusten yhteydessä todettuihin vammoihin ja kirjallisuuteen perustuvaan tieteelliseen tietoon. Lääkäri arvioi vammojen aiheuttamaa kipua, niiden hoi-

45 Duodecim, 2013

toa ja paranemista. Jotkut vammat voivat aiheuttaa ohimenevän haitan, kun taas jotkut vammat pysyvän haitan. Seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä voidaan arvioida myös teon vaikutusta lapsen seksuaaliseen kehitykseen, kasvuun ja elämään yleisellä tasolla.

Käytännössä asianomistajan oikeusavustaja huolehtii usein haitan arvioinnin hankkimisesta edustaessaan päämiehensä etuja. Poliisin on syytä kuitenkin varmistua tästä. Mikäli oikeusavustaja ei haitan arviota hanki, tulee sen hankkimisesta keskustella syyttäjän kanssa. Mikäli poliisi pyrkii selvittämään rikoksen aiheuttaman haitan yksittäisessä tapauksessa juuri kyseiselle uhrille, on haitan arviointi syytä tehdä esitutkintavaiheessa. Tällöin haetaan korvauksia vahingonkorvauslain 5 luvun 2 pykälän mukaan ja haitasta tulee olla näyttöä. Sitä haittaa, minkä rikos yleisesti aiheuttaa tai on omiaan aiheuttamaan, voidaan myös selvittää jo esitutkintavaiheessa, mutta viime kädessä se arvioidaan tuomioistuimessa. Tällöin vahingonkorvauksia haetaan vahingonkorvauslain 5 luvun 6 pykälän perusteella ja erityistä näyttöä ei tarvita.

7.2 Epäilty

Esitutkinta- tai oikeudenkäyntilainsäädännössä ei ole yksiselitteisiä kriteerejä siitä, milloin henkilöstä tulee epäilty. Poliisilla on siten harkintavaltaa siinä, milloin kutakin henkilöä käsitellään epäiltynä. Käytännössä päätöksen asiasta tekee tutkinnanjohtaja. Ratkaisua siitä, että henkilö on rikoksesta epäilty, ei tulisi tehdä kevein perustein. Tarvittaessa tulee tehdä esiselvitys ennen esitutkinnan aloittamista. Esitutkintalaissa määritellyn esiselvityksen tarkoituksena on, että ketään ei aiheuttomasti aseteta rikoksesta epäillyn asemaan (ETL 3:3) (lisää esiselvityksestä luvussa 6.1). Esitutkinnassa tulee myös selvittää, onko rikoksesta epäilty vastaajakelpoinen ennen kuin häneen kohdistetaan tutkintatoimenpiteitä. Vastaajakelpoisuudesta voi lukea laajemmin teoksesta *Esitutkinta ja pakkokeinot* (Helminen ym. 2012a:186 alkaen).

Epäillyllä on samat oikeudet lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa kuin muissakin rikoksissa. Epäiltyä on esitutkinnan aikana kohdeltava syyttömänä (ETL 4:2). Epäillyn on myös saatava tietoonsa, mistä häntä epäillään, mihin vaatimukset perustuvat ja mihin todisteisiin vaatimukset liittyvät. Kun henkilöön kohdistetaan esitutkintatoimenpiteitä, hänelle on mahdollisimman nopeasti ilmoitettava hänen asemansa esitutkinnassa tai asemassa tapahtuneet muutokset (ETL 4:9). Rikoksesta epäillylle on kerrottava ennen kuulustelua hänen asemansa rikoksesta epäiltynä sekä hänen oikeutensa (ETL 7:10). Käytännössä rikoksesta epäilty tulee kutsua kuulusteluun kirjallisesti ja epäillyn oikeuksista (mm. oikeudesta avustajaan ja itsekriminointisuoja) tulee kertoa hänelle jo siinä yhteydessä. Poliisihallitus on ohjeistanut yksiköitä 9.10.2012 kirjeellään siitä, miten epäillyn oikeus

avustajaan esitutkinnassa ja itsekriminointisuoja tulee epäillylle kertoa⁴⁶.

Jos kuitenkin on todennäköistä syytä epäillä, että epäilty häiritsee tutkintaa esimerkiksi hävittämällä todisteita, voidaan epäilty noutaa kuulusteluun ilman kutsua tutkinnanjohtajan päätöksellä (ETL 6:2). Erityisesti lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa tulisi matalalla kynnyksellä arvioida todisteiden hävittämistä, sillä esimerkiksi erilaiset elektroniset aineistot ovat helposti hävitettävissä.

Epäillyllä on oikeus esittää oma kantansa asiasta ja esittää oma vastanäyttönsä. Epäillyllä on oikeus käyttää avustajaa esitutkinnassa (ETL 4:10). Epäillyllä on oikeus saada omat todistajansa kuulluksi ja pyytää myös muita tutkintatoimenpiteitä pystyessään osoittamaan, että ne saattavat vaikuttaa asiaan ilman kohtuuttomia kustannuksia (ETL 3:7). Epäillyllä on myös oikeus vastapuolen kuulemiseen eli mahdollisuuteen esittää kysymyksiä asianosaiselle. Tätä kutsutaan kontradiktorisuuseriaatteeksi. Sen turvaaminen poikkeaa hieman lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa ja siksi siihen on kiinnitettävä huomioita, jotta se toteutuu (lisää vastakuulustelusta luvussa 8.2.2).

Poliisi siis päättää tapauskohtaisesti, milloin kutakin henkilöä käsitellään epäiltynä. Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa ilmoittajalla on usein tiedossa henkilö, jota väitetään rikoksesta epäillyksi. Tuntemattomien henkilöiden lapsiin kohdistamat väkivallan teot ovat varsin harvinaisia. Siitä huolimatta on syytä harkita ja tarvittaessa tehdä alustavia puhutteluja ennen kuin henkilö nimetään rikoksesta epäillyksi. Lapsen kuulemisen myötä epäillyksi voi myös osoittautua toinen henkilö tai useampia henkilöitä. Jos esimerkiksi perheen sisäisissä väkivaltatapauksissa toista vanhempaa syytetään lapsen pahoinpitelystä, voi lapsen haastattelussa tulla esiin, että epäilty onkin toinen vanhempi tai että molemmat vanhemmat ovat osallistuneet pahoinpitelyyn.

7.2.1 Alle 15-vuotias rikoksesta epäilty

Ennen kuin henkilöön kohdistetaan tutkintatoimenpiteitä, tulee selvittää, onko henkilö vastaajakelpoinen. Yksi niistä tapauksista, jolloin vastaajakelpoisuus ei täyty, on se, kun rikoksesta epäilty on alle 15-vuotias. Rikoslain mukaan häntä ei voida tuomita rangaistukseen kyseisestä rikoksesta, koska rikosvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt 15 vuotta (RL 3:4). ETL mukaan esitutkinta kuitenkin toimitetaan tarvittaessa ns. rikollisen teon tutkintana sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena teossa (ETL 3:5). Lisäksi alle 15-vuotiaan tekemäksi epäillyn rikoksen johdosta toteutetaan esitutkinta asianomistajan pyynnöstä teolla

46 Poliisihallitus, 2012a; ks. myös VKSV, 2012

menetetyn omaisuuden saamiseksi takaisin tai hänen vahingonkorvausoikeutensa toteuttamiseksi, menettämisseuraamusten edellytysten selvittämiseksi tai epäiltyyn kohdistettavien lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen tai muun epäillyn etuun liittyvän selvittämistarpeen vuoksi (ETL 3:5).

Tämän perusteella alle 15-vuotiaiden tekemiä lapsiin kohdistuneita väkivaltatekoja ei siis voi koskaan jättää kokonaan tutkimatta, sillä aina on tarve vähintään lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen tai muun epäillyn etuun liittyvän asian selvittämiseksi. Alle 15-vuotiaiden tekemissä lapsiin kohdistuvissa väkivalta- tai seksuaalirikoksissa voidaan lähes poikkeuksetta sanoa olevan selvittämistä. Kun alle 15-vuotias syyllistyy väkivalta- tai seksuaalirikokseen, on hän jonkinlaisen avun tai tuen tarpeessa ja sen määrittäminen edellyttää jonkinasteista selvittämistä. Poliisin toimintakulttuuriin kuuluu vahvasti ajatus, että poliisi tutkii vain rikoksia ja siksi ajatellaan, että alle 15-vuotiaiden tekemät rikolliset teot eivät kuulu poliisin tutkittavaksi.

Edellä mainitut selvittämistä perusteet ovat kuitenkin yhtä perusteltu syy tutkinnan aloittamiselle kuin yli 15-vuotiaan tekemän rikoksen tutkinta. On myös syytä huomioida, että tapauksessa voi olla lopulta osallisena muitakin henkilöitä ja tapaukseen voi liittyä muita tekoja ja näiden saaminen selville edellyttää tutkintaa. Esitutkinnan tekemättä jättäminen antaa nuorille myös viestin siitä, että hän voi ikänsä puolesta tehdä mitä vaan ilman, että siitä seuraa hänelle seuraamuksia. Vakava suhtautuminen nuorten tekemiin väkivaltarikoksiin on siten ennaltaehkäisevää poliisityötä.

Esitutkintalaki (3:11) määrittelee, että alle 18-vuotiaan tai alle 15-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta, on esitutkinta toimitettava kiireellisesti, sillä nopealla käsittelyllä on todettu olevan uusia rikoksia ehkäisevä vaikutus. Sillä halutaan myös korostaa yhteiskunnan vakavaa suhtautumista asiaan. Kun alle 18-vuotias on epäiltynä rikoksesta, poliisin on ilmoitettava asiasta sosiaaliviranomaisille ja varattava tälle tilaisuus lähettää edustaja kuulusteluun. Kuulustelun jälkeen poliisin on toimitettava kuulustelupöytäkirja viipymättä sosiaaliviranomaiselle (ETL 7:16).

Alle 15-vuotiaiden tekemissä lapsiin kohdistuneissa pahoinpitelyrikoksissa suositellaan sovittelun käyttöä. Sovittelutoiminta nähdään hyvänä rikosseuraamusjärjestelmän vaihtoehtona, joka opettaa nuorelle, että teoilla on seurauksia. Se on todettu toimivaksi keinoksi ehkäistä nuorten tekemiä uusintarikoksia ja kasvattaa lapsia ja nuoria vastuullisuuteen. Alle 15-vuotiaiden tekemissä seksuaalirikoksissa sovittelu ei kuitenkaan ole mahdollista, koska sovittelulaki rajaa seksuaalirikokset sovittelumahdollisuuden ulkopuolelle (sovittelulaki).

7.2.2 Epäillyn oikeus oikeudenkäyntiavustajaan

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti edellyttää sitä, että myös epäillylle hankitaan oikeudenkäyntiavustaja (avustaja tai puolustaja). Puolustuksen turvaaminen tuleekin nähdä hyvän esitutkinnan edellytyksenä. Esitutkintalain (4:10) mukaan tutkinnanjohtajalla tai syyttäjällä on velvollisuus ryhtyä toimenpiteisiin, jotta epäillylle määrätään puolustaja. ROL 2 luvun mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus itse huolehtia puolustuksestaan. Rikoksesta epäillylle on hänen pyynnöstään määrättävä puolustaja, kun epäilty koskee rikosta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen, sekä kun epäilty on pidätettynä tai vangittuna. Viran puolesta puolustaja on määrättävä silloin, kun epäilty, jolla ei ole puolustajaa, ei kykene puolustamaan itse itseään tai on alle 18-vuotias tai siihen on muu erityinen syy. Esitutkintalain mukaan epäillylle on ennen kuulustelua tehtävä selkoa oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa ja siitä, milloin hänelle voidaan määrätä puolustaja (ETL 7:10).

Oikeudenkäyntiavustajan hankkiminen on sitä tärkeämpää, mitä vakavammasta rikosepäilystä on kysymys. Avustajan tarve korostuu tilanteissa, joissa epäilty haluaa esitutkinnassa tunnustaa sen rikollisen menettelyn, josta häntä epäillään, tai vaikkapa jättää tarjotun lapsen vastakuulustelumahdollisuuden käyttämättä. Epäillyn mahdolliseen ilmoitukseen siitä, ettei hän tarvitse itselleen oikeudenkäyntiavustajaa, on suhtauduttava kriittisesti ja hänelle on tässä tilanteessa tehtävä riittävällä tavalla selväksi se, mihin oikeudenkäyntiavustajan tarve perustuu ja mitä seurauksia avustajasta kieltäytymisestä saattaa tulla (ks. KKO 2012:45 ja KKO 2012:98). Avustajasta kieltäytyminen on dokumentoitava asianmukaisella tavalla esimerkiksi videointia käyttäen. Lisäksi tulee huomioida, ettei kyseessä ole tilanne, joka edellyttää puolustajan määräämistä viran puolesta. Tällainen tilanne saattaa olla käsillä, jos henkilö ei kykene puolustamaan itseään tai puolustajan määräämiseen on käsillä ”muu syy” -edellytys. Tämä edellytys saattaa olla käsillä esimerkiksi silloin, kun kyse on erityisen vakavasta teosta, eikä epäiltynä oleva selvästi kään ymmärrä tekoaan.

8 ASIANOMISTAJAN KUULEMINEN

Tässä luvussa käsitellään lapsen kuulemista asianomistajana. Poliisi voi kuulla lasta itse tai pyytää kuulemiseen virka-apua terveydenhuollon yksiköstä. Tällöin kuulemisen tekee yleensä oikeuspsykologiaan perehtynyt asiantuntija lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisissa yksiköissä, jotka sijaitsevat yliopistollisten sairaaloiden yhteydessä.

Lapsen kuulemisesta käytetään useita eri nimityksiä. Kirjallisuudessa, ohjeissa ja ammattikielessä puhutaan muun muassa lapsen kuulemisesta, lapsen haastattelusta, lapsen kuulustelusta ja lapsen puhutuksesta. Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä virka-apuna tehtävää kuulemista kutsutaan pääsääntöisesti haastatteluksi. Poliisin ohjeen mukaan poliisin tekemästä kuulemisesta käytetään nimeä kuulustelu⁴⁷. Käytännössä yhä useammin myös poliisin tekemistä kuulemisista käytetään kuitenkin jotain muuta käsitettä, kuten esimerkiksi haastattelu, puhutus tai kuuleminen, koska kuulustelu-sana viittaa voimakkaasti epäiltyjen kuulusteleamiseen. Tässä luvussa käytetään käsitettä lapsen kuuleminen ja sillä viitataan sekä poliisiin että lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön tekemiin lapsen puhutuksiin.

Luku aloitetaan kuitenkin käymällä läpi muutama näkökohta lapsen huoltajan kuulemisesta. Varsinaisen lapsen kuulemisen käsittely aloitetaan tuomalla esiin yleisesti lapsen kuulemiseen liittyviä tärkeitä näkökohtia. Sen jälkeen käydään läpi, miten kuuleminen käytännössä tulisi toteuttaa. Nämä periaatteet koskevat sekä poliisin tekemää lapsen kuulemista että terveydenhuollon asiantuntijoiden tekemää kuulemista. Lopuksi käsitellään niitä asioita, jotka liittyvät virka-avun pyytämiseen lapsen kuulemisessa.

Luku perustuu poliisin antamaan ohjeeseen *Lapsen kohtaaminen poliisi-toiminnassa ja esitutkinnassa* (2020/2011/1610) sekä Julia Korkmanin artikkeliin *Lapsen haastatteleminen hyväksikäyttötapaauksissa* kirjassa *Oikeuspsykologia* (2008). Myös Stakesin oppaassa (numero 55) *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen* käsitellään lapsen kuulemista. On kuitenkin huomioitava, että opas on vuodelta 2003 ja voi siten sisältää osittain vanhentunutta tietoa.

8.1 Lapsen huoltajan tai muun laillisen edustajan kuuleminen

Kuten edellisessä luvussa esitettiin, alaikäinen lapsi on vajaavaltainen asianomistaja. Alaikäisen lapsen puheoikeutta käyttää yleensä lapsen huoltaja. Mikäli lapsen huoltaja on estynyt edustamaan lasta, käyttää puheoikeutta joku muu lapsen laillinen edustaja, kuten esimerkiksi edunvalvojan sijainen.

---

47 SM, 2011

Lapsen huoltajaa tai muuta laillista edustajaa kuullaan myös esitutkinnan aikana. Lapsen huoltajaa tai laillista edustajaa kuullaan usein asianomistajan edustajan asemassa. Mikäli juttuun määrätään edunvalvojan sijainen, tällä ei ole vaikutusta lapsen huoltajan tai muun laillisen edustajan asemaan kuten luvussa 7.1 on kerrottu.

Lapsen huoltajaa tai muuta laillista edustajaa kuullaan ensinnäkin siitä, onko lapsella vaatimuksia asiassa. Jos lapsen edunvalvojana toimivat lapsen vanhemmat, kuullaan heitä yleensä myös muutoin. Vanhempia kuullaan muun muassa esitietojen saamisen tarkoituksessa. Vanhemmat voivat tuottaa arvokasta tietoa lapsen elinoloista, lapsen elämäntapahtumista sekä lapsen käyttäytymisestä vaihtoehtoisten selvitysten määrittämiseksi. Sen lisäksi vanhemmilla voi olla paljon tietoa rikosepäilystä. Vanhempien kuulemisessa käydään läpi se, mitä vanhemmat tietävät epäilyistä ja miten he ovat saaneet tietää rikosepäilystä (esimerkiksi onko lapsi kertonut heille asiasta). Juuri esitietojen takia vanhempia kuullaan yleensä ensimmäisen kerran ennen lapsen kuulemista. Tarvittaessa vanhempia voidaan kuulla myöhemmin uudelleen. Järjestys tulee kuitenkin miettiä myös taktisesta näkökulmasta. Poikkeuksena tähän ovat esimerkiksi tilanteet, jossa on vahva ja akuutti epäily, jolloin on todennäköisesti syytä kuulla lapsi heti (ja mahdollisesti uudestaan vanhempien kuulemisen jälkeen).

8.2 Yleistä lapsen kuulemisesta

Lapsen kuuleminen on yksi tärkeimmistä tutkintatoimenpiteistä. Siksi lapsi voidaan jättää kuulematta vain poikkeustapauksissa. Lapsi voidaan jättää kuulematta silloin, jos kuulemisella ei katsota saavutettavan mitään lisäarvoa, esimerkiksi jos lapsi on niin pieni, että luotettavan kertomuksen saaminen on erittäin vaikeaa tai hänellä on kehityksellisiä ongelmia. Tilanne on kuitenkin aina arvioitava tapauskohtaisesti eikä yleisiä ikärajoja voida asettaa, sillä varsinkin alle kouluikäisten lasten kohdalla älyllisen kehitystason vaihtelu yksilöiden välillä voi olla hyvin suurta. Esitutkintalain mukaan poliisin tulee tarvittaessa keskustella tästä alan asiantuntijan kanssa, pääsääntöisesti oikeuspsykiatrisen työryhmän asiantuntijan kanssa (ETL 7:4). Asiasta tulee lisäksi keskustella syyttäjän kanssa.

Rikoksesta epäillyn mahdollinen tunnustus ei ole syy siihen, että lapsen kuuleminen voitaisiin jättää tekemättä. Epäilty voi kiistää puheensa tuomioistuimessa, jolloin asiassa ei välttämättä jää jäljelle mitään näyttöä. Toisaalta lapsen kertomus voi tuoda esiin uusia näkökohtia tai seikkoja, joiden perusteella käy ilmi, että epäillyn tunnustus ei voi pitää paikkaansa. Lapsi voi myös kertoa seikkoja, jotka laajentavat rikosepäilyä. Tällöin on pohdittava muiden tutkintalinjojen selvittämistä.

Lapsen kuuleminen tulisi tehdä mahdollisimman nopeasti epäilyn ilmitulon jälkeen. Ajan kuluessa lapsen – kuten aikuisenkin – muistikuvat tapahtuneesta kärsivät. Myös lapsen halu kertoa kokemuksistaan voi olla ohimenevää. Mitä enemmän aikaa kuluu tapahtuman ja kuulemisen välillä, sitä suuremmalla todennäköisyydellä lapsen on voitu myös vaikuttaa ulko puolisten tai epäillyn taholta (manipulointi). Tämä näkökulma kannattaa huomioida myös tilanteessa, jossa lasta joudutaan syystä tai toisesta kuulemaan useammin kuin kerran.

8.2.1 Haastattelujen videointi

Lapsen kuuleminen taltioidaan aina videotallenteelle, kun lapsi on alle 15-vuotias. Pääsääntöisesti alle 15-vuotiaan lapsen ei tarvitse mennä henkilökohtaisesti oikeuteen kertomaan tapahtumista, jos hänen kertomuksensa on tallennettu videotallenteelle jo esitutkinnan aikana ja epäillylle on varattu mahdollisuus tutustua siihen sekä esittää kysymyksiä lapselle niin halutessaan. Lapsen kuuleminen osana esitutkintaa on siten käytännössä jo osa oikeudenkäyntiä. Tällöin on kysymys kuulemistilaisuuden tallentamisesta todisteena käyttämistä varten ja menettelytavoista tässä tilanteessa säädetään hyvin tarkasti (ETL 9:4). Se asettaakin kuulemiselle erityisiä vaatimuksia. Näiden vaatimusten laiminlyönti voi tapauksesta riippuen johtaa siihen, että tallenne jätetään huomiotta todisteena tuomioistuimen arvioiessa näyttöä tai jopa siihen, että tallennetta ei oteta ollenkaan vastaan todisteena.

Haastattelun sisällön lisäksi videoinnin tekniseen toteutukseen on hyvä kiinnittää huomiota. Tallennuksen äänen ja kuvanlaadun tulisi olla mahdollisimman hyvä. On myös tärkeää, että kuultavana oleva lapsi ja haastattelija näkyvät nauhalla. Jos lasta kuullaan useamman kerran, ja ensimmäinen tapaamiskerta on suunniteltu ikään kuin vain tutustumiskerraksi, on tämäkin tapaaminen syytä videoita. Lapsi voi alkaa oma-aloitteisesti kertoa kokemuksestaan, jolloin se on tärkeä saada tallenteelle.

Lapselle tulee aina kertoa, että tilanne videoidaan. Lapselle on kerrottava ikätasoon sopivalla tavalla myös videoinnin syy. Videoinnin tarkoituksiksi voi kertoa muun muassa sen, että poliisi muistaa asiat sen avulla vielä myöhemminkin. Poliisien kokemuksen mukaan videointi ei suuremmin vaikuta ainakaan pienempien lasten halukkuuteen kertoa, mikäli asiasta ei tehdä erityisen suurta numeroa. Poliisin omalla käyttäytymisellä on tässä suuri merkitys. Jos lasta kuuleva poliisi itse jännittää tai vierastaa kameraa, heijastuu se helposti lapseen. Mahdollista kamerajännitystä vähentää myös se, että tallennelaitteet on integroituna kuulusteluhuoneeseen niin, etteivät ne ole erityisen näkyvillä. Teini-ikäisten nuorten kohdalla videointi voi joskus vaikeuttaa kuulustelua. Poliisien kokemuksen mukaan se perustuu huoleen siitä,

kuka videon tulee näkemään. Nuorille onkin syytä selittää erityisen tarkasti, mikä videoinnin tarkoitus on ja ketkä sen tulevat näkemään.

Tallennuksessa tulee huomioida myös se vaara, että esitutkinta pitkittyy. Esitutkinnan pitkittyminen ja koko rikosprosessin viivästyminen voi johtaa tallenteen käytön estymiseen, sillä alle 15-vuotiaan lapsen videolle tallennettua kertomusta ei saa ottaa oikeudenkäynnissä todisteena huomioon enää sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt 15 vuotta (KKO 2008:84). Tältä osin on siis kuulustelua suunniteltaessa hyvä ottaa huomioon se, minkä ikäinen lapsi kuulusteluaikana on. Se, että lapsi täyttää mahdollisesti pian 15 vuotta, ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, ettei kuulustelua kannattaisi tallentaa ääni- ja kuvatallenteelle. Yksi syy tälle voi olla esimerkiksi se, että 15 vuotta täyttäneen lapsen henkisen toiminnan häiriintyminen saattaa kuitenkin edellyttää tallenteen käyttämistä. Tallenteelta voi myös myöhemmin tehdä havaintoja lapsen iästä ja kehitystasosta.

Videon sisältö litteroidaan eli kirjoitetaan sanasta sanaan tekstiksi. Litteroidun tekstin tarkoituksena on helpottaa jatkotutkintaa. Tekstistä on muun muassa helpompi etsiä tiettyjä haastattelun kohtia ja käytettyjä sanoja. Lapsen kuulemisesta tehty videotallenne sekä siitä litteroitu teksti tulee molemmat aina liittää osaksi esitutkinta-aineistoa. Tulee kuitenkin huomioida, että esitutkintamateriaaliin liitettävä aineisto on eri asia kuin se, millä tavoin aineisto annetaan asianosaiselle, jäljennöksenä vai mahdollisuutena tulla tutustumaan aineistoon poliisilaitoksella. Videotallenne annetaan pääsääntöisesti esitutkintaviranomaisen luona nähtäväksi, ellei ole ilmeistä, ettei kopion antaminen johda hänen yksityisyyden suojansa loukkaamiseen (JulKL 16 §; ETL 9:7). Tallenteen saa luovuttaa asianosaisille myös asianomistajan suostumuksella (JulKL 16 §). Tallenne tulee kuitenkin aina toimittaa syyttäjälle, muun esitutkintamateriaalin mukana. Epäillylle annetaan esitutkintapöytäkirjan liitteenä ainoastaan litteroitu teksti.

8.2.2 Kontradiktorisuusperiaatteen toteutuminen

Koska lasta ei pääsääntöisesti kuulla oikeudessa vaan esitutkinnan aikana taltioitu lapsen haastattelu on siltä osin osa oikeudenkäyntiä, tulee myös vastakuulustelun mahdollisuus eli niin sanottu kontradiktorisuusperiaate turvata esitutkinnan aikana. Jos epäillylle ei ole varattu tilaisuutta nähdä tallennettua esittämisen perusteella lisäkysymyksiä, voi tämä johtaa siihen, ettei lapsen videotallennettua kertomusta saada käyttää todisteena oikeudessa (KKO 2006:107).

Mahdollisuus tehdä kysymyksiä tulee olla todellinen, ja epäillylle sekä tämän avustajalle tulee tehdä selväksi, ettei mahdollisuutta tehdä kysymyksiä esitutkinnan jälkeen enää ole. Mahdollisuus vastakuulusteluun tulisi ottaa

huomioon alusta asti ja järjestää mahdollisimman nopeasti lapsen kuulemisen jälkeen. Tämä on sekä epäillyn oikeus mutta usein myös lapsen etu, sillä epäillyn esittämät kysymykset saattavat edellyttää lapsen uudelleen kuulemista. Kaikki lapsen kuulemiskerrat on syytä toteuttaa mahdollisimman nopeasti rikosepäilyn ilmitulon jälkeen. Kysymysten tekemisen mahdollisuuden tarjoamisesta sekä epäillyn kannanotoista siihen tulee tehdä selkeä merkintä esitutkintapöytäkirjaan.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tallenne lapsen kuulemisesta tulee näyttää kokonaisuudessaan epäillylle ja hänen avustajalleen mahdollisimman nopeasti lapsen kuulemisen jälkeen. Esitutkintalain (9:7) mukaan tallenne näytetään epäillylle poliisilaitoksen tiloissa. Videon nähtyään epäillyllä ja hänen avustajallaan on mahdollisuus esittää kirjallisesti kysymyksiä, joita he haluaisivat vielä esitettävän lapselle. Mikäli epäilty haluaa esittää kysymyksiä ja ne päätetään lapselle esittää, järjestetään uusi lapsen kuuleminen. Myös tämä kuuleminen videoidaan ja litteroidaan. Epäillyllä on avustajansa kanssa oikeus nähdä video ja tarvittaessa vielä esittää lisäkysymyksiä.

Vaikka vastakuulustelumahdollisuuden rajoittaminen on rikosoikeudenkäynneissä poikkeuksellista, lapsiin kohdistuvien väkivalta ja seksuaalirikosepäilyjen kohdalla epäillyn ja hänen avustajansa esittämiä kysymyksiä ei automaattisesti hyväksytä esitettäväksi lapselle sellaisenaan. Kysymysten tulee liittyä tutkittavana olevaan asiaan, pyrkiä saamaan asiasta jotain lisäselvyyttä, ja niiden tulee olla myös muutoin asiallisia. Kysymysten tulee olla myös siinä mielessä uusia, että jos samaa asiaa on jo kysytty, sitä ei tarvitse kysyä uudelleen. Mikäli kysymykset eivät ole aiheeseen liittyviä tai muutoin asiallisia, mutta niillä pyritään lisäämään ymmärrystä tapaukseen liittyen, kysymyksiä ei tule jättää kysymättä, vaan ne tulee muotoilla niin, että ne ovat lapsen haastattelua koskevien ohjeiden mukaisia (ei johdattelevia yms.). Poliisi voi pyytää tarvittaessa apua lasten ja nuorten oikeuspsykiatristista yksiköistä vastakuulustelun kysymysten muotoiluun.

Harkintaa siitä, kysytäänkö epäillyn esittämät kysymykset lapselta vai ei, tulee tehdä aina yhdessä tutkinnanjohtajan sekä syyttäjän kanssa. On vartottava sitä, että hylkäämällä kysymykset vaarannetaan lapsen kertomuksen käyttöä todisteena. Uudet kysymykset voivat myös tuoda uutta tietoa tapahtuneesta. Koska poliisi ei voi aina tietää, mihin vastaaja pyrkii kysymyksillään, tulisi poliisin keskustella yhdessä epäillyn ja hänen avustajansa kanssa siitä, mitä teemaa kysymyksillä pyritään selvittämään ennen kuin tehdään harkintaan siitä, esitetäänkö kysymykset lapselle ja jos esitetään, missä muodossa ne esitetään. Mikäli kysymykset päätetään olla esittämättä, pitää asiasta tehdä perusteltu päätös ETL 11:1 mukaisesti, koska kysymyksessä on ratkaisu, joka voi vaikuttaa asianosaisen oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin. Sekä epäillyn esittämät alkuperäiset lisäkysymykset että muokatut kysymykset tulee

liittää osaksi pöytäkirjaa.

Epäillyllä on mahdollisuus kieltäytyä tallenteen katsomisesta ja lisäksymyksien esittämisen mahdollisuudesta. Tästä oikeudesta luopumisen tulee kuitenkin täyttää tietyt vähimmäisvaatimukset. Epäillyn tulee varmuudella ymmärtää, mikä merkitys luopumisella voi myöhemmässä prosessissa olla. Lisäksi luopumisesta tulee tehdä asiakirjoihin, mieluiten vastaajan kuulusteluun, riittävät merkinnät. Luopumista pidetään pätevänä, mikäli epäilty on voinut riittävästi arvioida luopumisen oikeudellisia vaikutuksia. Poliisin tehtävä on varmistua tästä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että epäillylle selvitetään luopumisen merkitys ja tiedustellaan, onko hän ymmärtänyt asian. Luopumisen pätevydestä varmistuminen ja sitä koskevan merkinnän tekeminen tutkintapöytäkirjaan ovat tärkeitä, jotta lapsen tallennettua kertomusta voidaan hyödyntää oikeudessa. Luopumisen pätevydestä varmistuminen ja sen merkitseminen asianmukaisesti korostuvat erityisesti silloin kun epäillyllä ei ole avustajaa. Tällaisessa yhteydessä on kuitenkin syytä vielä muistuttaa epäiltyä hänen oikeudestaan avustajaan. Käytännössä on tullut vastaan tapauksia, joissa oikeudenkäynti on jouduttu keskeyttämään vastaajalle myöhemmin määrätyn avustajan esittäessä vaatimuksen vastakuulustelun järjestämisestä.

8.2.3 Haastattelussa läsnä olevat henkilöt

Kun lasta kuullaan asianomistajana, huoltajalla tai lapsen laillisella edustajalla (esimerkiksi hänelle määrätyllä edunvalvojan sijaisella) on oikeus olla läsnä lapsen kuulemisessa (ETL 7:14). Huoltajalla ei kuitenkaan ole oikeutta olla läsnä silloin, kun hän on epäiltynä kyseisestä rikoksesta. Myös muussa tapauksessa poliisi voi kieltää laillisen edustajan läsnäolon lapsen kuulemisessa, jos läsnäolon voidaan olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä (ETL 7:14). Huoltajan tai lapsen laillisen edustajan läsnäolo tarkoittaa joko läsnäoloa samassa huoneessa lapsen kanssa tai haastattelun seuraamista reaaliajassa toisessa huoneessa.

Luotettavin lapsen kertomus saadaan kuitenkin silloin, kun huoltaja ei ole läsnä samassa huoneessa lapsen kanssa eikä edes seuraa haastattelua vierisessä huoneessa. Tutkimusten mukaan vanhemman läsnäolon on todettu olevan haitaksi haastattelulle⁴⁸. Varsinkin nuoret voivat arastella esimerkiksi alkoholin juomisen kertomisesta vanhempien läsnä ollessa. Lapset voivat myös suojella vanhempiaan ja jättää siksi asioita kertomatta. Koska luotettavan kertomuksen saaminen on kaikkien osapuolten etu, on vanhempien kanssa hyvä keskustella siitä, että huoltaja ei olisi läsnä kuulemisessa samassa huoneessa. Poliisien kokemuksen mukaan huoltajat yleensä suostuvat lapsen

48 Haitoista voi lukea tarkemmin Korkman, 2008: 471

kuulemiseen ilman heidän läsnäoloaan, jos tilanne selitetään heille huolellisesti. Mikäli huoltajat kuitenkin haluavat olla kuulemisessa läsnä, eikä sitä säädösperusteisesti voida kieltää, on heillä siihen oikeus. Ensisijainen vaihtoehto tällöin on se, että huoltajat seuraavat kuulemistä toisessa huoneessa. Vanhemmilla on myös oikeus nähdä lapsen kuulemisesta tallennettu video jälkikäteen, vaikka eivät olisi seuraamassa kuulemistä reaaliajassa.

Joskus hyvin pienet tai arat lapset eivät halua tulla haastattelutilaan ilman vanhempaa. Tällöin voidaan harkita vanhemman läsnäoloa jopa samassa huoneessa. Näissä tilanteissa kyseistä vanhempaa tulee valistaa haastattelun periaatteista ja mikäli läsnä oleva henkilö puuttuu tai muuten häiritsee kuulemisen kulkua, voidaan hänet poistaa huoneesta. Mikäli vanhempi on samassa huoneessa lapsen kanssa, on varmistuttava siitä, että myös vanhempi näkyy tallenteella. Parempi vaihtoehto on kuitenkin pyrkiä poistamaan lapsen pelkoja niin, että kuuleminen voidaan tehdä ilman vanhemman läsnäoloa. Lapsen pelko tai arkuus voi poistua esimerkiksi sillä, että lapsi tutustuu paikkaan ja lapsen kuulemisen suorittavaan poliisiin tai psykologiin ennen varsinaista kuulemistä yhdessä vanhempien kanssa esimerkiksi kiertelemällä poliisilaitosta tai lasten ja nuorten oikeuspsykiatrista yksikköä ja juttelemalla muita asioita. Tämä edellyttää aikaa, mutta usein se palvelee hyvään lopputulokseen pääsyä.

Huoltajien tai lapsen laillisen edustajan lisäksi haastattelua voi toisessa huoneessa seurata tapauksesta riippuen lasta kuulevan henkilön työpari (lapsen kohdistuneita väkivaltatapauksia tulisi tutkia aina pareittain), lapsen oikeusavustaja, lapsen edunvalvoja, lapsen tukihenkilö, epäillyn oikeusavustaja, syyttäjät ja mahdolliset muut asiantuntijat ja poliisi silloin, kun haastattelu tehdään lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä. Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen mukaan kuulustelupöytäkirjaan on tehtävä merkintä kuulustelussa läsnä olleista henkilöistä (16 §)⁴⁹. Tämä edellyttää, että se myös kerrotaan asianomistajalle. Lapselle on kerrottava hänen ikätasoonsa nähden sopivalla tavalla ennen lapsen kuulemistä, ketkä muut henkilöt ovat seuraamassa hänen kuulemistään. Lapsi voi myös tavata nämä henkilöt kuulemistilan ulkopuolella ennen kuulemistä, jos asia tuntuu askarruttavan häntä.

8.2.4 Haastattelu tulkin avulla

Lähtökohtaisesti lapsen kuuleminen tulee tehdä lapsen vahvimalla kielellä. Joskus tähän tarvitaan tulkin apua. Esitutkinnassa käytettävästä käsittelykielestä säädetään ETL 4:12:ssa. Säännöksessä on yksityiskohtaisella tavalla

---

⁴⁹ Kyseessä on vanhan lainsäädännön mukainen asetus 17.6.1988/575, jonka kumoavaa uutta asetusta ei ole vielä kirjan kirjoitushetkellä annettu.

käsitelty, mitä kieltä esitutkinnassa käytetään. Erityisen huomionarvoista on, että esitutkintaviranomaisen on huolehdittava tulkkauksesta tai valtion kustannuksella hankittavasta tulkista silloin, kun viranomaisella ei ole käytettävissä viranomaisen kanssa asioivan henkilön kieltä. Muulla kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisellä on oikeus esitutkinnassa käyttää kieltä, jota hän ymmärtää ja osaa puhua riittävästi. Viittomakielisellä on oikeus käyttää viittomakieltä.

Tulkin käyttö asettaa usein haasteita kontaktin luomiseen lapsen kanssa sekä lapsen kielenkäytön arviointiin ja huomioon ottamiseen. Joskus myös kulttuuriset seikat vaikuttavat haastattelun toteutumiseen tulkkauksen yhteydessä. Esimerkiksi tulkin sukupuolella tai etnisellä taustalla voi olla merkitystä lapsen halukkuuteen kertoa kokemuksestaan. Mikäli tilanne kuitenkin vaatii tulkin käyttämistä, tulee tulkin kanssa käydä etukäteen tarkasti läpi lapsen kuulemisen periaatteet. Tärkeintä on se, että tulkki kääntää haastattelijan kysymykset sanatarkasti lisäämättä mitään tarkentavia sanoja tai lauseita.

8.2.5 Luotettavuuden arviointi

Kun lapsen kertomusta käytetään todisteena oikeudessa, pohditaan kertomuksen sisällön lisäksi sen luotettavuutta. Luotettavuus kiteytyy pääasiassa siihen, onko lasta johdateltu kuulemisessa vai ei, eli tuottaako lapsi itse kertomuksen vai ei. Mikäli lasta on johdateltu, vähentää se kertomuksen luotettavuutta ja voi siten vaikuttaa kertomuksen näyttöarvoon todisteena. Tässä yhteydessä ei voi olla liiaksi korostamatta kuulemisen suorittaneen tutkijan ammattitaidon merkitystä.

Jos lapsen kuuleminen tehdään virka-apuna lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä, luotettavuuden arviointi tehdään usein osana lapsen haastatteluprosessia ja raportoidaan muun lausunnon yhteydessä. Poliisin tekemiin kuulemisiin erillinen luotettavuuden arviointi ei automaattisesti kuulu. Poliisin tekemiin lapsen kuulemisiin voidaan kuitenkin erikseen pyytää luotettavuuden arviointia lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisesta yksiköstä. Tällöin oikeuspsykiatrisen yksikön ammattilaiset tutustuvat kuulustelunauhaan ja kirjoittavat arvion sen luotettavuudesta. Arviointi voi olla tarpeellista erityisesti silloin, jos herää epäily johdattelun mahdollisuudesta tai siitä, että lapsi on keksinyt epäilyyn liittyviä asioita. Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön ammattilaisten, tutkinnanjohtajan ja syyttäjän tulee yhdessä neuvotella luotettavuusarvioinnin tarpeellisuudesta. Lasten ja nuorten oikeuspsykiatriset yksiköt saavat kirjoittaa lausunnon vain poliisin, syyttäjän tai tuomarin pyynnöstä, joten epäilyllä ei ole mahdollisuutta kääntyä näiden viranomaisten puoleen luotettavuusarviointia varten. On syytä myös muistaa, että vaikka lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen tutkimusyksikkö ottaa kantaa lapsen kertomuksen luotettavuuteen, varsinaisen näytön arviointi on tuomioistuimen tehtävä.

8.3 Lapsen kuulemisen puitteet

8.3.1 Kuulustelutila ja oheismateriaalia

Lapsen kuuleminen tulisi tehdä tilassa, jossa on sopivat laitteet kuulemisen tallentamista varten, mahdollisuus seurata kuulustelua toisesta huoneesta ja joka on muutoin sopiva lapsen kanssa työskentelyyn. Kuulemisen sujuvuuden takia olisi parempi, että videolaitteet olisivat integroituna kuulemistilaan ilman, että ne tulevat selvästi esiin. Näin lapsi ei kiinnitä niihin liikaa huomiota. Lapselle tulee kuitenkin kertoa videoinnista ja näyttää missä kamera sijaitsee.

Kun lasta kuullaan, tilanne pyritään rauhoittamaan leikiltä, jotta lapsi voi keskittyä rauhassa kertomaan tapahtumista mahdollisimman itsenäisesti. Kuulemishuoneessa ei tulisikaan olla leluja tai muuta oheismateriaalia. Paperia ja kyniä voi varata mukaan, jolloin lapsi voi tarvittaessa tarkentaa sanomaansa piirtämällä tai kirjoittamalla.

8.3.2 Kuulustelukertojen määrä ja kesto

Lasta kuullaan yleensä 1–3 kertaa. Poliiseilla on usein tarve saada kuulemiset toteutettua kerralla, mutta lasten kanssa pitää edetä lasten ehdoilla ja lasta tulee tarvittaessa kuulla useamman kerran. Poliisien kokemuksen mukaan lapsen kanssa tarvitaan hyvin usein vähintään toinen kuulustelukerta. Enemmän kuin yhden kuulemiskerran hyödyistä on myös tieteellistä näyttöä⁵⁰. Etenkin nuorempien lasten tapaaminen useamman kerran on järkevää, sillä lapset pystyvät tällöin yleensä tuottamaan uusia yksityiskohtia. Lapsen kanssa ei saa hätäillä eikä lasta saa pakottaa kertomaan asiasta. Mikäli lasta pakotetaan tai johdatellaan, on riski, että näyttö lapsen kertomuksen muodossa tuhoutuu. Joskus on myös hyväksyttävä se, että lapsi ei välttämättä kerro kokemuksestaan yhtään mitään, vaikka kuulustelukertoja olisi useita.

Pelokkaan ja aran lapsen kanssa voi olla tarpeen käyttää ensimmäinen kuulustelukerta tutustumiseen. Mahdollisen tutustumiskerran tarve päätetään joko esitietojen perustella tai ensimmäisen tapaamisen yhteydessä. Tapaamiskertojen määrää ei ole tarpeen tietää varmaksi etukäteen, vaan tapaamisia voidaan lisätä ensimmäisen tapaamisen perusteella. Jos etukäteen on päätetty pitää tutustumiskerta, ja lapsi alkaakin kertoa rikostapahtumasta heti silloin, tulee suunnitelmia muuttaa, lapselle kertoa kuulemisen säännöt ja taltioida tapaaminen kuulemisena.

Sopiva kuulemisen kesto on yksilöllistä, mutta alle 12-vuotiaan lapsen kuulemista yli tunnin pitäisi välttää. Alle kouluikäisen lapsen kohdalla tun-

50 La Rooy, Lamb & Pipe, 2009

ninkin yhtämittäinen kuuleminen on liian pitkä. Olennaista on seurata lapsen vireystilaa, pitää tauko tai tarvittaessa keskeyttää kuulustelu, jos lapsi väsy. Väsynyt lapsi kertoo vireää lasta helpommin mitä tahansa kuulustelija haluaa kuulla riippumatta siitä, onko se totta vai ei (toisin sanoin väsynyt lapsi on herkemmin johdateltavissa).

8.3.3 Lapsen valmistelu haastattelua varten

Alle kouluikäisten lasten kohdalla kuulemisen ajankohta tulee suunnitella lapsen tarpeiden mukaan niin, että kuulustelu toteutetaan mahdollisimman otollisena ajankohtana ajatellen lapsen vireystilaa. Kuulemista ei tehdä esimerkiksi lapsen päiväunien aikaan tai myöhään iltapäivällä, jolloin monet lapset ovat väsyneitä. Tämä asia tulee selvittää lasta päivittäin hoitavan henkilön kanssa suunniteltaessa kuulustelua.

Myös lapsen vanhempi voi valmistella lasta kuulemiseen, mikäli hän ei ole rikoksesta epäilty. Poliisiin tulee kertoa vanhemmille, että heidän ei kuitenkaan tule keskustella lapsen kanssa oma-aloitteisesti rikosepäilystä. Sen sijaan he voivat kertoa lapselleen, että hän tulee tapaamaan henkilöä, jolle voi jutella asiasta. Vanhempien toistuvat keskustelut lapsen kanssa rikosepäilyyn liittyen ennen varsinaista kuulemista vähentävät lapsen kertomuksen luotettavuutta. Mikäli poliisi saa tietoonsa, että vanhempi on jutellut asiasta lapsen kanssa, tulisi tästä yrittää saada mahdollisimman tarkkaa tietoa sekä vanhemmalta että lapselta niin, ettei toinen osapuoli ole läsnä toista kuultaessa. Jos esimerkiksi vanhempi on huolissaan, että lapselle on tapahtunut jotain, voi hän kysyä asiasta suoraan ja kokea, että lapsi on ”kertonut” tapahtumasta, vaikka lapsi olisi vaan nyökännyt eikä välttämättä ymmärtänyt lainkaan, mistä oli kyse. Lapselta kysytään, mitä hän muistaa vanhemman kanssa käydystä keskustelusta. Vaikka vanhempi välittäisi poliisille tiedon siitä, mitä lapsi on vanhemmalle kertonut, tulee lasta itseään kuitenkin kuulla tavalliseen tapaan. Ihmiset eivät yleensä muista kovinkaan tarkasti käymiään keskustelua ja vanhemmat saattavat johdatella huomattavasti enemmän kuin mitä he itse pystyvät havaitsemaan.

8.4 Lapsen kuuleminen käytännössä

Käytännössä varsinainen lapsen kuuleminen voidaan jakaa eri vaiheisiin. Kuuleminen alkaa kontaktin luomisella ja kuulemiseen liittyvien sääntöjen kertomisella. Sen jälkeen tehdään niin sanottu harjoitushaastattelu. Harjoitushaastattelun jälkeen siirrytään varsinaisen epäilyn käsittelyyn, jonka jälkeen kuuleminen lopetetaan. Seuraavassa käydään läpi näitä kuulemisen eri vaiheita. Sitä ennen perehdytään kuitenkin kuulemista edeltävään tärkeään vaiheeseen eli kuulemisen suunnitteluun.

8.4.1 Kuulemisen suunnittelu

Lapsen kuuleminen tulee suunnitella huolella. Tavoitteena on kuitenkin myös toteuttaa kuuleminen mahdollisimman nopeasti epäilyn ilmitulon jälkeen. Jos kyseessä on akuuttitapaus, voidaan kuuleminen perustellusti tehdä ilman huolellista suunnittelua ja perusteellisten esitietojen hankintaa. Mikäli kyseessä on vanhempi juttu, on syytä kerätä enemmän tietoa kuulemisen suunnittelua varten, jotta kaikki mahdolliset selitykset epäilylle voidaan varmasti huomioida. Kuulemisen suunnittelu etukäteen lisää sen todennäköisyyttä, että se tehdään oikein. Suunnitelma kuulemisesta on myös hyvä säilyttää, koska sitä voidaan hyödyntää myöhemmin, mikäli kuulemisen luotettavuutta arvioidaan esimerkiksi oikeudessa.

Kuulemisen suunnitteleminen tarkoittaa sitä, että poliisi miettii etukäteen, miten kuuleminen mahdollisesti etenee ja miten asiaa lapsen kanssa käsitellään. Käytännössä suunnitelman tekeminen edellyttää ensin esitietojen hankkimista. Esitietoja hyödynnetään ensinnäkin vaihtoehtoisten selitysten eli hypoteesien muodostamisessa. Hypoteesit ovat kuulemisen keskeinen työväline. Erityisesti hyväksikäyttöön liittyvissä epäilyissä on usein epäselvää, onko rikosta tapahtunut ollenkaan. Epäily voi selittyä myös jollain muulla kuin rikoksella. Lapsen kuulemisessa on tärkeä hankkia tietoja kaikkien vaihtoehtoisten selitysten näkökulmasta. Siksi erilaisia hypoteeseja on tarpeellista miettiä ennen lapsen kuulemistä (lisää hypoteeseista luvussa 6.6). Mikäli rikoksesta on varmaa näyttöä (esimerkiksi valokuva- tai videomateriaalia), epäilylle ei välttämättä ole varten otettavia vaihtoehtoisia selityksiä, vaan kuulemisen tavoite on kerätä mahdollisimman paljon tietoa tapahtuneesta. Tulisi kuitenkin pitää mielessä, että on voinut tapahtua muutakin kuin muusta näytöstä ilmeneviä asioita (esim. pitkälle menevämpää, muihinkin lapsiin kohdistuvaa tai muiden aikuisten taholta tapahtuvaa hyväksikäyttöä tai muuta väkivaltaa). Kuulemisen suunnittelussa tutkintaparina työskentely tuo tutkittavaan asiaan huomattavasti laajemman näkökulman.

Toiseksi esitietoja hyödynnetään niin sanotussa harjoitushaastattelussa, jossa lapsen kanssa harjoitellaan avointa kerrontaa ennen varsinaista epäilyn käsittelyä (lisää harjoitushaastattelusta luvussa 8.4.3). Kolmanneksi esitiedoista on hyötyä itse kuulemisessa. Mitä paremmin poliisi tuntee lapsen, sitä suurempi todennäköisyys luontevan vuorovaikutussuhteen saamiseksi on.

Esitietojen hankkimisen ja vaihtoehtoisten selitysten jälkeen suunnitellaan itse kuulemistilanteen aloittaminen sekä harjoitushaastattelu. Esitietojen perusteella tulee miettiä, mikä on hyvä aihepiiri kontaktin luomiseen lapsen kanssa ja mikä on hyvä aihe harjoitushaastattelua varten. Sen jälkeen suunnitellaan, kuinka lapselle esitetään epäilyyn liittyviä kysymyksiä johdattelematta häntä tai antamatta liikaa tietoja. Ensimmäinen kysymys tulee miettiä etukäteen erityisen huolellisesti, sillä siinä luodaan pohja asian käsittelylle.

Kuulemiseen suunnitellut kysymykset on syytä kirjoittaa auki ennen kuulemista. Kuulemista ei tule kuitenkaan suunnitella sanasta sanaan, sillä kuulemisessa pitää olla avoin muutoksille sen mukaan, mitä lapsi kertoo. Kysymysten suunnitteluun suositellaan käytettäväksi NICHHD-haastattelurunkoa⁵¹, joka on kehitetty alun perin Yhdysvalloissa poliiseille, jotka kuulevat työssään lapsia. Runko perustuu tieteelliseen tietoon lasten haastatteluista ja tavoite on maksimoida lapsen itse antama tieto vaarantamatta kerrotun sisällön luotettavuutta. NICHHD-haastattelurunko on puolistrukturoitu haastattelurunko, mikä tarkoittaa, että se tulee muokata aina tapauskohtaisesti epäilyn ja lapsen kehitystason mukaiseksi.

Suomennettua NICHHD-haastattelurunkoa käytettiin ensimmäisen keran Stakesin oppaassa *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytän ja pahoinpitelyn selittäminen* vuonna 2003. Lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivien poliisien kokemuksen mukaan runko on erinomainen työväline lapsen kuulemiseen. Uusin versio haastattelurungosta löytyy liitteestä 3. Se on muokattu uudemman kansainvälisen kirjallisuuden pohjalta⁵². Mikäli tutkijalla ei ole vielä kokemusta lapsen kuulemisesta käytännöstä, tulisi runko käydä tarkasti läpi ja suunnitella kuuleminen mielellään lapsen kuulemisia tehneen työparin kanssa, tai mahdollisesti pyytää virka-apuna konsultointia lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisesta yksiköstä. Lasta ei tulisi joutua kuulemaan ilman minkäänlaista perehdytystä tehtävään eikä runkoa voi lukea suoraan lapselle vaan se on aina sovellettava tapauksen mukaan.

8.4.2 Kontaktin luominen ja sääntöjen kertominen

Varsinainen kuuleminen alkaa kontaktin luomisella lapseen. Kuulustelussa tulisi saada aikaan aito kontakti lapsen kanssa, jotta lapsi voi tuntea olonsa luontevaksi ja turvalliseksi. On tutkittua tietoa siitä, että poliisit, jotka ovat käyttäneet enemmän aikaa luodakseen hyvän kontaktin lapseen, ovat saaneet lapsilta huomattavasti enemmän tietoa epäiltyihin tapahtumiin liittyen kuin ne, jotka eivät ole ymmärtäneet kontaktin merkitystä kuulemistilanteessa⁵³.

Kuulemiseen liittyvät säännöt kerrotaan lapselle heti kuulemisen alussa. Lapsella on asianomistajana niin sanottu negatiivinen totuusvelvollisuus (ETL 7:6), eli lapsen ei tarvitse kertoa kokemuksistaan, mutta jos hän kertoo, on lapsi velvollinen pysymään totuudessa. Tämä tulee kertoa lapselle hänen ikätasoonsa sopivalla tavalla. Totuuden ja valheen erottaminen voi kuitenkin olla joskus vaikeaa pienelle lapselle. Poliisin tuleekin tarvittaessa selittää

51 Nimi tulee sen paikan nimestä, jossa runko on kehitetty: National Institute of Child Health and Human Development, ks. Kuehne & Connell, 2009; Lamb ym., 2007.

52 Kuehne & Connell, 2009; Lamb ym., 2007

53 Kuehne & Connell, 2009

näiden kahden ero. Alle 10-vuotiaiden kohdalla eroa tulee hahmottaa varsin konkreettisesti. Hyvä tapa on harjoitella tätä käytännössä. Lapselle kannattaa esittää konkreettisia väitteitä ja kysyä lapsen mielipidettä niistä. Esimerkiksi: *”Jos sanoisin sinulle, että me tavattiin eilen, olisiko se sinun mielestä totta vai ei?”* tai *”Jos sanoisin, että minulla on punaiset sukat, onko se sinun mielestä totta vai ei?”*. Yli 10-vuotiaista ylöspäin voi pyytää lasta ensin kertomaan, mitä hän ymmärtää valehtelemisellä. Jos on selvää, että nuori ymmärtää totuuden ja valheen eron, riittää, että korostaa totuuden puhumisen tärkeyttä.

Lapselle tulee myös kertoa, että kuulustelu videoidaan ja miksi se videoidaan. On myös tärkeä tehdä lapselle selväksi, että hän voi keskeyttää, kysyä ja korjata kuulustelijaa, jos tämä tulkitsee tai ymmärtää lasta väärin. Lapselle tulee myös kertoa, että on sallittua sanoa, ettei hän tiedä vastausta kysymyseen, ei muista tai ei ymmärrä, mieluummin, kuin keksiä vastauksia, jotka eivät pidä paikkansa. Tätä on syytä toistaa kuulemisen edetessä jos näyttää siltä, että lapsi arvailee vastauksia.

8.4.3 Harjoitushaastattelu

Harjoitushaastattelussa lasta haastatellaan jostain muusta tapahtumasta, joka ei kuitenkaan liity epäilyyn. Harjoitushaastattelun ideana on se, että lapsi totuttelee kertomaan kokemuksistaan mahdollisimman itsenäisesti. Tällainen tilanne on lapselle usein poikkeuksellinen ja jopa vieras. On tärkeää pitää kysymykset mahdollisimman avoimena harjoitushaastattelusta alkaen ja tuoda esiin lapselle, että hän saa kertoa omin sanoin.

Harjoitushaastattelun aikana lasta kuulevan poliisin tai psykologin tulisi muodostaa käsitys lapsen taidosta kertoa tapahtumista. Sen perusteella kuulustelija voi muokata kysymyksiään lapselle sopivaksi ja mahdollisesti myöhemmin verrata lapsen tapaa kertoa väkivalta- tai hyväksikäyttökokeuksesta tapaan kertoa muista asioista. Harjoitushaastattelun aikana tulee tunnustella sitä, päästäänkö ensimmäisellä kerralla ylipäättään varsinaiseen aiheeseen, vai meneekö ensimmäisen tapaamiskerta tutustumisessa, jos lapsi on esimerkiksi hyvin ujo.

Harjoitushaastattelun aiheen tulee liittyä johonkin todelliseen tapahtumaan, eli tarkoitus ei ole keskustella esimerkiksi elokuvista tai saduista. Sopivan aiheen valinta edellyttää tietoa lapsen lähiaikojen tapahtumista. Tietoa näistä voi selvittää mahdollisissa vanhempien haastatteluissa tai ottamalla yhteyttä lapsen huoltajiin. Niissä akuuteissa tapauksissa, joissa ei ole pystytty selvittämään harjoitushaastattelulle sopivaa aihetta, voi lasta pyytää kertomaan lähiaikoina tapahtuneesta asiasta (esimerkiksi joulusta, jos siitä ei ole liian pitkä aika ja mikäli ei ole syytä epäillä, että joulukuusi on saattanut olla hyvin

kielteinen kokemus lapselle). Voidaan myös pyytää lasta itse miettimään jostain tapahtumaa kysymällä: ”*Voisitko kertoa jostain hauskasta tapahtumasta, jossa olet viime aikoina ollut mukana/jotain hauskaa/kiinnostavaa, jota olet viime aikoina kokenut?*”.

8.4.4 Epäilyn käsittely

Harjoitushaastattelun jälkeen siirrytään varsinaisen epäilyn käsittelyyn. Epäilyn käsittelyyn tulee siirtyä mahdollisimman sujuvasti toteamalla esimerkiksi: *Nyt kun tunnen sinua vähän paremmin, haluaisin puhua siitä, minkä takia olet täällä tänään*”. Tämän jälkeen lapselta voidaan esimerkiksi kysyä, tietääkö lapsi, miksi hänet on tuotu tänne (ks. lisää esimerkkejä haastattelurungosta). Kun lapsen kanssa päästään puhumaan varsinaisesta epäilystä, on tavoitteena saada aikaan mahdollisimman avointa lapsen kerrontaa tapahtuneesta.

Ennen kuulemista tulisi tarkkaan pohtia, miten voi päästä epäilyn aiheeseen johdattelematta liikaa. Jos kyseessä on akuutti tapaus, josta on jäänyt jälkiä ja jonka takia lapsi on esimerkiksi käynyt lääkärillä, asiasta voi kysyä suoraan: ”*Kuulin, että olet käynyt eilen lääkärillä.*” Jos kyse on vanhemmasta epäilystä, jota tutkitaan huomattavasti epäillyn tapahtuman jälkeen, tilanne on vaikeampi. Epäselvän epäilyn kohdalla pitää viitata tapahtumaan antamatta kuitenkaan liikaa yksityiskohtaista tietoa. Kun lapsi alkaa kertoa epäilyyn liittyviä asioita, tulisi kysyä mahdollisimman avoimesti näistä ja vasta lapsen vapaan kerronnan jälkeen fokusoida eri yksityiskohtiin ja pyytää lisää tietoa näistä. Sopivia kysymyksiä tähän on esitelty seuraavassa luvussa.

On tärkeää, että lasta kuuleva poliisi tai psykologi suhtautuu lapseen ja lapsen kanssa käytyyn keskusteluun koko kuulemisen ajan neutraalisti ja välttää tunteenilmauksia. Pieni lapsi on egosentrinen ja ajattelee usein kaiken johtuvan hänestä. Nuori puolestaan on ehkä ollut suhteessa hyväksikäyttäjään vapaaehtoisesti ja kokee itsensä syytetyksi. Esimerkiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa lapsi voi puhua kokemuksestaan *me*-muodossa, koska näkee itsensä aktiivisena osapuolena tapahtumiin. Jos kuulustelija tällöin antaa voimakkaan viestin siitä, että hyväksikäyttö on ”*pahaa*” tai ”*väärää*”, lapsi saattaa tulkita tämän syytöksenä itseään vastaan ja mahdollisesti jättää asioita kertomatta.

On myös tärkeää käyttää niitä sanoja, joita lapsi on itse käyttänyt. Lapsella voi esimerkiksi olla oma sana kuvaamaan sukupuolielimiä. On kuitenkin syytä varmistua siitä, mitä kyseinen sana todellisuudessa tarkoittaa. Lapsi voi puhua esimerkiksi lyömisestä tai hiplaamisesta tarkoittaen sillä kuitenkin jotain muuta kuin mitä aikuinen sillä yleensä ymmärtää. Lapsen kuulemisen suorittavalla poliisilla tai psykologilla on hyvä olla muistiinpanovälineet mu-

kana kuulemisessa suunniteltujen kysymysten lisäksi, jotta hän voi kirjata ylös paitsi muistiinpanoja myös lapsen käyttämiä käsitteitä.

Kuulustelun aikana ei saa pelätä mahdollisia hiljaisia hetkiä. Lapsi saattaa tarvita aikaa muodostaakseen vastauksia. Jos lapsi alkaa väsyä, on hyvä pitää pieni tauko tai tehdä päätös siitä, että kuulustelua jatketaan toisella kertaa.

Epäilyn käsittelyn jälkeen siirrytään vielä pois epäilystä. Lasta voidaan kiittää siitä, että hän on kertonut asioista. Lasta ei kuitenkaan tule palkita. Lopussa on hyvä vielä antaa lapselle mahdollisuus täydentää kertomustaan. Lopuksi on hyvä keskustella vielä hetki jostain muusta asiasta. Jos kuulusteltavana on pieni lapsi, lapselle tulee kertoa, tapako hän vielä haastattelijaa. Jos ei tapaa, on lapselle hyvä perustella, miksi ei. Ei kuitenkaan voi luvata lapselle sitä, että hänen ei tarvitse enää kertoa asiasta koskaan. Isommalle lapselle voi tarkemmin selittää, mitä asian selvittämisessä tapahtuu seuraavaksi. Lapselle voi halutessaan antaa yhteystiedot.

8.4.5 Kuulemisessa käytetyt kysymykset

Luotettavin kertomus syntyy lapsen itsenäisellä kerronnalla ja siitä johdettuilla mahdollisimman avoimilla kysymyksillä. Vaihtoehtokysymyksiä tulisi välttää ja johdattelevia kysymyksiä ei saa käyttää ollenkaan. Joskus ajatellaan, että lapset eivät osaa vastata avoimiin kysymyksiin, vaan kysymysten tulisi olla sellaisia, joihin lapsi voi vastata kyllä tai ei. Tämä ei pidä paikkaansa. Pienetkin lapset osaavat vastata avoimiin kysymyksiin, jos kysymykset asetetaan oikein ja käytetään lapselle sopivaa kieltä. Avointen kysymysten käyttö on todettu hyödylliseksi kaikenikäisten kuulustelutilanteissa, myös epäiltyjen kuulusteluissa⁵⁴. Haastattelija voi kehittää kykyään käyttää aktiivisesti avoimia kysymyksiä.

Kysymystyyppit jaetaan yleisesti avoimiin, ohjaaviin, vaihtoehtoiisiin ja johdatteleviin kysymyksiin (taulukko 3). Kuulustelussa tulee käyttää avoimia kysymyksiä ja ennen kaikkea välttää johdattelevia kysymyksiä.

Avoimet kysymykset vaativat monisanaista vastausta, esimerkiksi: *”Voitko kertoa kaiken siitä, mitä tapahtui sinä päivänä?”*, *”Kerro siitä lisää”* tai *”Mitä sitten tapahtui?”*. Avoimet kysymykset ohjaavat lasta aktiivisesti etsimään muististaan tietoa tapahtumista, sen sijaan, että haastattelija esittäisi erilaisia vaihtoehtoja, joista lapsi saa valita. Lapsen vastaukset avoimiin kysymyksiin voivat aluksi olla lyhyitä. Se ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, etteikö lapsi osaisi vastata kysymykseen. Lapsen lyhyttä vastausta voi täydentää kysymyksellä, jossa käytetään jotain lapsen jo kertomaa tietoa. Lapselta voidaan esimerkiksi kysyä, että *”Aiemmin kerroit miehestä. Kerro*

54 Granhag, 2010

minulle lisää hänestä.” sen sijaan, että kysyttäisiin suoraan esimerkiksi ”*Oliko hän vanha vai nuori?*” tai ”*Sanoit, että hän kosketteli sinua, kerro siitä lisää*” sen sijaan, että kysyy ”*Koskiko hän sinua vaatteiden alta?*”.

Ohjaavat kysymykset fokusoivat kysymyksen tiettyihin yksityiskohtiin, esimerkiksi: ”*Missä te olitte, kun tämä tapahtui?*” Näitä kysymyksiä voidaan käyttää lapsen kertomuksen epäselvyyksien selvittämiseksi. Toisaalta, jos samaa asiaa voidaan kysyä avoimella kysymyksellä, on se aina parempi. Esimerkiksi sen sijaan, että kysyisi ”*Minkä värinen takki hänellä oli?*”, kysytään ”*Kerroppa hänen vaatteistaan*”. Tällöin lapselle annetaan mahdollisuus kertoa sellaisista vaatteiden ominaisuuksista, joista lasta kuuleva poliisi tai psykologi ei välttämättä olisi osannut tai huomannut kysyä.

Vaihtoehtokysymykset ovat kyllä/ei-kysymyksiä, kuten esimerkiksi ”*Sattuiko se?*” tai kysymyksiä, jotka sisältävät vaihtoehtoisia vastauksia, kuten esimerkiksi: ”*Oliko hän vanha vai nuori?*” Vaihtoehtokysymykset sisältävät aina johdattelun riskin, jos ne sisältävät sellaista tietoa, jota lapsi ei ole ennen maininnut. Hyvin tarkentavan kysymyksen esittäminen voi fokusoida kysymyksen yksityiskohtaan, jota lapsi ei muista kovin hyvin tai ei lainkaan, mutta lapsi saattaa kuitenkin vastata kysymykseen ollakseen aikuisen mieleen. Lapset harvoin vastaavat ”*En tiedä*”, kun heiltä kysytään vaihtoehtokysymyksiä jopa silloin, kun lapsi ei muista tai tiedä vastausta, tai kun oikeata vastausta ei ole. Kuulustelun luotettavuuden näkökulmasta ”*en tiedä*” -vastaus on kuitenkin parempi kuin kyllä/ei vastaus, joka ei perustu totuuteen.

Johdattelevat kysymykset ovat kysymyksiä, joilla kuulustelija viestittää voimakkaasti, minkälaisen vastauksen lapsen odotetaan antavan, esimerkiksi: ”*Siitä et pitänyt, etän.*”. Johdattelulla tarkoitetaan muistikuvien vääristymistä sen seurauksena, että henkilölle on annettu tapahtumasta tietoa, joka on muuttanut muistikuvia. Johdateltavuus voi myös johtua sosiaalisesta paineesta. Lapsi voi esimerkiksi sanoa sen, mitä hän arvelee tai tietää kuulustelijan haluavan hänen kertovan. Johdattelulla voidaan siis saada aikaan lapsen kertomus väkivaltakokemuksesta, mutta se voi olla täysin paikkansa pitämätön.

Johdattelevat kysymykset ovat erityisen vaikutusvaltaisia silloin, kun lapsen muistikuva tapahtumasta ei ole yksityiskohtainen tai tuore, kun haastattelijan esittämä kysymys on monimutkainen tai lapsi kokee kuulustelijan niin arvovaltaisen, että lapsen on vaikea asettautua hänen mielipidettään vastaan. Tutkimusten mukaan pienemmät lapset ovat herkempiä johdattelulle kuin isommat lapset⁵⁵.

Johdattelevia kysymyksiä ei saa käyttää missään kuulustelun vaiheessa. Esittämällä toistuvasti johdattelevia kysymyksiä, lapsen kertomuksen luotettavuus katoaa. Tämä voi johtaa pahimmillaan siihen, ettei lapsen kerto-

---

55 Kuehnle & Connell, 2009

muksella ole näyttöarvoa ja tuomioistuimien jättää kertomuksen todistusharkinnassaan huomioimatta. Toisaalta, johdattelun merkitystä ei tule yliarvioida. Haastattelussa, jossa lapsi kertoo pääsääntöisesti itsenäisesti kokemuksestaan, kertomuksen luotettavuus ei kaadu muutamaankin johdattelevaan kysymykseen. Tällöin tulee vain arvioida, mihin johdattelevat kysymykset ovat johtaneet.

Taulukko 3. Lapsen kuulemisen kysymystyyppiä (Korkman 2008, muokattu)

<i>Kysymystyyppi</i>	<i>Määritelmä</i>	<i>Esimerkki</i>
1. Helpottavat kysymykset	Ei-johdattelevia ilmaisuja, joiden tarkoitus on rohkaista lasta jatkamaan kertomusta. Ilmaisut, joiden avulla haastattelija pyytää lasta selvittämään jotain, mitä haastattelija ei ole ymmärtänyt tai mitä hän ei ole kuullut.	“Ok” tai “Mm-m” tai toistoja jostain, mitä lapsi on aiemmin sanonut. Lapsi: “Tiedätkö mitä?” Haastattelija: “Mitä?”
2. Avoimet kysymykset	Haastattelijan käyttämät avoimet kysymykset tai ilmaisut, joiden avulla pyritään saamaan lasta palauttamaan itse mieleensä yksityiskohtia. Avoimet kysymykset voivat olla yleisiä tai viitata johonkin lapsen mainitsemaan asiaan.	“Kerro minulle mitä tapahtui.” “Kerro kaikki minkä muistat ajasta hänen mökillään.” ”Sanoit, että hän nukahti sohvalle. Mitä tapahtui ennen sitä?”
3. Ohjaavat kysymykset	Kysymyksiä, joilla pyritään kiinnittämään lapsen huomio lapsen aikaisemmin mainitsemaan seikkoihin, jotka tarvitsevat selkeyttämistä. Ohjaavat kysymykset ovat usein mikä-, milloin-, kuka-, miten-, miksi-, tai koska -kysymyksiä.	“Missä tämä tapahtui?” ”Kerro siitä paikasta kaiken minkä muistat” “Minkä näköinen hän oli?”

4. Vaihtoehtokysymykset	Kysymyksiä, jotka kiinnittävät lapsen huomion seikkoihin, joita lapsi ei ole aikaisemmin maininnut. Kysymykset ovat muodoltaan kyllä/ei-kysymyksiä tai sellaisia, joissa haastattelija esittää kahta tai useampaa vaihtoehtoista vastausta, joista lapsi voi valita.	<p>“Tekikö hän sinulle jotain sellaista, mistä et tykännyt?”</p> <p>“Oletko nähnyt hänet alastomana?”</p> <p>”Sanoiko hän, että tästä ei saisi puhua kenenkään kanssa?”</p>
5. Johdattelevat kysymykset	<p>Kysymyksiä, joita esitetään tavalla, joka vahvasti viestittää lapselle, millaisia vastauksia niihin halutaan. Voivat olla yksityiskohtaisia, jolloin ne sisältävät yksityiskohtia, joita lapsi ei ole maininnut. Johdattelevat kysymykset voivat myös olla luonteeltaan yleisiä.</p> <p>Yleiset johdattelevat kysymykset voivat esimerkiksi olla negatiivista palautetta jostakin lapsen kertomasta asiasta. Ne voivat myös olla tilanteita, joissa haastattelija kuvailee tapahtuman laatua tietyllä tavalla, ilman että lapsi olisi kuvannut tilannetta näin.</p>	<p>“Tiedän mitä tapahtui ja myös kenen idea oli mennä sinne. Oliko se sinun ideasi Pekka?”</p> <p>“Joskus aikuiset kosketavat lapsia tavalla joka tuntuu ikävältä. Tiedän, että sinuakin on koskettu tällä tavalla, eikö niin?”</p> <p>“Kuka riisui alusvaatteesi?” (kun lapsi ei ole maininnut vaatteiden riisumista)</p> <p>“Me emme voi jatkaa tätä haastattelua, ellet kerro minulle mitä oikeasti tapahtui!”</p> <p>”Sen on täytynyt olla pelottavaa.”</p>

8.5 Lapsen haastattelu virka-apuna terveydenhuollon yksikössä

Lapsen kuuleminen on moniulotteinen tehtävä, joka edellyttää tietoa sekä esitutkinnasta ja sen tarpeista että lapsen kehityksestä, psykologiasta ja johdattelusta yms. Jos poliisi tekee lapsen kuulemisen yksin, on näiden kaikkien näkökulmien huomioiminen haasteellista. Siksi lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tulisikin tutkia vähintään pareittain. Työparin lisäksi poliisi voi kääntyä muiden ammattilaisten avun puoleen. Poliisi voi pyytää virka-apua terveydenhuollon yksiköstä lapsen kuulemiseen. Poliisiin tulee neuvotella syyttäjän kanssa siitä, kuka lapsen kuulee.

Jos poliisi pyytää virka-apua terveydenhuollon ammattilaiselta lapsen kuulemiseen, tehdään lapsen kuuleminen lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä, jotka sijaitsevat yliopistollisten sairaaloiden yhteydessä. Lasta haastattelee tällöin useimmiten oikeuspsykologiaan perehtynyt psykologi. Poliisi voi pyytää virka-apua lapsen kuulemiseen esimerkiksi silloin, jos lapsi on nuori, lapsella on selkeitä kehityksellisiä viiveitä, lapsi on teon vuoksi tai muuten traumatisoitunut tai voi yleisesti huonosti. Virka-apua on syytä harkita myös silloin, jos epäilystä tapahtumasta on kulunut pitkä aika tai on oletettavaa, että lapsen kertomukseen on päästy vaikuttamaan. Pohdittaessa virka-avun pyyntöä on myös syytä miettiä poliisin omaa osaamista lapsen kuulemiseen. Lapsen haastattelu on yleensä tärkein yksittäinen todiste tapahtuneesta, jolloin sen saaminen luotettavin keinoin on äärimmäisen tärkeää.

Varsinaisen lapsen kuulemisen lisäksi virka-apupyynnöllä voidaan pyytää apua oikeuspsykiatrian ammattilaisilta jo ennen varsinaista kuulemistä. Virka-apuna voidaan pyytää arviota siitä, onko esimerkiksi lapsen käyttäytymisen perusteella syytä epäillä rikoksen tapahtuneen. Lisäksi lasten ja nuorten oikeuspsykiatriset yksiköt antavat virka-apua lapsen kuulemisen luotettavuuden arvioinnissa. Luotettavuusarvio pyydetään, kun poliisi on itse kuullut lapsen ja halutaan saada asiantuntijalausunto siitä, miten luotettavana lapsen kertomusta voidaan pitää.

Virka-apua lapsen kuulemiseen voi pyytää sekä seksuaalisen hyväksikäytön että muiden väkivaltaepäilyjen kohdalla. Tämänhetkinen laki kuitenkin velvoittaa lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisia yksiköitä antamaan virka-apua lapsen kuulemisessa vain seksuaalirikosepäilyjen kohdalla (järjestämislaki). Käytännössä lasten ja nuorten oikeuspsykiatriset yksiköt auttavat mahdollisuuksien mukaan myös muissa kuin seksuaalirikosepäilyissä, mutta ajoittain resurssipulan ja mainitun lain takia apua on saatavissa vain seksuaalirikosepäilyihin.

Virka-apupyynnön ja päätöksen asiantuntijakuulustelijan käyttämisestä haastattelijana tekee aina tutkinnanjohtaja kuultuaan asiassa ensin syyttäjää. Virka-apupyynnön perusteella tehtäviin haastatteluihin ei tarvita lapsen huol-

tajan/edunvalvojan sijaisen suostumusta. Virka-apupyynnöksi tehdään kirjallisesti, vaikkakin kiiretilanteessa se voidaan ensin esittää puhelimitse ja toimittaa kirjallisesti myöhemmin lasten ja nuorten oikeuspsykiatriseen yksikköön, esimerkiksi ensimmäisen viranomaispalaverin yhteydessä. Virka-apupyynnössä tulee eritellä se, mihin virka-apua pyydetään. Seuraavassa esimerkki virka-apupyynnön sisällöstä:

Pyydän oikeuspsykologista haastattelua (tai jos tarvitsee apua pohdinnassa, onko tarpeen tai mahdollista kuulla lasta tai kannanottoa rikosepäilyyn esitietojen perusteella) lapselle ja asiantuntijalausuntoa tutkimuksen tuloksista epäillyn lapsen seksuaalisen hyväksikäytön/pahoinpitelyn johdosta. Tutkimuksessa tulisi selvittää miten todennäköistä on, että lapsi on joutunut hyväksikäytetyksi/pahoinpidellyksi kuvatuilla tavoilla, onko lasta käytetty seksuaalisesti hyväksi/pahoinpidelty muulla tavoin ja miten luotettavana lapsen kertomusta on pidettävä. Lausuntoon tulisi sisällyttää myös arvio tutkimuksissa mahdollisesti selviävien pahoinpitely- ja seksuaalitekojen haittavaikutuksista lapseen.

Lapsen haastattelutilanteet tulee tallentaa ja litteroida, jotta niitä on mahdollisuus rikosprosessin myöhemmässä vaiheessa tarkastella. Mahdollisesta tämän pyynnön vuoksi tehtävistä muista haastatteluiluista on erikseen keskusteltava rikostutkijan kanssa.

Tämä tutkimuspyyntö, sen nojalla tehdyt tutkimukset ja niissä kertynyt aineisto, sekä niistä annetut lausunnot ovat salassa pidettäviä siten kuin esitutkinta-aineiston julkisuudesta säädetään (JulkL 24.1 §:n 3 kohta). Aineiston julkisuudesta (myös asianosaisten osalta) päättää esitutkinnan aikana tutkinnanjohtaja. Sen vuoksi lapsella tai lapsen huoltajillakaan ei ole oikeutta saada tietoa aineistosta ilman tutkinnanjohtajan arviointia siitä, aiheutuuko tietojen antamisesta haittaa asian selvittämiselle ETL 4:15 mukaisesti.

Varsinaisen edellä kuvatun pyynnön lisäksi virka-apupyynnössä tulee mainita tutkittavien nimet ja henkilötiedot sekä tarvittaessa edunvalvojan tiedot samoin kuin tapausta tutkivan tutkijan ja tutkinnanjohtajan yhteystiedot. Lisäksi virka-apupyynnön yhteydessä tulee toimittaa tarvittavat taustatiedot, tutkintailmoitus ja jäljennökset mahdollisista esitutkinnassa suoritetuista kuulusteluista.

Lapsen kuulemiseen lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä liittyvät samat ohjeet ja säännöt kuin siihen, että poliisi itse kuulisi lasta. Kuuleminen tulisi suorittaa mahdollisimman pian epäilyn ilmitulon jälkeen.

Haastattelijan on osattava kommunikoida lapsen kanssa tavalla, joka tukee mahdollisimman kattavan, yksityiskohtaisen ja tarkan kuvan saamista tapahtumista tai epäilyistä rikoksesta. Myös oikeuspsykiatrisessa yksikössä tehdyt haastattelut tulee videoida ja litteroida tekstiksi ja epäillyn oikeus videon katsomiseen ja mahdollisiin lisäkysymyksiin tulee turvata myös näissä tapauksissa.

Koska lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä tehty lapsen kuuleminen tehdään virka-apuna, on se osa esitutkintaa ja siten poliisi on vastuussa sen tarkoituksenmukaisuudesta ja siitä, että kuuleminen tehdään esitutkintaa palvelevalla tavalla. Tämä tarkoittaa sitä, että poliisin on otettava aktiivinen rooli lapsen kuulemisessa oikeuspsykiatrisessa yksikössä. Poliisin tulee olla aina läsnä, kun lasta kuullaan. Poliisin tulee osallistua myös lapsen haastattelun suunnitteluun. Poliisi ei kuitenkaan ole samassa huoneessa lapsen ja häntä haastattelevan henkilön kanssa, vaan seuraa haastattelua toisesta huoneesta. Poliisi voi edesauttaa haastattelua tuomalla esiin, mitkä asiat ovat rikosepäilylle olennaisia sekä pohtia yksikön työntekijöiden kanssa hypoteeseja ja sitä, miten näitä voidaan selvittää haastattelussa.

Vaikka lapsi kuultaisiinkin lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä, muiden asianosaisten ja todistajien kuulemiset tulee lähtökohtaisesti suorittaa poliisin toimesta mahdollisimman pian ilmoituksen ilmitulon jälkeen. Myös kuulemisten järjestyksellä on merkitystä. Erityisesti epäillyn oikeuksien toteutumisen turvaamiseksi hänen kuulemisensa tulisi tapahtua ensimmäisen kerran ennen lapsen kuulemistä. Myös vanhempia on hyvä yleensä kuulla ensimmäisen kerran ennen lapsen kuulemistä mahdollisten vaihtoehtoisten selitysten löytämiseksi. Kuulemisjärjestystä tulee kuitenkin miettiä myös taktisesta näkökulmasta tilanteen mukaan. Jos esimerkiksi lapsi on kertonut mahdollisesta hyväksikäytöstä vanhemmille, on vanhempia syytä kuulla ennen lasta. Sen sijaan jos lapsi on kertonut mahdollisesta hyväksikäytöstä esimerkiksi koulussa, voi olla järkevää kuulla ensin lasta. Myös varsin akuuteissa rikosepäilyissä on usein syytä kuulla ensin lasta. Jos lasta kuullaan virka-apuna lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä, tulee poliisin pitää huolta siitä, että lapsen kuuleminen ja poliisin tekemät kuulemiset toteutetaan sopivassa järjestyksessä.

Perinteisesti lapsen kuulemisessa vaihtoehtoina on siis ollut se, että poliisi kuulee lapsen itsenäisesti tai lapsen kuuleminen tehdään kokonaisuudessaan lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä, joskin yhteistyössä poliisin kanssa. Virka-apua voidaan toteuttaa kuitenkin myös siten, että poliisi suorittaa varsinaisen lapsen kuulemisen, mutta oikeuspsykiatrisen yksikön ammattilainen opastaa poliisia kysymysten laatimisessa ja mahdollisesti myös seuraa poliisin tekemää kuulemistä. Tällöin lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön rooli on toimia konsultointiapuna, mutta he eivät tee varsinaista kuulemistä eivätkä kirjoita kuulemisesta lausuntoa. Yksiköiltä

voidaan myös pyytää konsultointia siihen, onko tietyssä tapauksessa syytä epäillä hyväksikäyttöä alkuunkaan (mikäli epäily perustuu lapsen käyttäytymiseen) tai onko enää mahdollista selvittää epäilyä lasta kuulemalla (jos lasta on kuultu jo usean kerran tai on näyttöä siitä, että lasta on aiemmin johdateltu).

8.5.1 Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen työryhmän lausunnot

Mikäli epäilyä on selvitetty lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä, voidaan siitä laatia asiantuntijalausunto, jossa tuodaan esille yksikössä esitetöiden ja lapsen kertomuksen perusteella tehtyjä johtopäätöksiä. Lausunnossa yleensä otetaan kantaa myös lapsen kertomuksen luotettavuuteen. Ohjeiden mukaan lausunto tulisi valmistua kolmen kuukauden sisällä haastattelusta, mutta tätä määräaikaakaan ei aina saavuteta. Koska esitutinnan pitkittyminen on merkittävä haitta koko rikosprosessille, voidaan lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön työntekijöiden kanssa keskustella siitä, missä laajuudessa lausunto on tarpeellista kirjoittaa kussakin tapauksessa. Harkinta siitä, tarvitaanko perusteellinen ja laaja lausunto vai riittävätkö esimerkiksi litteroitu haastattelu ja suppea lausunto tutkimushypoteesien osalta, tulee harkita tapauskohtaisesti. Poliisiin tulee ratkaista tämä yhdessä syyttäjän kanssa. Myös lausuntojen aikataulusta on syytä keskustella etukäteen lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön kanssa.

Mikäli lausunto pyydetään, voidaan se pyytää samassa virka-apupyynnössä, missä pyydetään varsinaista lapsen kuulemistä. Vaihtoehtoisesti voidaan käyttää erillisiä virka-apupyynnöitä. Mikäli lausuntoon päädytään ja poliisi sen tilaa, tulisi lausunnossa käydä esiin tietyt asiat, jotta se palvelee mahdollisimman hyvin rikostutinnan tarpeita. Seuraavassa on listattu niitä asioita, joita lausunnossa tulee olla:

1. Lausunnon pyytjä
2. Lausunnon tarkoitus
3. Tutkittavan nimi
4. Tutkimusolosuhteet (aika, paikka yms.)
5. Tutkimuksen aikana käytössä olleet esitiedot (lastensuojeluasiakirjat, terveydenhuollon asiakirjat, puhelinkeskustelut yms.)
6. Esitetöiden perusteella laaditut hypoteesit eli vaihtoehtoiset selitykset epäilylle
7. Kaikki tutkimukseen liittyvät tapaamiset ja niiden ajankohdat (lapsen haastattelu, vanhempien tapaamiset yms.)
8. Lapsen haastatteluun vaikuttaneet tekijät (onko viitteitä siitä, että lasta on johdateltu ennen haastattelua, miltä lapsen kertomus vaikuttaa suhteessa hänen kehitystasoonsa, miten lapsen kuule-

- minen eteni ja minkälaisia kysymyksiä kuulemisessa käytettiin, miten lapsen kertomus sopii yhteen muun tiedon kanssa?)
9. Johtopäätös perusteluineen (mitkä vaihtoehtoisista selityksistä saa tukea ja miten?)
  10. Allekirjoitukset ja päiväys
  11. Lapsen kuulemisen videotallenne ja siitä sanatarkasti litteroitu teksti liitteenä

Johtopäätöksissä lausunnon kirjoittajan tulee ottaa kantaa siihen, mikä vaihtoehtoisista selityksistä eli hypoteeseista saa tukea ja millä perusteella. Hyvä lausunto vastaakin seuraaviin kysymyksiin: mikä tai mitkä vaihtoehtoisista selityksistä sai eniten tukea, mistä kyseisen vaihtoehdon tuki muodostuu ja mitkä selitykset eivät saaneet tukea. Olennaista on, että lausunnossa käy ilmi se, mitä lapsi on kertonut, miten lapsi on sen kertonut ja miten tuo kertoma tukee tai heikentää tiettyä epäilyä. Pelkästään lapsen käyttäytymistä tulkittamalla ei ole mahdollista saada luotettavaa tietoa rikosepäilyyn liittyen.

Lausunto kirjoitetaan aina rikosoikeudellista prosessia varten, joten sen tulee olla helposti ymmärrettävä. Kielellisesti lausunnon tulee olla sellainen, että sen ymmärtävät muutkin kuin oikeuspsykologit. Lausunnossa ei siis saa olla liikaa ammattitermejä. Jos lausunnossa on liikaa epäselviä kohtia, perustelut ovat heikkoja tai lausunnossa muuten puutteita, tulee poliisin pyytää uusi lausunto.

8.5.2 Asiantuntijalausunnoista yleisesti

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatristen yksikön tekemien asiantuntijalausuntojen lisäksi lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa voidaan pyytää myös muita asiantuntijalausuntoja. Myös esimerkiksi lääkärin tekemät lausunnot lapsen somaattisista vammoista ovat asiantuntijalausuntoja. Asiantuntijalausunnoilla tarkoitetaan eri alojen ammattilaisten antamia kirjallisia lausuntoja poliisin tekemää eriteltyä virka-apupyynnöä vastaan. Asiantuntijalausunnolla tarkoitetaan tietoa, joka ei kuulu tavalliseen yleisvistyksen piiriin vaan vaatii erityistä ammattitietoa. Henkilöt, joilla tätä tietoa on riittävästi, ovat asiantuntijoita, kuten esimerkiksi juuri lääkärit ja psykologit. Asiantuntijat tekevät toimeksiannon perusteella havaintoja asian kannalta merkittävistä tosiasioista, kertovat niihin liittyviä kokemussääntöjä ja antavat niiden ja tieteellisen kirjallisuuden perusteella lausuntoja. Asiantuntijat eivät siis ole sama asia kuin todistaja. Asiantuntija tekee havaintonsa saamansa toimeksiannon perusteella ja todistaja sen perusteella, että hän liittyy tapahtumaan tietyllä tavalla. Asiantuntijoita voidaan kuulla myös oikeudessa (OK 17:44). Tällöin asiantuntijaan sovelletaan todistajaa koskevia säännöksiä (OK 17:51).

9 EPÄILLYN KUULEMINEN

Tässä luvussa käydään lyhyesti läpi epäillyn kuulemiseen liittyviä asioita. Epäillyn kuuleminen lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikos-epäilyissä ei poikkea aikuisiin kohdistuneiden väkivaltarikosten yhteydessä tehtävästä epäillyn kuulemisesta ollenkaan siinä määrin, mitä asianomistajan kuuleminen. Siksi tässä yhteydessä asiasta nostetaan esiin vain muutamia poliisien kokemuksen myötä esiin tulleita seikkoja, jotka ovat hyvä muistaa. Epäillyn kuulemisesta yleisesti voi lukea Helmisen, Fredmanin, Kanervan, Tolvasen ja Viitasen kirjasta *Esitutkinta ja pakkokeinot* (2012a).

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten kohdalla epäillyn kuulustelu tulisi suunnitella huolellisesti. Tutkijan on syytä varautua siihen, että rikoksesta epäilty ei juuri koskaan tunnusta tekoaan näissä tapauksissa. Onkin tärkeää, että siihen on varauduttu suunnitelluilla kysymyksillä ja lähestymistavoilla. Myös sillä voi olla merkitystä, missä vaiheessa prosessia epäiltyä kuullaan, joten taktisesti epäillyn kuulustelu on syytä suunnitella huolella.

Poliisin tulee suhtautua epäiltyyn koko kuulustelun ajan neutraalisti riippumatta siitä, kuinka törkeään rikokseen henkilön epäillään syyllistyneen. Oppikirjaan kokemuksiin jakaneiden poliisien mukaan kuulustelijan kannattaa rauhoittaa itsensä ennen kuulustelun alkua ja valmistautua tilanteeseen niin, että tunteet pysyvät hallinnassa.

Epäillyn kuulustelussa tärkeintä on saada epäilty kertomaan tapahtumista niin, että rikoksen tekoaika, -paikka, -tapa ja rikoksen tunnusmerkistö tulevat mahdollisimman hyvin selvitettyiksi. Epäillyn kuulustelu on suositeltavaa videoita, vaikka se kirjoitettaisiinkin normaalisti kuulustelupöytäkirjan muotoon. Kysymysten muotoilussa epäillyn kuulustelussa voi käyttää samanlaista lähestymistapaa kuin lapsenkin kuulustelussa, eli pyytää epäiltyä ensin kertomaan mahdollisimman avoimilla kysymyksillä tutkittavana olevasta rikoksesta, ja tarvittaessa sitten tarkentaa hänen kertomaansa yksityiskohtaisemmillä kysymyksillä. Mitä enemmän epäilty kertoo oma-aloitteisesti rikoksen yksityiskohdista, sen luotettavampana näyttönä kertomusta voidaan pitää.

Kun rikollisen teon tutkinnassa epäilty on alle 15-vuotias eli syyntakeeton, hän ei voi käyttää itse puhevaltaa kuulustelussa. Siksi alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn huoltajalla tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Jos epäilty on 15–18-vuotias, laillisella edustajalla on oikeus olla kuulustelussa, jos edustaja saa käyttää vajaanvaltaisen puhevaltaa (ETL 7:14). OK 12:2 mukaan alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää itsenäisesti vajaanvaltaisen ohella puhevaltaa. Jos rikoksesta epäiltynä olevaa alle 18-vuotiasta on tarkoitus

kuulustella, tulee myös sosiaaliviranomaisille antaa mahdollisuus olla kuulustelussa läsnä. Poliisiin tulee tehdä ilmoitus sosiaaliviranomaisille aina, jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias ja heille on varattava mahdollisuus olla läsnä kuulustelussa. Kuulustelun jälkeen kuulustelupöytäkirja on toimitettava viipymättä sosiaaliviranomaisille. (ETL 7:16.) Mikäli alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn huoltaja, muu laillinen edustaja tai sosiaaliviranomainen ei ole kuulustelussa läsnä, tulee poliisin järjestää kuulusteluun kuulustelutoimittaja (ETL 7:11).

Mikäli joudutaan tilanteeseen, että alle 15-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, on kysymyksessä rikollisen teon tutkinta esitutkintalain (ETL 3:5) mukaisesti. Alle 15-vuotiaan kuulemisessa rikollisen teon johdosta tulee muistaa, että lasta tulee kohdella hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Alle 15-vuotiaan rikollisen teon johdosta kuultavan kuuleminen tulee videoida ja litteroida tekstiksi samoin periaattein kuin alle 15-vuotiaan asianomistajan kuuleminen. Tämä aineisto saattaa jossakin tilanteessa, esim. erillisenä siviiliasiana käsiteltävän vahingonkorvausasian yhteydessä, olla tarpeellinen asianomistajan etujen turvaamiseksi.

10 TODISTAJAT

Tässä luvussa käsitellään todistajien kuulemista. Todistajien kuulemiseen liittyvät säännökset eivät poikkea mitenkään tutkittaessa lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia. Todistajia voidaan myös valita samoilla periaatteilla, mitä tehdään aikuisiin kohdistuneissa väkivaltarikoksissa. Tähän lukuun on koottu erityisesti poliisien kokemustietoa siitä, millaisia todistajia yleensä lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa kuullaan. Yleisesti todistajista voi lukea Helmisen, Fredmanin, Kanervan, Tolvasen ja Viitasen kirjasta *Esitutkinta ja pakkokeinot* (2012a).

Todistajat määritellään ulkopuolisiksi henkilöiksi, joita kuullaan esitutkinnassa rikoksen ja sen teko-olosuhteiden selvittämiseksi. Todistajat eivät siis ole asianosaisia. Todistajana voidaan kuulla henkilöitä, jotka tietävät asiasta jotain, ja heidän tehtävänä on kertoa juuri se tieto, mitä heillä on kyseisestä asiasta. Esitutinnan aikana ei saa käyttää todistajana sellaisia henkilöitä, jotka eivät saisi todistaa tutkittavasta rikoksesta oikeudenkäynnissä (ETL 7:7). Oikeudenkäymiskaaren mukaan jokaista muuta paitsi jutun asianosaista voidaan kuulla todistajana (OK 17:18).

Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa todistajana voidaan kuulla hyvin monenlaisia henkilöitä. Ensisijaisia todistajia ovat luonnollisesti mahdolliset silminnäkiäjät. Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa on kuitenkin varsin harvoin silminnäkijiä. Todistajana kannattaakin siksi kuulla myös niitä henkilöitä, joille lapsi on kertonut kokemuksestaan. Nämä ihmiset voivat tulla esille jo tutkintapyyntöissä. Lapsi on esimerkiksi kertonut kokemuksestaan koulun terveydenhoitajalle, joka on tehnyt lastensuojeluilmoituksen, ja jonka perusteella on tehty tutkintapyyntö. Tällöin on mahdollista kuulla terveydenhoitajaa todistajana ottaen kuitenkin huomioon oikeudenkäymiskaaren säännökset (OK 17:23) todistamiskiellosta. Lapsi voi myös omassa haastattelussaan tuoda esille, kenelle hän on asiasta kertonut. Jos lapsi ei haastattelussaan tuo oma-aloitteisesti esiin näitä henkilöitä, on poliisin hyvä kysyä niitä. Näitä henkilöitä voivat olla esimerkiksi päiväkodin työntekijät, koulun työntekijät (erityisesti terveydenhoitaja, koulukuraattori tai koulunkäyntiavustaja), isovanhemmat, lapsen kavereiden vanhemmat tms.

Lapset, varsinkin tyttöt, kertovat kokemuksestaan usein myös kavereilleen. Esimerkiksi teini-ikäisten tyttöjen ystävillä voi olla hyvinkin paljon tietoa tapauksesta. Lasten käyttämisestä todistajana säädellään esitutkintalaissa. Todistajana ei voida siis käyttää henkilöä, joka ei saisi todistaa rikoksesta sen oikeudenkäynnissä ja lähtökohtaisesti alle 15-vuotiaita ei kuulla oikeudessa. Todistajan yleisten kelpoisuusvaatimusten mukaan (OK 17:21) alle 15-vuotiaista voidaan kuitenkin kuulla todistajana, jos tuomioistuin harkitsee tämän

soveliaaksi ja jos henkilökohtaisella kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys eikä kuuleminen todennäköisesti aiheuta henkilölle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään. Esitutkintalain mukaan alle 15-vuotiaan kuulemisesta todistajana päättää tutkinnanjohtaja (ETL 7:7). Esitutkinnassa on syytä ottaa huomioon, että tällainen henkilö on syntytakeeton, eikä hänellä siten ole sanktioitua tuudessapysymisvelvollisuutta⁵⁶.

Joskus poliiseilla on korkea kynnys kuulla toista lasta todistajana, koska sen pelätään aiheuttavan haittaa lapselle. Käytännössä alle 15-vuotiaista lasta kuitenkin voidaan ja tulee kuulla todistajana, jos kysymys on merkittävästä intressistä. Poliisiin tulee kuitenkin muistaa, että alle 15-vuotiaan lapsen kuulustelussa todistajana poliisiin on huolehdittava siitä, että lapsi tulee kohdelluksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Todistajana kuultavaa lasta on siten kohdeltava samoin periaattein kuin asianomistajana olevaa lasta. Lasta ei yleensä kutsuta todistamaan asiassa oikeuteen, ja siksi alle 15-vuotiaan lapsen kuulustelu todistajana videoidaan ja litteroidaan samoin kuin lapsen kuuleminen asianosaisena. Alle 15-vuotiaan kuultavan henkilön huoltajalla tai edunvalvojalla on oikeus olla kuulustelussa läsnä (ETL 7:14). Kuulusteltavan pyynnöstä kuulustelussa on oltava läsnä luotettava ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 43 §:n mukaan esteetön todistaja (ETL 7:11). Tutkija voi myös omasta aloitteestaan kutsua todistajan paikalle. Jollei kuulustelua voida tutkintaa vaarantamatta viivyttää, se saadaan kuulusteltavan pyynnöstä huolimatta suorittaa ilman todistajaa (ETL 7:11). Kuulustelutodistajan käyttö voidaan korvata kuulustelutilaisuuden tallentamisella ääni- ja kuvatallenteelle, jos siten voidaan riittävän luotettavasti osoittaa kuulustelun suorittamistapa ja kuulustelun aikaiset tapahtumat (ETL 7:11). Alle 15-vuotiaan todistajan kuulemisen tallentaminen ääni- ja kuvatallenteelle on pääsääntö ja siten kuulustelutodistajan käyttäminen ei ole tarpeellista, kun tallentaminen tehdään asianmukaisella tavalla.

Lisäksi todistajana voidaan kuulla esimerkiksi henkilöitä, jotka ovat nähneet lapsessa vammoja, tai henkilöitä, jotka voivat kertoa lapsen mahdollisesta muuttuneesta käyttäytymisestä epäillyn teon jälkeen. Näitä henkilöitä voivat myös olla esimerkiksi päiväkodin tai koulun henkilökuntaan kuuluvat ihmiset.

Myös epäiltyinä olevasta henkilöstä voidaan saada lisätietoa todistajien avulla. Todistajia voidaan kuulla esimerkiksi sen vuoksi, että pyritään selvittämään epäillyn seksuaalikäyttäytymistä. Todistajien valinnassa tulisi myös huomioida se, että esitutkinnassa on selvitettävä ja otettava huomioon sekä rikoksesta epäiltyä vastaan että hänen puolestaan vaikuttavat seikat ja todisteet. Sen vuoksi syyttömyyttä tukeva todistelu on yhtä tärkeässä asemassa kuin sitä vastaanakin puhuva todistelu (ETL 4:1).

---

56 Helminen ym. 2012a: 526

11 PAKKOKEINOT

Tässä luvussa käsitellään pakkokeinoja. Pakkokeinojen käyttöä säännellään tarkoin laissa. Pakkokeinojen edellytyksiin liittyen lainsäädännössä ja toimintaohjeissa ei ole pääsääntöisesti eroja siinä, onko kyseessä lapsen vai aikuisen kohdistunut rikos. Sen sijaan monissa pakkokeinoissa on erikseen todettu, että sen kohdentaminen alle 15-vuotiaaseen ei ole mahdollista. Tällöin on kyse vakavammasta puuttumisesta henkilön oikeuksiin.

Koska eroavaisuuksia pakkokeinojen käytössä aikuisiin tai lapsiin kohdistuneissa rikoksissa ei juuri ole, tässä luvussa ei käydä läpi kaikkia pakkokeinoja ja niiden edellytyksiä. Luvussa keskitytään niihin pakkokeinoihin, joita lapsiin kohdistuneiden väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan erikoistuneet poliisit kokevat joko tärkeimmiksi tai vaikeimmiksi. Toisena rajauksena on tehty se, että luvussa keskitytään yksinomaan tutkintaan liittyviin pakkokeinoihin. Esimerkiksi vapauteen liittyvät pakkokeinot on jätetty tämän tarkastelun ulkopuolelle. Myös niistä voidaan kuitenkin todeta se, että ne eivät eroa mitenkään, tutkittiin sitten lapsiin tai aikuisiin kohdistuneita väkivaltarikoksia. Pakkokeinoista yleisesti sekä tässä esitettyjen pakkokeinojen edellytyksistä voi lukea Helmisen, Fredmanin, Kanervan, Tolvasen ja Viitasen kirjasta *Esitutkinta ja pakkokeinot* (2012a) sekä Tolvasen ja Kukkosen kirjasta *Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet* (2011).

11.1 Etsinnät ja takavarikko

Erilaiset etsinnät tulevat usein kysymykseen lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa. Paikkaan kohdistuvia etsintöjä ovat yleinen tai erityinen kotietsintä sekä paikanetsintä. Laite-etsintä voidaan kohdistaa laitteeseen.

Yleisellä kotietsinnällä tarkoitetaan kotirauhan suojaamassa paikassa (RL 24:11) toimitettavaa etsintää. Yleinen kotietsintä voidaan tehdä myös henkilön löytämiseksi. *Yleinen kotietsintä henkilön löytämiseksi* saadaan toimittaa esitutkintaan noudettavan, kiinni otettavan, pidätettävän tai vangittavan, tuomioistuimeen tuotavan tai sinne rikosasian vastaajaksi haastettavan tai henkilönkatsastukseen toimitettavan löytämiseksi hänen hallinnassaan olevassa paikassa. Muualta, kuin henkilön hallinnassa olevasta paikasta, henkilöä voidaan tavoitella vain, jos etsittävän henkilön voidaan erittäin pätevin perustein olettaa olevan siellä. *Erityisellä kotietsinnällä* tarkoitetaan etsintää sellaisessa tilassa, jossa etsinnän kohteeksi on syytä olettaa joutuvan tietoa, joka on todistelukiellon (OK 17:23) tai kieltäytymisoikeuden (OK 17:24) alaista.

Paikanetsinnällä tarkoitetaan puolestaan etsintää, joka toimitetaan

muussa kuin kotirauhan suojaamassa paikassa tai erityisen kotietsinnän kohteena olevassa paikassa, vaikka siihen ei ole yleistä pääsyä tai yleinen pääsy siihen on rajoitettu tai estetty etsinnän toimittamisajankohtana. Paikanetsintä voidaan tehdä myös kulkuneuvoon. *Laite-etsinnällä* tarkoitetaan tietokoneessa, telepäätelaitteessa tai muussa vastaavassa teknisessä laitteessa tai tietojärjestelmässä etsinnän toimittamishetkellä olevaan tietosisältöön kohdistettavaa etsintää.

11.1.1 Kotietsintä ja paikanetsintä

Varsinkin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyissä kotietsintä on syytä toteuttaa hyvin matalalla kynnyksellä, koska rikoksesta epäillyiltä on mahdollista löytää muun muassa esineitä, tallenteita tai kuvamateriaalia, jotka tukevat rikosepäilyä. *Paikassa, joka ei ole rikoksesta epäillyn hallinnassa*, saadaan kotietsintä toimittaa vain, jos rikos on tehty siellä tai epäily on otettu siellä kiinni tai jos muuten voidaan erittäin pätevin perustein olettaa, että etsinnässä löytyy säännöksen 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu esine, omaisuus, asiakirja, tieto tai seikka. Kotietsinnän edellytyksistä säädetään PKL 8 luvun 2 §:ssä.

PKL 8:5 mukaan sille, jonka luona kotietsintää toimitetaan, tai hänen poissa ollessaan paikassa asuvalle, työskentelevälle tai muuten luvallisesti oleskelevälle on varattava tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla tai kutsua siihen oma todistaja. Poliisilla on velvollisuus oma-aloitteisesti kertoa pakkokeinon kohteena olevalle henkilölle tästä oikeudestaan. Tilaisuuden varaamisesta voidaan poiketa vain silloin, jos se viivyttää toimitusta merkittävästi. Laki ei selkeästi kerro, mitä tarkoitetaan merkittäväällä viivytyksellä. Lailisuusvalvontaratkaisujen⁵⁷ mukaan poikkeustilanteita tulee tulkita ahtaasti. Ratkaisujen perusteella poikkeamisen säännöstä näyttää mahdollistavan se, jos paikan haltija käyttäytyy toimituksen aikana niin, että kotietsintä käy mahdottomaksi tai sen tarkoitus muutoin vaarantuu. Sen sijaan se, että henkilön voidaan olettaa käyttäytyvän häiritsevästi, ei vielä riitä perusteluksi jättää läsnäolomahdollisuus varaamatta. Viivytykseen ei voida vedota myöskään resurssiperustein tai sillä, että asiaosaisen vartiointi aiheuttaa lisätyötä. Sen sijaan asianosainen voi käytöksellään aiheuttaa tilanteen, jolla hän viivyttää etsintää, jolloin etsintä voidaan tehdä ilman läsnäoloa. Tällainen käyttäytymisen perusteella tapahtuva läsnäolo-oikeuden evääminen tulee olla kuitenkin hyvin perusteltu.⁵⁸

Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa kotietsinnän yllätyksellisyys on siinä mielessä tärkeä, että epäilty ei ehtisi hävittämään

57 Helminen ym., 2012a: 985; Savela, 2012

58 Savela, 2012

mahdollista kuvamateriaalia. Siksi selkeä ennakoilmoitus kotietsinnästä ei tule kysymykseen. Jotta epäillyn oikeudet muun muassa läsnäolon osalta kuitenkin täyttyvät, tutkintatoimenpiteet on kokonaisuutena syytä suunnitella erityisen tarkasti. Jos tapauksessa on esimerkiksi tarve kiinnioltolle, voitaisiin kiinniotto ja kotietsintä suorittaa samaan aikaan. Mikäli rikoksesta epäiltyä ei oteta kiinni, tulisi kotietsinnän ajankohta suunnitella niin, että epäilty pääsee paikalle, mutta hän ei pääse ennen etsintää hävittämään mahdollista todistusaineistoa. Tässä korostuu jälleen tutkinnan suunnitelmallisuuden tärkeys.

Kotietsinnän lisäksi tulee tarvittaessa suorittaa myös paikkaan kohdistuva etsintä muihin kohteisiin. Paikanetsintä saadaan toimittaa esineen, omaisuuden, asiakirjan, tiedon tai seikan löytämiseksi, jos etsinnässä voidaan olettaa löytyvän tutkittavana olevaan rikokseen liittyvä takavarikoitava esine, omaisuus, asiakirja tai tieto, jäljennettävä asiakirja, vakuustakavarikkoon määrättävä omaisuus tai seikka, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämisessä (PKL 8:4). Paikanetsintä voidaan tehdä myös henkilön (esitutkintaan noudettava, kiinni otettava, pidätettävä, vangittava, tuomioistuimeen tuotava tai sinne rikosasian vastaajaksi haastettava tai henkilönkatsastukseen toimitettava) löytämiseksi.

11.1.2 Laite-etsintä

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten yhteydessä tehdyissä kotietsinnoissa ja paikkaetsinnoissa on erityisen tärkeää kiinnittää huomio tietokoneisiin ja muihin digitaalisiin laitteisiin (lisää elektronisista aineistoista luvussa 13). Kotietsinnässä tai paikkaetsinnässä löydetyn tietokoneen sisältö on yleensä syytä tutkia tarkasti ja takavarikoida joko data tai tarvittaessa koko tietokone tai jäljentää data. Mikäli tietokone tai sen sisältö tutkitaan, on kyseessä laite-etsintä (PKL 8:20), jonka edellytykset (PKL 8:21) vastaavat pitkälti esineellisen kotietsinnän edellytyksiä (PKL 8:2). Laite-etsintä on kuitenkin oma pakkokeinonsa, jonka toteuttaminen tulee jättää asiantuntijan tehtäväksi.

Laite-etsinnän yhteydessä kannattaa huomioida datan säilyttämismääräystä koskeva säännös (PKL 8:24). Sen mukaan, jos ennen laite-etsinnän toimittamista on syytä olettaa, että data, jolla voi olla merkitystä tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseksi, häviää tai sitä muutetaan, pidättämiseen oikeutettu virkamies voi antaa datan säilyttämismääräyksen. Sillä määrätään dataa hallussaan tai määräysvallassaan pitävä, ei kuitenkaan rikoksesta epäilty, säilyttämään se muuttumattomana. Määräys voi koskea myös dataa, jonka voidaan olettaa tulevan laitteeseen tai tietojärjestelmään määräyksen antamista seuraavan kuukauden aikana. Määräyksestä on pyynnöstä annettava kirjallinen todistus, jossa yksilöidään määräyksen kohteena oleva data. Ri-

kostutukinnallisten tarkoituksenmukaisuussyiden tai asian kiireellisyyden sitä edellyttäessä laite-etsintä saadaan toimittaa etäetsintänä, jossa laite-etsintä toimitetaan käyttämättä etsinnän kohteena olevan henkilön luona tai hallussa olevaa laitetta (PKL 8:27). Tällöin esimerkiksi tietokoneen sisältöä tutkitaan sähköisen etäyhteyden avulla.

11.1.3 Takavarikko ja jäljentäminen

Etsinnän jälkeen tulee usein ajankohtaiseksi erilaisten esineiden, omaisuuden tai asiakirjojen haltuun ottaminen ja takavarikointi. Esine, omaisuus tai asiakirja voidaan takavarikoida, jos on syytä olettaa, että sitä voidaan käyttää todisteena rikosasiassa, se on rikoksella joltakulta viety tai se tuomitaan menetetyn (PKL 7:1). Säädos koskee esineiden ja asiakirjojen lisäksi ainetta sekä dataa.

Datalla tarkoitetaan tietoa, joka on teknisessä laitteessa tai muussa vastaavassa tietojärjestelmässä tai sen tallennusalustalla. Datan takavarikoinnin osalta on huomattava, että sen takavarikoiminen on mahdollista vain todisteena tai että se on joltakulta viety perusteella. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että laittomat kuvamateriaalit, ohjelmat yms. tulee takavarikoida yhdessä sen laitteen kanssa, missä ne sijaitsevat. Datan takavarikointiin on syytä hakea apua ICT-tutkijoilta mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, ettei tärkeää todistusaineistoa menetetä. Erityisesti apua tulee hakea silloin, jos data sijaitsee ns. pilvipalvelimella.

Takavarikkoon on kuitenkin asetettu rajoituksia. Rikoksesta epäillyn tai häneen oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:ssä tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön hallusta ei saa takavarikoida tai jäljentää todisteena käytettäväksi asiakirjaa, joka sisältää näiden henkilöiden välisiä henkilökohtaisia viestejä. Asiakirjaa ei saa myöskään takavarikoida tai jäljentää todisteena käytettäväksi silloin, jos sen voidaan olettaa sisältävän sellaista materiaalia, josta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §:n 1 momentissa tarkoitettu henkilö ei saa todistaa oikeudenkäynnissä tai mainitun luvun 24 §:n 2 tai 3 momentissa tarkoitettu henkilö saa kieltäytyä kertomasta, ja asiakirja on edellä tarkoitettujen henkilöiden tai sen hallussa, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus tai -oikeus on säädetty. Näihin molempiin rajoitteisiin on asetettu poikkeus. Tällaisen asiakirjan saa takavarikoida tai jäljentää, jos tutkittavana olevasta rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta (PKL 7:3).

Takavarikon vaihtoehtoina voi olla jäljentäminen. Asiakirjan jäljentäminen ilman takavarikkoa on asetettu uudessa pakkokeinolaissa jopa ensisijaiseksi menettelyksi. Asiakirjan takavarikoiminen todisteena käytettäväksi on korvattava sen jäljentämisellä, jos jäljennös on riittävä todistelun luotet-

tavuuden kannalta (PKL 7:2). Asiakirja on jäljennettävä ilman aiheetonta viivytystä sen haltuun ottamisen jälkeen. Jäljentämisen jälkeen asiakirja on viipymättä palautettava sille, jolta se on otettu haltuun.

11.1.4 Vakuustakavarikko

Myös mahdollisuus vakuustakavarikkoon on tärkeä huomioida lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten esitutkinnassa. Omaisuutta saadaan määrätä vakuustakavarikkoon sakon, rikokseen perustuvan vahingonkorvauksen tai hyvityksen tai valtiolle menetettäväksi tuomittavan rahamäärän maksamisen turvaamiseksi (PKL 6:1). Edellytyksenä vakuustakavarikon määräämiselle on, että omaisuus kuuluu henkilölle, jota on syytä epäillä rikoksesta tai joka voidaan rikoksen johdosta tuomita korvaamaan vahinko tai maksamaan hyvitystä tai menettämään valtiolle rahamäärä, ja että on olemassa vaara, että mainittu henkilö pyrkii välttämään sakon, vahingonkorvauksen, hyvityksen tai rahamäärän maksamista kätkemällä tai hävittämällä omaisuuttaan, pakenemalla tai muulla näihin rinnastettavalla tavalla. Vakuustakavarikkoon saadaan panna omaisuutta enintään se määrä, jonka voidaan olettaa vastaavan tuomittavaa sakkoa, vahingonkorvausta, hyvitystä tai menettämisseuraa-

musta. Omaisuuden määrääminen vakuustakavarikkoon asianomistajan vahingonkorvausten maksamisen turvaamiseksi olisi suositeltava toimenpide, mikäli edellytykset ovat olemassa. Huomionarvoista on, että kätkemiseen, hävittämiseen ym. toimenpiteen tapahtumisen tasosta riittää, että ”on olemassa vaara”. Poliisihallitus on kiinnittänyt asiaan huomiota 7.4.2011 antamallaan kirjeellä vahingonkorvaussaatavien turvaamisessa väkivaltarikoksissa.

Erityisen tärkeää on huomata, että pidättämiseen oikeutettu virkamies voi määrätä väliaikaisen vakuustakavarikon, jos asia ei siedä viivytystä ja jos vakuustakavarikosta säädetyt edellytykset (PKL 6:1) ovat ilmeisesti olemassa. Kohteena oleva omaisuus saadaan ennen väliaikaisen vakuustakavarikon täytäntöönpanoa ottaa mainitun virkamiehen päätöksellä esitutkintaviranomaisen haltuun, jos se on tarpeen täytäntöönpanon turvaamiseksi (PKL 6:3). Väliaikainen vakuustakarikko edellyttää poliisilta aktiivista toimimista asiassa, mutta se on hyvä keino asianomistajan vahingonkorvauksiin liittyvien oikeuksien turvaamiseen. Edellä mainitussa Poliisihallituksen kirjeessä väkivaltarikosten osalta todetaan, että väliaikaistoimenpiteiden tehokkaalla käytöllä ja vaatimusten tekemisellä omaisuuden panemisesta vakuustakavarikkoon aina, kun sen käytölle on olemassa edellytykset, on huomattava merkitys väkivaltarikosten ennaltaehkäisyn kannalta. Tämä sama merkitys on varmasti myös lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten kohdalla.

11.2 Salainen tiedonhankinta ja salaiset pakkokeinot

Salaisesta tiedonhankinnasta säädetään poliisilain 5 luvussa ja salaisista pakkokeinoista pakkokeinolain 10 luvussa. Pakkokeinojen käytössä on tärkeää aina tietää, milloin työskennellään poliisilain ja milloin esitutkintalain ja pakkokeinolain puolella. Tämä erottelu korostuu erityisesti salaisen tiedonhankinnan ja salaisten pakkokeinojen kohdalla, koska lainsäädännössä on molemmissa laeissa edellytyksiltään hyvin samansisältöiset säännökset, mutta niiden soveltamisala on erilainen. Rikosten ennalta estäminen, paljastaminen tai vaaran torjuminen tapahtuu poliisilain salaista tiedonhankintaa koskevilla säännöksillä ja rikoksen selvittäminen pakkokeinolain säännöksillä.

Erityisen tärkeää on huomata, että jos rikoksen estämiseksi tai paljastamiseksi aloitetun salaisen tiedonhankinnan aikana (poliisilain perusteella tapahtuva) ilmenee, että on syytä epäillä tiedonhankinnan kohteena oleva rikos tehdyksi, tiedonhankintaa saadaan jatkaa rikoksen selvittämiseksi poliisilain 5 luvun nojalla annetun luvan nojalla kolme vuorokautta, enintään kuitenkin luvan voimassaoloajan. Jos rikoksen selvittämiseksi on tarpeen käyttää PKL 10 luvussa tarkoitettua salaista pakkokeinoa, asia on saatettava mainitun kolmen päivän kuluessa sen viranomaisen ratkaistavaksi, joka on toimivaltainen päättämään kyseessä olevan pakkokeinon käyttämisestä (PoL 5:4).

PKL 10 luvun ja PoL 5 luvun säädökset on laadittu siten, että samalaisista tiedonhankintatoimenpiteistä käytetään kummassakin laissa samoja nimityksiä ja niiden määritelmät ovat samansisältöiset toimenpiteen tavoite huomioiden. Edelleen niiden edellytyksistä on nähtävissä, että estettävän (PoL) ja tutkittavana olevan (PKL) rikoksen tulee suuruusluokaltaan tai rikosnimeltään olla rinnasteiset. Myös toimivalta päättää toimenpiteistä on samannimisten toimenpiteiden osalta säädetty lähes poikkeuksetta samalla tavoin.

Salainen tiedonhankinta ja salaiset pakkokeinot voidaan sisällön osalta jaotella kolmeen pääryhmään: sähköiseen viestintään kohdistuvat toimenpiteet eli tiedonhankinta televerkoista, tarkkailutyypiset toiminnot ja erityiset salaiset pakkokeinot. Viimeinen ryhmä käsittää sellaiset menetelmät, joiden edellytykset ja toimintapuitteet on määritelty laissa, mutta joiden yksityiskohdat määräytyvät kulloisenkin käyttötilanteen vaatimusten mukaan.

Tiedonhankinta televerkoista (telepakkokeinot) pitää sisällään telekuuntelun, tietojen hankkimisen telekuuntelun sijaan, televalvonnan, sijaintitietojen hankkimisen epäillyn ja tuomitun tavoittamiseksi ja tukiasematietojen hankkimisen.

Suuri osa muista kuin perheen sisäisistä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksista liittyy tavalla tai toisella internetiin tai matkapuhelimiin. Epäilty ja uhri ovat saattaneet esimerkiksi tavata internetissä tai käydä keskustelua internetin välityksellä, sähköpostilla tai matkapuhelimilla. Tietoko-

neen ja muiden mahdollisten laitteiden sekä niiden sisältämän datan tutkimisen lisäksi tuleekin usein harkita myös televalvonnan käyttöä. Televalvonnan avulla voidaan saada hyvää näyttöä rikoksen yksityiskohdista. Televalvonnan avulla voidaan myös saada arvokasta sijaintitietoa, sekä tietoa viestinnän osallisista (tunnistamistiedot), sekä telepäätelaitteiden ja -osoitteiden sijaintitiedoista. Yhtä lailla televalvonnan avulla voidaan saada näyttöä siitä, että rikosta ei ole tapahtunut. Huomionarvoista on, että viestin sisällön selvittäminen edellyttää taas telekuuntelun edellytysten täyttymistä.

Televalvonnan käytön edellytyksenä on, että epäiltyä on syytä epäillä rikoksesta, jonka säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta tai epäiltyä on syytä epäillä mm. seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä tai parituksesta sekä huumausainerikoksesta (PKL 10:6). Vuonna 2013 tehdyssä hallituksen esityksessä esitetään televalvonnan mahdollisuuden laajentamista myös niihin tilanteisiin, joissa on syytä epäillä lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin -rikosta⁵⁹.

Rikoksesta epäillyn hallussa olevan tai hänen muuten oletettavasti käyttämän teleosoitteen tai telepäätelaitteen telekuunteluun voidaan puolestaan antaa esitutkintaviranomaiselle lupa, kun henkilöä on syytä epäillä mm. törkeästä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittämisestä tai törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä sekä törkeästä huumausainerikoksesta (PKL 10:3). Edellä mainitussa hallituksen esityksessä esitetään telekuuntelun osalta pakkokeinon mahdollistamista myös lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön⁶⁰.

Huomionarvoinen on myös televalvonta teleosoitteen tai telepäätelaitteen haltijan suostumuksella (PKL 10:7). Esitutkintaviranomainen saa kohdistaa televalvontaa rikoksesta epäillyn, asianomistajan, todistajan tai muun henkilön suostumuksella tämän hallinnassa olevaan teleosoitteeseen tai telepäätelaitteeseen mm. silloin, kun on syytä epäillä rikosta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta tai kysymys on seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä. Televalvonta haltijan suostumuksella on siis kohdistettavissa tämän (huomioi eri tahot) hallinnassa olevaan teleosoitteeseen tai telepäätelaitteeseen. Mikäli kysessä on vajaan valtaisen käytössä oleva teleosoite tai telepäätelaitte, on lähdeittävä siitä, että vajaan valtainen ei pysty OK 12:2 mukaisesti hallitsemaan (ei pysty avaamaan liittymää tai tilaamaan palvelua ym. liittymään) omaisuutta ja puhevallan käyttäminen suostumuksen antamisen osalta kuuluu huoltajalle tai muulle edunvalvojalle. Mikäli huoltaja on epäiltynä, edunvalvojan sijaisen määrääminen saattaa tulla välttämättömäksi kiireellisesti.

Telepakkokeinojen käyttämisen kynnyksen tulisi olla erityisesti lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikosepäilyissä matala, koska niiden avulla saadaan usein

59 HE 14/2013: 43

60 HE 14/2013: 41

hyödyllistä todistusaineistoa. Internetissä käytyjen keskustelun kohdalla tulee muistaa, että mikäli kyseessä on rikoksesta epäilty omalle tietokoneelle tallennettu keskustelu, on kyseessä datatakavarikko, mutta jos keskustelu haetaan verkosta tai operaattorin palvelimelta, on kyseessä televalvonta tai telekuuntelu. Mikäli kyseessä on henkilön omilla tunnuksilla olevat palvelut (esim. keskusteluryhmät, sähköpostit jne.), kyseessä on takavarikko, vaikka tieto sijaitseekin palvelimella, eikä henkilön omalla tietokoneella. Tässä tilanteessa henkilö hallitsee käyttössään olevaa tallennustilaa, johon hän omilla tunnuksillaan pääsee. Kyseessä ei siis tällöin ole telepakkokeino. Mikäli viestin sisällön selvittäminen tehdään salaa, on kysymyksessä taas telekuuntelu, jonka edellytykset ovat korkeammalla, kuten edellä on kerrottu. Jos henkilö on onnistunut poistamaan tiedot esim. sähköpostipalvelimeltaan, ne saattavat olla saatavissa vielä teleyritykseltä. Tällöin kyseessä on tietojen hankkiminen telekuuntelun sijasta (PKL 10:4), jonka edellytykset on sidottu telekuuntelun edellytyksiin.

Tarkkailutyypiset keinot pitävät sisällään suunnitelmallisen tarkkailun, peiteltyyn tiedonhankinnan, teknisen tarkkailun (tekninen kuuntelu, asunto-kuuntelu, tekninen katselu, tekninen seuranta ja tekninen laitetarkkailu) ja teleosoitteen tai telepäätelaitteen yksilöintitietojen hankkimisen.

Tarkkailulla tarkoitetaan tiettyyn henkilöön salaa kohdistettavaa havaintojen tekemistä tiedonhankintatarkoituksessa. Suunnitelmallisella tarkkailulla tarkoitetaan rikoksesta epäiltyyn kohdistuvaa muuta kuin lyhytaikaista tarkkailua. Suunnitelmallinen tarkkailu ja tarkkailu soveltuvat myös tietoverkoissa tapahtuvaksi. Tällöin oleellista on, että tarkkailija pysyy passiivisena. Mikäli tarkkailija ei pysy passiivisena, siirrytään peiteltyyn tiedonhankinnan puolelle. Peiteltyllä tiedonhankinnalla tarkoitetaan tiettyyn henkilöön kohdistuvaa lyhytkestoisessa vuorovaikutussuhteessa tapahtuvaa tiedonhankintaa, jossa poliisimiehen tehtävän salaamiseksi käytetään vääriä, harhauttavia tai peiteltyjä tietoja (PoL 5:14; PKL 10:15).

Teknisellä kuuntelulla tarkoitetaan tietyn henkilön sellaisen keskustelun tai viestin kuuntelua tallentamista tai muuta käsittelyä, joka ei ole ulkopuolisten tietoon tarkoitettu ja johon keskusteluun kuuntelija ei osallistu. Teknistä kuuntelua ei saa kohdistaa vakituisen asuntoon käytettävään tilaan. Teknisen kuuntelun edellytyksenä on lisäksi mm. perusteltu epäily henkilön syylistymisestä rikokseen, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta (PoL 5:16; PKL 10:17). Asuntokuuntelu on taas mahdollinen mm. silloin kun henkilöä on syytä epäillä törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Erityiset salaiset pakkokeinot pitävät sisällään peitetoiminnan, valeoston, tietolähteen ohjatun käytön ja valvotun läpilaskun. Nämä pakkokeinot ovat suhteellisen harvinaisia lapsiin kohdistuvissa väkivalta ja seksuaalirikoksissa, joskaan ei poissuljettuja.

12 TEKNINEN TUTKINTA

Tähän mennessä käsitellyt tutkintatoimenpiteet katsotaan pääasiassa kuuluvan taktiseen rikostutkintaan. Taktisen tutkinnan rinnalla käytetään tarvittaessa myös teknistä tutkintaa. Teknisillä tutkimuksilla viitataan toimenpiteisiin, joilla kerätään epäilystä tapahtumasta ja siihen liittyvistä asianosaisista materiaalia, jota voidaan käyttää erilaisissa tutkimuksissa tilanteen selvittämiseksi. Käytännössä se tarkoittaa usein kuvaamista (valokuvat tai videot), piirrosten laatimista tai näytteiden ottamista mahdollisesta rikospaikasta, uhrista ja rikoksesta epäilystä. Osittain myös tietotekniset tutkimukset katsotaan kuuluvaksi teknisiin tutkimuksiin⁶¹, vaikka tässä kirjassa ne on käsitelty erikseen luvussa 13.

Vaikka taktinen ja tekninen tutkinta erotetaan käsitteellisesti toisistaan ja usein niitä tekevät myös eri henkilöt, ne eivät ole kaksi erillistä tutkinnan kokonaisuutta. Taktinen ja tekninen tutkinta ovat esitutkinnan osa-alueita, jotka liittyvät tiiviisti toisiinsa. Teknisistä tutkimuksista saadaan informaatiota taktisiin tutkintatoimenpiteisiin, kuten asianosaisten kuulemiseen ja päinvastoin. Asianomistajan kuulemisesta voidaan hyvin saada lisäinformaatiota teknisten tutkimusten tarpeeseen ja tulkintaan. Käytännössä selvitystä tapahuneesta tehdään yhteistyössä.

Tässä luvussa käydään lyhyesti läpi teknisen tutkinnan peruseriaatteita ja sitä, mitä teknisiä tutkimuksia lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa voidaan tarvittaessa tehdä⁶². Vaikka osa kuvatuista teknisistä tutkimuksista on selkeästi teknisiin tutkimuksiin erikoistuneiden tutkijoiden tai rikoslaboratorion tehtäviä, on kaikkien lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivien poliisien hyvä tietää, mitä teknisiä tutkimuksia voidaan tehdä, jotta niitä hyödynnetään tarpeen mukaan. Luvussa ei kuvata kaikkia mahdollisia teknisiä tutkimuksia eikä kuvattujakaan tutkimuksia yksityiskohtaisesti. Tarkemmin tutkimuksista ja erityisesti niiden toteutuksesta voi lukea rikosteknisen laboratorion kokoamilta sivuilta, jotka löytyvät poliisihallinnon intranet-sivuilta Seitistä. Kyseisiltä sivuilta löytyy käytännön ohjeet erilaisten näytteiden taltioimiseen sekä poliisille että lääkäreille. Sivusto toimii myös tämän luvun pääasiallisena lähteenä.

12.1 Teknisistä tutkimuksista yleisesti

Poliisin tulee suorittaa teknistä rikostutkintaa silloin, kun tutkinnalla on löydettävissä aineistoa, joka voi selvittää rikosepäilyä. Kuten muissakin tutkintatoimenpiteissä, myös teknisissä tutkimuksissa selvitetään asiaa monesta

61 Himberg, 2002; SM, 2008b

62 Lisäksi tämän luvun lähteinä on käytetty SM, 2008b sekä Himberg, 2002.

eri näkökulmasta eikä kerätä ainoastaan epäilyä tukevaa näyttöä. Teknistä rikostutkintaa voivat suorittaa kaikki poliisit: niin kentällä olevat poliisit, niin sanotut taktiset tutkijat kuin teknisiin tutkimuksiin erikoistuneet rikostutkijatkin. Tarvittaessa teknisten tutkimusten suorittamisessa käytetään myös muuta asiantuntija-apua. Poliisi voi suorittaa teknistä tutkintaa esimerkiksi pyytämällä lääkäriä ottamaan asiaankuuluvia näytteitä. SM: n antamassa ohjeessa teknisen tutkinnan järjestämisestä erotetaan niin sanottu vaativa tekninen tutkinta muusta teknisestä tutkinnasta.⁶³ Vaativalla teknisellä tutkinnalla tarkoitetaan pitkäkestoista ja vaativaa tutkintaa, joka edellyttää erikoiskoulutettuja tutkijoita sekä erikoisvälineistöä. Kaikessa teknisessä tutkinnassa noudatetaan aina esitutkinnan yleisiä periaatteita.

Teknisten tutkimusten tarve ja laajuus vaihtelevat tapauskohtaisesti ja siten myös se, kuka tutkimukset suorittaa. Rikospaikkatutkinnan kohdalla ensipartion tehtäväksi jää yleensä harkinta siitä, hoitaako ensipartio rikospaikkatutkinnan itsenäisesti, ottaako yhteyttä rikostekniseen yksikköön lisäohjeita saadakseen vai kutsuuko heti paikalle lähimmän rikosteknisen yksikön paikkatutkijat. Käytännössä harkinta kannattaa tehdä yhdessä teknisten tutkijoiden sekä kenttäjohtajan kanssa. Myös asiaan liittyvät ohjeistukset on syytä huomioida. Rikosteknisen laboratorion ohjeiden mukaan ensipartio ei lähtökohtaisesti kerää kuitunäytteitä eikä hiukkasnäytteitä, vaan niitä varten paikalle tulisi kutsua tekniset tutkijat. Joissain yksiköissä on myös kirjattu erillinen ohje siitä, että kaikki tietyntyyppiset tapaukset osoitetaan automaattisesti tekniselle tutkinnalle.

Lapsiin kohdistuvat väkivalta- ja seksuaalirikokset mielletään usein kuuluvaksi vaativaan tekniseen tutkintaan mutta tilannekohtaista harkintaa voidaan käyttää. Teknisten tutkimusten ja erityisesti rikospaikkatutkinnan suhteen lapsiin kohdistuvissa rikoksissa suurin haaste on se, että ilmoitukset tulevat poliisiin tietoon usein viiveellä. Harvoin on niin akuutteja tapauksia, että rikospaikkaa päästään tutkimaan verekseltään. Tällaisiinkin tapauksiin tulee kuitenkin varautua. Myös vanhemmissa tapauksissa tarvitaan usein erilaisia teknisiä tutkimuksia, joten ilmoitusviive ei tarkoita automaattisesti edes rikospaikkatutkinnan osalta sitä, ettei tutkimuksia olisi tarve tehdä.

Teknisten tutkimusten suorittamiseen voidaan määrittää muutama erittäin tärkeä yleisperiaate, joita tutkimusten suorittamisessa tulee aina noudattaa. Nämä periaatteet ovat eristäminen ja suojaaminen, kontaminaation välttäminen sekä dokumentointi. Eristäminen viittaa ensisijaisesti tapahtumapaikkaan ja siellä tehtäviin rikospaikkatutkimuksiin. Eristämisen tarkoituksena on säilyttää tapahtumapaikka niin koskemattomana kuin mahdollista. Vastaavasti suojaamisella tarkoitetaan sitä, että kohdetta tai sen osaa suojataan tavalla tai toisella niin kauan kunnes tarvittavat tekniset tutkimuk-

---

63 SM, 2008b

set on tehty. Akuuteilla rikospaikoilla eristäminen ja suojaaminen ovat usein ensipartion tehtävä.

Kontaminaation välttämisellä viitataan puolestaan siihen, ettei mikään pääsisi vaikuttamaan erilaisiin jälkiin tai näytteisiin rikoksen tapahtumahetken jälkeen. Kontaminaatio vaarantaa teknisten tutkimusten näyttöarvon ja siksi sitä tulee välttää kaikin keinoin. Kontaminaatiota voidaan parhaiten välttää eristämällä rikospaikka mahdollisimman nopeasti, pitämällä uhri ja epäilty tutkinnan kaikissa vaiheissa erillään toisistaan, käyttämällä asianmukaisia suojavaatteita rikospaikalla ja näytteiden taltioinnissa sekä käyttämällä kertakäyttöisiä näytteenottovälineitä. Kontaminaation välttämiseen on ohjeita rikosteknisen laboratorion laatimissa näytteidenotto-ohjeissa, jotka ovat löydettävissä poliisihallinnon intranetistä Seitistä.

Kontaminaation välttäminen on keskeisin periaate väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa. Tutkimusmenetelmien kehittyessä kontaminaation välttämisen tärkeys myös lisääntyy jatkuvasti. Kehittyneet menetelmät ovat entistä herkempiä havaitsemaan esimerkiksi DNA: ta erilaisista näytteistä mutta samalla löytyy entistä herkemmin myös virheellisiä löydöksiä, mikäli näytteisiin on vaikutettu rikoksen tapahtumahetken jälkeen. Siksi asianmukainen varustus ja ohjeiden seuraaminen näytteiden keräämisessä on erityisen tärkeää.

Dokumentoinnilla tarkoitetaan tässä pääasiassa valokuvaamista, videokuvaamista ja piirtämistä. Akuuteilla rikospaikoilla alkuvaiheen yleiskuvaus on tärkeää, koska tutkimukset muuttavat väistämättä tapahtumapaikkaa. Myös yksittäiset todisteet tulee kuvata tarkasti niin, että tallennetaan sekä esineen paikka ympäristössä että sen yksityiskohtat. Yksityiskohtakuvissa tulee olla mukana aina mitta-asteikko. Niin yksityiskohtakuvien kuin yleiskuvienkin tarkkuustaso tulee riittää todisteluun. Esimerkiksi yleiskuvia tulisi voida käyttää tiettyjen kohtien tarkentamiseen kuvasta ilman, että kuvan laatu heikkenee liikaa. Joskus valokuvien lisäksi on tarpeellista tehdä piirros tapahtumapaikasta. Piirroksella voidaan selventää olosuhteita sekä esineiden sijaintia, jälkiä, näytteiden ottoa ja tapahtumien kulkua. Paikalla tehtävät luonnokset on syytä säilyttää osana esitutkintamateriaalia.

Alkutilanteen dokumentointi myös muutoin on aina erittäin tärkeää. Ensipartion tulee kirjata ylös omia havaintoja ja kokemuksia tapahtumapaikalla ja liittää nämä havainnot tapauksen tietoihin. Esimerkiksi joku yksittäinen hajukin tapahtumapaikalla voi tutkinnan edetessä osoittautua tärkeäksi tiedoksi ja tuota hajua ei välttämättä ole haistanut kukaan muu kuin ensipartio. Mikäli tätä havaintoa ei ole dokumentoitu, tietoa ei voida käyttää.

Näiden lisäksi kaikenkattavaksi yleisperiaatteeksi voidaan määritellä se, että teknisiä tutkimuksia tulisi tehdä mahdollisimman laajasti. Mahdollisuus esimerkiksi rikospaikan tutkintaan on usein ainutkertainen ja jos sil-

loin ei tehdä tarpeellisia tutkimuksia, voi niiden tekeminen myöhemmin olla jo mahdotonta. Siinä vaiheessa on kuitenkin usein mahdoton tietää, mitkä tutkimukset ovat tarpeenmukaisia juuri kyseisessä tapauksessa. Etukäteen on mahdoton esimerkiksi tietää, millaisista näytteistä on hyötyä tutkinnassa juuri tässä tapauksessa. Siksi pääperiaate on taltioida kaikki mahdollinen ja arvioida myöhemmin niiden käyttöhyöty. Teknisten tutkijoiden työstä sano-taankin usein, että kaksi kolmasosaa tehdyistä tutkimuksista on turhia, koska myöhemmin osoittautuu, että näytteistä ei saada tarvittavaa todistusaineistoa tai niistä ei ole apua tutkinnassa. Mutta koskaan ei etukäteen voi tietää, mitkä tutkimuksista tulevat olemaan avainasemassa.

Näytteiden ottamisessa ja muissa teknisissä tutkimuksissa voidaan myös sanoa olevan vain mielikuviutus rajana. Esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön epäilyissä jälkiä siemennesteestä tai muista eritteistä voi löytyä yllättävistä paikoista niin rikospaikalta kuin uhrin keholta. Tutkimuksia tehtäessä tuleekin pitää mieli avoimena sekä tehdä yhteistyötä taktisen tutkijan kanssa. Taktisten tutkintatoimenpiteiden myötä voi selvitä paikkoja, joihin teknistä tutkimusta tulisi suorittaa.

12.2 Paikkaan ja henkilöön kohdistuvat tutkimukset

Paikkaan kohdistuvat tutkimukset. Mikäli kyse on akuutista rikosepäilystä, on perusteellinen rikospaikkatutkinta äärimmäisen tärkeä. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten rikospaikkatutkinnassa on samat periaatteet kuin muidenkin väkivaltarikospaikkojen tutkinnassa.

Paikan valokuvaaminen huolellisesti on ensisijaisen tärkeää, sillä valokuvia voidaan hyödyntää tarkasteltaessa onko lapsi ollut esimerkiksi jossain asunnossa vai ei. Jos epäillään lapsen olleen rikoksesta epäillyn asunnossa ja epäily kiistää sen, voidaan valokuvia ja lapsen kertomusta yhdistämällä havaita lapsen todella olleen asunnossa.

Vaikka kyseessä olisi vanhempi epäily, on mahdollisella rikospaikalla käynti viiveestä huolimatta usein perusteltua ja tarpeellista. Vaikka näytteiden ottaminen ei olisi enää mahdollista, voi paikan valokuvaamisella olla merkitystä tutkinnassa. Tapauksesta riippuen poliisin käynti mahdollisella rikospaikalla voi olla merkityksellistä myös uhrille ja uhrin perheelle. Tällaisissa tapauksissa paikalla käyvä poliisi voi hyvin olla tapauksen tutkija.

Henkilöön kohdistuvat tutkimukset. Rikospaikalta otettujen näytteiden lisäksi myös uhrista ja epäillystä voidaan ottaa erilaisia näytteitä. Tapauskohtaisesti poliisi voi itse ottaa esimerkiksi DNA-poskitikkunäytteitä tai hiusnäytteitä joko epäilystä tai uhrista. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten kohdalla näytteet ottaa kuitenkin aina lääkäri, sillä lapsi tulisi aina vielä lääkärin tarkastettavaksi. Lääkäri ottaa näytteet somaattisten

tutkimusten yhteydessä (lisää somaattisista tutkimuksista luvussa 14), jotka poliisi pyytää virka-apuna terveydenhuollon yksiköltä.

Jotta lääkärin ottamat näytteet vastaavat mahdollisimman hyvin esitutkinnan tarvetta, tulee poliisin osata pyytää lääkäriä tarvittavat näytteet. Varsinkin lapsiin kohdistuneissa pahoinpitelyepäilyissä tutkimukset suoritetaan usein päivystyksessä, jolloin tutkimukset tekevällä lääkäriellä ei välttämättä ole erityiskokemusta lasten somaattisista tutkimuksista osana esitutkintaa. Poliisiin tulee myös varmistua siitä, että tutkimukset suorittavat lääkäri taltioi kaikki pyydytetyt näytteet oikein, valokuvaa lapsen vammat huolellisesti ja tarvittaessa taltioi lapsen vaatteet erilliseen paperipussiin. Ohjeet sekä poliisille itselleen että lääkärielle on löydettävissä rikosteknisen laboratorion kokoamilta sivuilta poliisihallinnon intranet-sivuilta Seitistä. Lisätietoja ja ohjeita löytyy myös RAP-käsikirjasta (raiskatun akuuttiapu)⁶⁴.

Jos kyseessä on akuutti tapaus ja somaattiset tutkimukset tehdään nopeasti, tulee poliisiin usein puhuttaa lasta alustavasti ennen tutkimuksia, jotta näytepyyntö osataan kohdentaa oikein. Tämä lapsen alustava puhuttaminen tulisi taltioida esimerkiksi kännykällä tai kameralla jos mahdollista. Mikäli kyseessä ei ole akuutti epäily on somaattisten tutkimusten ja näytteiden pyytämistä varten mahdollisuuksien mukaan syytä kerätä laajemmat esitiedot. On tärkeää, että näytteiden ottaminen kohdennetaan esitietojen mukaan mahdollisimman laajasti.

Näytteiden taltioinnin ohella niiden huolellinen merkitseminen on äärimmäisen tärkeää. Huolimattomasti merkityjä tai väärin otettuja näytteitä ei voida käyttää rikostutkinnassa. Näytteisiin merkitään nimi, henkilötunnus, päivämäärä, kellonaika, mistä näyte on otettu ja ottajan nimi. Kun tutkimukset on tehty virka-apuna poliisille, ottaa poliisi tutkimusten yhteydessä taltioidut näytteet haltuunsa. Käytännössä poliisi toimittaa näytteet oman yksikkönsä tekniseen tutkintaan, josta näytteet lähetetään tarvittaessa rikostekniseen laboratorioon tutkittavaksi asianmukaisten tutkimus- ja lausuntopyyntöjen kera. Joskus lääkäreiden tutkittavaksi tulee seksuaalirikosepäilyn uhreja ilman, että tapaus on vielä poliisiin tiedossa. Myös tällöin lääkärin tulisi ottaa näytteet, jonka jälkeen epäilystä tehdään lastensuojelulain (25 §) velvoittama ilmoitus poliisille sekä lastensuojeluun ja näytteet säilytetään sairaalan tiloissa. Poliisi voi pyytää niitä myöhemmin osaksi esitutkintaa.

Ne rikospaikalta ja henkilöistä kerätyt näytteet, jotka päätetään tutkia, toimitetaan analysoitavaksi rikostekniseen laboratorioon. Tyypillisimpiä rikospaikkänäytteitä väkivalta- ja seksuaalirikoksissa ovat erilaiset tahrat. Tahroja voidaan löytää esimerkiksi tekstiileistä, kuten vuodevaatteista ja henkilöiden vaatteista. Rikospaikalta voidaan kerätä myös irtohiuksia ja sormenjälkiä. Sormenjälkiä ja tahroja voidaan löytää myös esineistä ja mahdol-

---

64 RAP-käsikirjasta voi lukea osoitteesta www.vaestoliitto.fi.

lisestä kondomista.

Myös henkilöstä voidaan ottaa tahranäytteitä. Lisäksi henkilöstä voidaan ottaa seksuaalirikosnäytteitä, kuitunäytteitä ja hius/karvanäytteitä. Kuitunäytteitä voidaan kerätä esimerkiksi kynsien alta. Hius/karvanäytteitä voidaan mahdollisuuksien mukaan etsiä vaatteiden teippausnäytteiden lisäksi genitaalialueen ja anaalialueen teippausnäytteillä sekä parran ja hiusten teippausnäytteellä. Näytteitä voidaan kerätä niin uhrista kuin epäillystäkin. Muita tutkittavia näytteitä voivat olla esimerkiksi eläinkarvat, kasvinosat, siteet ja tamponit.

13 ELEKTRONISET AINEISTOT

Tässä luvussa perehdytään elektronisen todistusaineiston keräämiseen. Elektroniset aineistot ovat keskeisessä asemassa lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa, sillä yhä useammin tietokoneet, matkapuhelimet ja muut elektroniset laitteet liittyvät näihin tapauksiin tavalla tai toisella. Erityisesti niiden rooli korostuu seksuaalirikosepäilyjen kohdalla. Näiden laitteiden tutkiminen tulisi siksi olla ennemminkin sääntö kuin poikkeus lapsiin kohdistuneissa rikoksissa. Joskus voidaan olla jopa siinä tilanteessa, että tapauksesta ei ole mitään fyysisistä todistusaineistoa ja näyttö on pelkästään elektronisen tiedon varassa.

Elektronisen aineiston tutkiminen vaatii erityisosaamista. Yleensä varsinaisia tietoteknisiä tutkimuksia tekevätkin siihen erikoistuneet asiantuntijat. Asiaan perehtymätönkin poliisi voi kuitenkin joutua käsittelemään elektronista aineistoa esimerkiksi kotietsinnän yhteydessä. Siksi on syytä tietää tietyt perusasiat, jotta jälkeenpäin voidaan olla varmoja siitä, ettei aineisto ole poliisin toimenpiteiden vuoksi muuttunut tai turmeltunut.

Käytännössä poliisilaitoksilla on tietoteknisiin tutkimuksiin erikoistuneita asiantuntijoita, jotka työskentelevät joko omissa osastoissaan tai teknisen tutkinnan yhteydessä. Tietoteknisten tutkimusten katsotaankin usein kuuluvan teknisiin tutkimuksiin⁶⁵. Teknisiä tutkimuksia käsitellään erikseen tämän kirjan luvussa 13, mutta koska elektroniset aineistot ovat usein merkittävässä asemassa lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa, käsitellään niitä tässä erikseen.

Tämä luku pohjautuu pääasiassa Poliisiammattikorkeakoulun opettajien Juha-Pekka Oksasen ja Mikko Ylikankaan kirjoittamaan oppaaseen *Elektronisen todistusaineiston käsittely - todisteellisen tiedon hankkiminen ja käyttäminen*. Oppaassa kuvataan niitä perusperiaatteita, jossa opastetaan poliiseja ja elektronisen todistusaineiston keräämiseen turvallisesti ja oikeusvarmasti riippumatta siitä, onko paikalla erityisosaajia vai ei. Sitä ennen käydään kuitenkin läpi muutama esimerkki elektronisista aineistoista lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa.

13.1 Videot, kuvat ja tiedostot

Elektronisia aineistoja ovat muun muassa omalle laitteelle (esim. tietokone tai matkapuhelin) tallennetut video-, kuva- ja tekstitalenteet. Videotalenteita voi olla monenlaisia. Ensinnäkin rikoksesta epäilty on voinut videoida kanssakäymistään lapsen kanssa joko fyysisesti tai webkameran välityksellä. Vastaavasti rikoksesta epäilty on voinut myös ottaa kuvia lapsesta joko fyysisesti

---

65 SM, 2008b

tai pyytämällä niitä internetin kautta. Sen lisäksi rikoksesta epäillyllä voi olla olennaista video- tai kuvamateriaalia, jossa ei suoranaisesti ole kuvattu uhri-
na ollutta lasta. Tällaisia voivat olla esimerkiksi lapsipornovideot tai -kuvat yleensä tai kuvat jonkun toisen lapsen kanssa käydystä kanssakäymisestä. Huomionarvoista on, että video- ja kuvataallenteita voi löytyä sekä tietokoneelta, kämmentietokoneelta, matkapuhelimesta, muistikorteilta, muistikuilta, cd-levyiltä, ulkoisilta kovalevyiltä ja kodin tietoverkoissa olevista laitteista, kuten digiboxeilta, pelikonsoleilta yms.

Video- tai kuvamateriaalia voidaan joskus saada myös yleisten videolaitteiden avulla. Esimerkiksi julkisten rakennusten turvakameroista voidaan saada kuvamateriaalia siitä, onko lapsi ja rikoksesta epäilty tavanneet tietyssä paikassa tiettyyn aikaan.

Myös tekstitallenteita voi olla monenlaisia. Rikoksesta epäilty on voinut esimerkiksi tallentaa omalle koneelleen lapsen kanssa käytyjä sähköpostikeskusteluja tai tekstiviestejä matkapuhelimeensa. Joskus rikoksesta epäillyt kirjoittavat myös päiväkirjatyyppisiä muistiinpanoja kokemuksistaan ja ajatuksistaan ja tallentavat näitä tietokoneelle.

Omalle laitteelle tallennettujen tiedostojen lisäksi elektronista aineistoa saadaan rikoksesta epäillyn oman laitteen ulkopuolella olevista aineistoista. Näitä voivat olla esimerkiksi erilaiset internetpohjaiset keskustelupalstat, Facebook yms. Tällöin aineisto haetaan usein operaattorin palvelimelta, jolloin siirrytään kotietsinnästä ja takavarikosta usein televalvonnan puolelle (lisää pakkokeinoista luvussa 11). Internetissä sijaitsevat elektroniset aineistot ovat usein keskeisiä esimerkiksi lapsipornoon liittyvissä jutuissa.

Myös elektronisten aineistojen yhteydessä on syytä muistaa, että lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja seksuaalirikokset ovat monimuotoisia ja aineistoa voi siten löytyä yllättävistäkin paikoista. Elektronista aineistoa etsittäessä onkin syytä pitää mieli avoimena kaikenlaisille vaihtoehdoille. Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa on mahdollista etsiä todistusaineistoa mm. seuraavista paikoista:

- epäillyn tai uhrin hallussa olevat sähköiset laitteet ja niiden sisältämät tiedostot,
- Internet-toimintaa tallentavat lokitiedostot,
- chat-lokitiedostot,
- erilaiset sähköiset laitteet ja niihin liittyvät ohjelmat,
- digitaalikamerat ja kuvien siirtoon käytettävät ohjelmat,
- sähköposti ja muistiinpanot, Internet-operaattorin tiedostot,
- nettiyhteisöt,
- pelit,
- kuvienkäsittelyohjelmat,
- kuvat ja videoleikkeet tai
- käyttäjän luomat kansiot ja niiden ja yksittäisten tiedostojen nimet.

13.2 Elektronisten laitteiden käsittely

Kuten aiemmin todettiin, varsinaisia tietoteknisiä tutkimuksia suorittavat pääsääntöisesti siihen erikoistuneet asiantuntijat, sillä tietokoneen sisältö muuttuu käytön aikana. Tästä huolimatta asiaan perehtymätönkin poliisi voi joutua vähintään keräämään laitteita talteen tietoteknisiä tutkimuksia varten. Tällöin tulee toimia niin, ettei aineisto vahingoitu tai muutu mitenkään. Tietokonetta tai muuta elektronista laitetta tuleekin käsitellä yhtä huolellisesti kuin kaikkea muuta todistusaineistoa. Kaikista toimenpiteistä tulee myös pitää kirjaa sekä huolehtia siitä, että tietokoneelle ei tapahdu mitään kontrolloimattomasti.

Juha-Pekka Oksanen ja Mikko Ylikangas ovat ohjeistaneet oppaassaan poliisimiehiä esimerkiksi niissä kotietsintätilanteissa, joissa poliisin tehtäväksi jää tietokoneen toimittaminen tietotekniselle tutkijalle. Ohjeen mukaan lähtökohta on se, että tietokonetta ei tule tutkia, vaikka kone olisi käynnissä. Jos kuitenkin on syytä olettaa, että tietokone parhaillaan tuhoaa todistusaineistoa, tulee keskusyksikön virtajohto irrottaa. Jos tietokone on käynnissä, ei sitä tulisi siirtää ilman asiantuntijan lupaa. Tällaisessa tilanteessa on hyvä soittaa neuvoja tietoteknisiltä asiantuntijoilta. Viime kädessä toimenpiteisiin luvan antaa tutkinnanjohtaja. Käynnissä olevan tietokoneen näyttö tulisi aina valokuvata. Mahdollinen näytönsäästäjä saadaan pois päältä liikuttamalla hiirtä. Aika, jolloin hiirtä on liikutettu, tulee kirjata muistiin tarkasti. Jos kone ei ole käynnissä, riittävät valokuvat tai muut dokumentit koneesta sekä sen sijaintipaikasta. Myös tietokoneeseen liittyvät laitteet ja johdot, kuten esimerkiksi modeemi ja tulostin, tulee valokuvata. Tarvittaessa verkkolaitteista ja niiden välisistä kytkennöistä voidaan piirtää myös yksinkertainen kaavio-kuva. On hyvä myös merkitä ylös kaikki johdot, jotta tutkijat tietävät, kuinka laitteet oli alun perin kytketty. Johtoja on hyvä seurata, sillä johtojen päästä voidaan löytää lähiverkon tallennusvälineitä. Näiden toimenpiteiden ja tarkan dokumentoinnin jälkeen johdot voidaan irrottaa ja laite pakata kuljetusta varten.

Tietokoneen lisäksi merkittävää todistusaineistoa voidaan löytää erilaisilta tallennusvälineiltä kuten muistitikuilta, ulkoisilta kovalevyiltä, digikameroiden muistikorteilta, navigaattoreista tms. Myös kaikki nämä tulisi ottaa mukaan. Tallennusvälineet eivät välttämättä löydy tietokoneen vierestä, joten niitä on syytä etsiä. Paikka, josta tallennusvälineet löytyi, tulee kirjata ylös.

Vastaavasti kämmentietokoneet ja matkapuhelimet voivat sisältää tärkeitä tietoja. Myös näiden tarkistaminen on usein tarpeellista. Myöskään tällaista laitetta ei tulisi tutkia ilman asiantuntijan läsnäoloa. Laitetta ei tule käynnistää, jos se on suljettu, eikä sulkea, jos se on käynnissä. Laitteen uudelleen käynnistäminen edellyttää yleensä PIN-koodia tai salasanaa, jota har-

vemmin on saatavilla. Siksi onkin syytä tarkistaa, että akku pysyy ladattuna. Laitteet ja niiden näytöt tulee valokuvata ja kaikki niihin liittyvät laitteet, kuten johdot, laturit ja muistikortit, toimittaa laitteen mukana tarkempaan tutkintaan.

13.3 Tutkinnassa ja kuulustelussa selvitettäviä asioita

Elektronisten aineistojen myötä tulee myös tutkinnassa ja usein erityisesti kuulusteluissa selvittää niihin liittyviä asioita. Seuraavassa on listattu asioita, jotka on syytä huomioida tarpeen mukaan tutkinnassa:

Uhrin osalta:

- Onko lapsi käynyt chat-sivustoilla? Minkä nettiyhteisöjen jäsen hän on ja millä tunnuksilla?
- Onko lapsen käyttämässä laitteistossa web-kamera?
- Onko lapsi käyttänyt surffailuun, keskusteluun tai sähköpostiin myös muita tietokoneita kuin nimikkokonettaan?
- Onko lapsi paljastanut nimeään, ikäänsä tai osoitettaan tai tietoja perheestään?
- Mikä on lapsen sähköpostiosoite ja mikä hänen chatissa käyttämänsä nimi?
- Onko olemassa listaa lapsen nettituttavista? Ketkä heistä lapsi tuntee (esimerkiksi koulutoverit) ja keitä hän ei ole koskaan tavannut muualla kuin Internetissä? Entä keitä lapsen vanhemmat heistä tuntevat?
- Onko lapsi tallentanut käymiään keskusteluja?
- Onko epäilty lähettänyt lapsella sopimattomia viestejä tai pornografialla? Minkälaisesta materiaalista on kyse (tekstit, kuvat, filmit, lapsiporno, kotona tehty porno...)? Entä onko lasta houkuteltu toimimaan jollakin sopimattomalla tavalla?
- Onko lapsi saanut lahjoja nettituttaviltaan? (Kuinka monta ja missä?)

Epäillyn osalta:

- Käyttääkö epäilty useita tietokoneita? Missä ne ovat?
- Onko epäillyllä jossain laitteessa käytössään web-kamera?
- Säilyttääkö epäilty tiedostoja Internetissä, paperilla tai joillakin muilla tallennusvälineillä?
- Onko epäilty ollut kirjeenvaihdossa tai chattaillut jonkun kanssa?
- Mikä on epäillyn chateissa käyttämä nimi?
- Onko epäilty katsonut lapsipornoa? Mistä hän on sellaista saanut?

- Onko epäilty lähettänyt lapsipornoa muille? Kenelle?
- Tutki myös epäillyn matkapuhelinten televalvontatiedot sekä matkapuhelinten sisältämät viestit.

Epäillyn alustavassa kuulustelussa on myös syytä kysyä kaikkia mahdollisia salasanoja eri laitteisiin, joita etsinnässä on löydetty (lähinnä puhelimet ja tietokoneet). Alkutilanteessa moni voi kertoa salasanansa avoimesti kun taas myöhemmin niitä ei välttämättä enää kerrota. Saaduilla salasanoilla voi olla suuri merkitys tutkimusten onnistumisen kannalta ja siksi niiden saamista kannattaa aina yrittää.

14 SOMAATTISET TUTKIMUKSET JA LÄÄKÄRINLAUSUNNOT

Tässä luvussa käsitellään somaattisia tutkimuksia ja lääkärinlausuntoja osana esitutkintaa. Somaattisilla tutkimuksilla tarkoitetaan lääkärin tekemiä lääketieteellisiä tutkimuksia. Somaattisia tutkimuksia tehdään sekä pahoinpitelyepäilyjen että seksuaalirikosepäilyjen yhteydessä. Somaattisten tutkimusten tarkoituksena on todeta ja dokumentoida vammat, arvioida vammojen syntymekanismien syy-yhteyttä ja ikää, ja siten kerätä mahdollista todistusaineistoa epäilyistä rikoksesta. Lääkärillä on myös velvollisuus huolehtia tarvittaessa lapsen vammojen hoidosta, sairauksien tai raskauden ennaltaehkäisystä, seulonnasta ja hoidosta, hoitoon ohjaamisesta sekä neuvonnasta.

Lääkärinlausunnolla tarkoitetaan lausuntoa, jonka lääkäri kirjoittaa esitutkintaa varten poliisin pyytämistä somaattisista tutkimuksista tai jo olemassa olevan potilaskertomuksen perusteella. Lääkärinlausunto voidaan kirjoittaa potilaskertomuksen perusteella esimerkiksi silloin, jos lapsi on käynyt lääkärissä heti tapahtuman jälkeen saamassa hoitoa vammoihinsa - tai muusta syystä -, mutta tapaus tulee poliisin tietoon vasta myöhemmin.

Lääkärinlausuntojen osalta tässä luvussa käydään läpi, mitä erityistä muistettavaa lausuntojen pyytämiseen liittyy. Luvun pääpaino on kuitenkin niissä tilanteissa, jossa poliisi pyytää myös varsinaisia somaattisia tutkimuksia virka-apuna. Konkreettiseen virka-apupyynnöön liittyvien asioiden lisäksi luvussa käydään lyhyesti läpi poliisin roolia somaattisissa tutkimuksissa sekä sitä, mitä kaikkea somaattisiin tutkimuksiin kuuluu ja millaisia erilaisia löydöksiä lapsiin kohdistuvista väkivallan teoista voidaan löytää. Vaikka löydökset ja niiden tulkinta on pääsääntöisesti lääkärin työtä, on poliisin hyvä tietää niihin liittyviä perusasioita kahdestakin eri syystä. Ensinnäkin poliisin tulee tietää, millaisten vammojen yhteydessä on syytä epäillä lapsen kohdistuneen väkivaltaa, sillä myös poliisi voi olla se viranomainen, joka ensimmäiseksi havaitsee lapsen kohdistuneen väkivaltaepäilyn. Toiseksi, tehtäessä somaattisia tutkimuksia virka-apuna osana esitutkintaa, on poliisi vastuussa siitä, että tehdyt tutkimukset palvelevat parhaalla mahdollisella tavalla esitutkintaa ja syytäharkintaa.

14.1 Somaattiset tutkimukset virka-apuna

Päätöksen somaattisten tutkimusten tarpeellisuudesta ja asiantuntijalausunnon hankkimisesta tekee tutkinnanjohtaja (ETL 11:4). Mikäli tutkinnanjohtaja katsoo somaattiset tutkimukset tarpeelliseksi, lähetetään niistä kirjallinen virka-apupyynnö terveydenhuollon yksikköön. Poliisilaki velvoittaa terveydenhuollon viranomaisia antamaan poliisille virka-apua poliisin tehtävien

suorittamiseksi (PoL 9:2). Lisäksi laki lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä (järjestämislaki) velvoittaa terveydenhoitoa tekemään tutkimuksia epäillyn lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi, mikäli poliisi, syyttäjä tai tuomioistuimien sitä pyytää. Erikoissairaanhoidon mukaan Helsingin, Turun, Oulun, Tampereen ja Kuopion sairaanhoitopiirin yliopistollisten sairaaloiden on huolehdittava mainitun järjestämislain mukaisten tutkimusten järjestämisestä. Järjestämislaki koskee siis sekä somaattisia tutkimuksia että lapsen oikeuspsykiatriasta kuulemistä (lisää lapsen oikeuspsykiatriasta kuulemisesta luvussa 8) mutta se kattaa vain seksuaalirikosepäilyt. Lisäksi esitutkintalain mukaan poliisilla on oikeus pyytää asiantuntijalausuntoja, kuten esimerkiksi lääkärinlausuntoja, esitutkinnassa selvitettävään asiaan liittyen (ETL 11:4).

Lapsen kohdistuneen seksuaalisen hyväksikäytön somaattiset tutkimukset pyritään siis järjestämislain turvin keskittämään yliopistollisten sairaaloiden yhteyteen, jossa tutkimukset suorittaa asiaan perehtynyt erikoislääkäri. Keskittämisen myötä pyritään turvaamaan lääkäreiden riittävä tieto-taito ja kokemus näiden tapausten tutkintaan, sillä lapsen tutkiminen vaatii lapsen kypsymiseen ja kehitykseen liittyvän aikataulun ja anatomian tuntemista, lasten tyypillisiin tauteihin liittyvää erityisosaamista sekä tiettyjen tutkimustekniikoiden ja näytteenoton hallitsemista. Keskittämisyrittämisistä huolimatta tutkimusten toteuttaminen yliopistollisessa sairaalassa ei valitettavasti aina ole mahdollista edes seksuaalirikosepäilyjen kohdalla. Näissä tapauksissa lääkärin riittävä osaaminen tulisi sairaalan toimesta turvata muilla keinoin, kuten pyrkiä muutoin keskittämään tutkimukset ne hallitsevalle lääkärille tai konsultoimalla yliopistollisten sairaaloiden yksiköiden lääkäreitä.

Pahoittelepölyrikosepäilyjen somaattiset tutkimukset tehdään yleensä paikallisessa lastensairaalassa tai joskus myös terveyskeskuksessa yleislääkärin toimesta, yleensä pälyvystystoimenpiteenä. Muutamissa yliopistosairaloissa toimii myös sosiaalipediatrian yksikkö, johon on kertynyt osaamista pahoittelepölyjen tutkimisesta. Sosiaalipediatrian yksiköt eivät kuitenkaan ole laajemmin vakiinnuttaneet paikkaansa lastensairaaloiden toiminnassa. Lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivan poliisin on syytä tutustua oman alueen toimintamalleihin ja yhteistyön kautta luoda toimivia yhteistyösuhteita. Toimiva yhteistyö varsinkin asiaan perehtymättömän lääkärin kanssa on tärkeää, jotta lääkärin tekemät tutkimukset ja lääkärinlausunnot palvelevat esitutkinnan tarpeita mahdollisen rikoksen selvittämisessä.

Joissain yliopistollisissa sairaaloissa somaattiset tutkimukset ja lapsen oikeuspsykologinen kuuleminen tehdään samassa yksikössä. On kuitenkin tärkeä muistaa, että kyseessä ovat erilliset tutkimukset ja molemmista on tehtävä erillinen virka-apupyynnö. Aina ei myöskään tarvita molempia, vaan poliisi voi kuulla lapsen itse, mutta silti tarvita somaattiset tutkimukset terveydenhuoltoyksiköstä.

Somaattisten tutkimusten virka-apupyynnön ei ole olemassa valmista lomaketta. On kuitenkin tiettyjä asioita, joita virka-apupyynnössä tulisi olla, jotta somaattiset tutkimukset tehdään tarkoituksenmukaisesti. Seuraavassa on listattu nämä asiat. Ne koskevat sekä pahoinpitelyepäilyissä että hyväksikäyttöepäilyissä pyydettäviä virka-apupyynnöitä.

1. Uhrin ja huoltajien tiedot:

- Nimet, syntymäajat ja puhelinnumero

2. Esitiedot tapahtuneesta:

- Epäilty tapahtuma-ajankohta (erityisesti viimeinen mahdollinen ajankohta)
- Tekotapa
- Hyväksikäyttöepäilyissä tieto siitä, mihin hyväksikäyttö on mahdollisesti tapahtunut (sukupuolielimiin, peräaukkoon, suuhun tms.)
- Kuvaus siitä, kuka asiasta kertoi ja kenelle, kuinka epäily heräsi ja mitä lapsi on itse kertonut ja kenelle
- Tekoon liittyvät fyysiset oireet ja löydökset, jos sellaisia on havaittu

3. Rikосnimike:

- Maininta rikосnimikkeestä
- Luvat tietojen antamiseen

4. Poliisin yhteystiedot:

- Tutkinnanjohtajan nimi ja puhelinnumero
- Tutkijan nimi ja puhelinnumero

5. Maininta siitä, kuka ilmoittaa lapselle tutkimuksen ajankohdan

- Mikäli tutkimusta ei tehdä päivystyksenä (puh. nro, nimi, suhde asianomaiseen, asuuko kotona)

6. Maininta siitä, että virka-apu koskee somaattisia tutkimuksia (ja mahdollisesti myös lääkärinlausunto) sekä erittely:

- Vaadi tarkka ja yksityiskohtainen dokumentointi
- Pyydä dokumentoimaan lääketieteellinen haastattelu (joko kirjoittamaan tai äänittämään), jos lapsi tutkimuksen aikana kertoo tapahtuneesta
- Pyydä kehokarttapiirros ihon ulkotutkimuksen vammoista
- Pyydä valokuvat kaikista todetuista vammoista
- Pyydä syy-yhteyden arviointi esitietojen ja löydösten suhteen
- Pyydä lääkärin arvio mahdollisesta ristiriidasta vammojen ja kuvattun syntymekanismin suhteen

7. Haitan arviointi:

- Pyydä arvio vamma vaikeusasteesta, hengenvaarallisuudesta, parantumisesta, invaliditeetista, pysyvästä haitasta tai siitä milloin sellainen on mahdollista saada, mikäli syyttäjän kanssa on tultu siihen tulokseen, että se hankitaan.

14.1.1 Poliisin rooli somaattisissa tutkimuksissa

Kun somaattiset tutkimukset pyydetään virka-apuna, on poliisi vastuussa niiden saamisesta ja siitä, että ne palvelevat esitutkintaa ja syyteharkintaa parhaalla mahdollisella tavalla. Poliisin tuleekin ottaa virka-avun hankinnassa aktiivinen rooli. Poliisin rooli korostuu erityisesti silloin, jos somaattisia tutkimuksia ei pystytä toteuttamaan niihin erikoistuneissa yksiköissä. Poliisin tulee eritellä mahdollisimman tarkasti virka-apupyynnössään, mitä kyseisen tapauksen kohdalla halutaan selvittää, mitä asioita lääkärin toivotaan arvioivan ja tarvitaanko näistä lääkärinlausunto. Somaattisten tutkimusten tarpeesta ja niiden yksilöinnistä tulee tarvittaessa keskustella syyttäjän kanssa. Somaattiset tutkimukset ja niiden perusteella laaditut lausunnot ovat keskeinen osa syyttäjän syyteharkinnan perustana olevaa näyttöä. Kyse ei ole vain sen arvioimisesta, onko teko ylipäättään tapahtunut. Syyttäjän on näyttöä arvioidessaan ratkaistava myös se, minkä rikoksen tunnusmerkistön teko saadun tai saatavissa olevan näytön perusteella täyttää.

Poliisin on myös syytä toimittaa tutkivalle lääkärille kaikki tarpeellinen tieto. Poliisilla on usein sellaista arvokasta lisätietoa, kuten esimerkiksi valokuvia tapahtumapaikalta, joka auttaisi lääkäriä tutkimusten teossa ja joita lääkärillä ei ole mahdollisuutta itse kerätä. Samoin kuin poliisi, lääkäri tarvitsee tutkimuksissaan myös esitietoja lapsesta ja perheestä, joten poliisi voi toimittaa jo keräämiään tietoja lääkärille. Järjestämislain mukaan somaattisia tutkimuksia tekevällä tutkimusyksiköllä on oikeus kyseiseen tapaukseen liittyvien tietojen saamiseen poliisilta, syyttäjältä ja tuomioistuimelta siltä osin, kun ne ovat välttämättömiä tutkimusten tekemiseksi (järjestämislaki 4 §).

Poliisin tulee huolehtia siitä, että vammat valokuvataan ja liitetään tarvittaessa osaksi lääkärinlausuntoa ja siten osaksi esitutkintamateriaalia. Somaattisia tutkimuksia paljon tekevät lääkärit kuvaavat vammat usein automaattisesti, mutta koska tutkimuksia eivät aina tee niihin erikoistuneet lääkärit, tulee poliisin muistuttaa asiasta esimerkiksi virka-apupyynnössä, sekä pitää huolta siitä, että kuvat toimitetaan tarvittaessa poliisille lääkärinlausunnon yhteydessä.

Mikäli somaattisista tutkimuksista tilataan lääkärinlausunto, tulee poliisin tarkastaa lausunnon laatu. Mikäli lääkärin toimittama lausunto ei poliisin mielestä palvele esitutkintaa, tulee poliisin pyytää lisäselvitystä, uutta lausuntoa tai tarvittaessa jopa uusia tutkimuksia. Lausunnon laatuun palataan myöhemmin tässä luvussa.

Selkeän virka-apupyynnön, materiaalin toimittamisen sekä lääkärinlausuntojen laadun tarkkailun lisäksi poliisin tehtävänä on varmistaa yhteistyön toimivuus tapausta tutkivan lääkärin tai lääkärin kanssa. Monissa suuremmissa sairaaloissa on oma toimintamalli sairaalassa esiin tulleiden lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten selvittämiseksi ja osa tuota toi-

mintamallia on viranomaisten yhteiset palaverit epäilyistä. Näiden yksiköiden kautta yhteistyö myös poliisin kanssa onnistuu usein hyvin. Mikäli epäily tulee poliisin tietoon muuta kautta, tai erityistä toimintamallia ei ole, tulee poliisin aktiivisesti käynnistää yhteistyö tapausta hoitavan lääkärin kanssa ja tarvittaessa ylläpitää sitä läpi prosessin. Virallisten virka-apupyynnöiden ja lausuntojen ohella poliisilla ja lääkäriä tulisi olla avointa vuorovaikutusta esitutkimuksen aikana. Poliisi voi esimerkiksi esitutkimuksen aikana saada tietoonsa asioita, jotka antavat uutta näkökulmaa lääkärin tekemiin tutkimuksiin, tai päinvastoin.

Poliisin on syytä informoida lääkäriä siitä, kuka kertoo lapselle tai huoltajalle somaattisten tutkimusten ajankohdasta, jos tutkimuksia ei tehdä päivystyksessä, ja missä määrin ja kenen toimesta somaattisten tutkimusten löydöksistä kerrotaan lapselle tai huoltajalle. Kuten luvussa 4.3.1 tuotiin esiin, järjestämislaki sääntelee hyvin tarkasti, miten tutkimusyksikkö ja siten tutkimuksen tekevä lääkäri voi luovuttaa tutkimuksen aikana kertynyttä tietoa. Tietojen luovuttaminen on mahdollista vain tutkimuksen pyytäneelle poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle (järjestämislaki 4 §). Lisäksi tutkimusyksikkö voi salassapitosäännösten estämättä toimittaa tutkimuksen päätyttyä lapsen terveydentilaa koskevan loppulausunnon lapsen psyykkisestä hoidosta vastaavaan terveydenhuollon toimintayksikköön, jos se on välttämätöntä lapsen tarvitseman hoidon järjestämiseksi. Sen sijaan asianosaisen huoltajalle lääkäriä ei ole oikeutta antaa tietoa tutkimusten havainnoista. Tämän kysymyksen ratkaisee esitutkintaviranomainen esitutkintalain perusteella arvioiden, onko tietojen antamisesta haittaa asian selvittämiseksi (ETL 4:15). Hoitoa vaativista vammoista tai sairauksista lääkärin tulee kuitenkin kertoa lapselle ja hänen huoltajalleen tutkimusten yhteydessä. Somaattisten tutkimusten jälkeen poliisi ja lääkäri voivat myös keskustella lääkärinlausunnon tarpeellisuudesta ja sen laajuudesta.

14.1.2 Milloin somaattiset tutkimukset tulisi pyytää?

Pahoinpitelyrikosepäilyt. Akuuteissa pahoinpitelyrikosepäilyissä lapsi tulee aina viedä lääkärin tutkittavaksi vammojen arviointiin mahdollisimman nopeasti, mikäli ilmoitus tai tutkintapyyntö ei tule suoraan terveydenhuollosta jo tutkittujen vammojen perusteella. Sekä poliisien että lääkäreiden käytännön kokemuksen mukaan lievissä mutta epäilyttävissä vammoissa lääkärin tutkimus on saatettu jättää hankkimatta, koska lapsessa ei silmämääräisesti näy mitään vammaa. Lääkärintarkastuksessa voi kuitenkin tulla esiin piileviä vammoja, joiden lääketieteellinen arvio on sekä lapsen että onnistuneen esitutkintaprosessin kannalta olennaista. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä kattavammat tutkimukset tulee tehdä. Esimerkiksi liikkumattoman ime-

väisen mustelmalöydös on aina erittäin epäilyttävä ja saattaa olla merkki siitä, että lapsesta löytyy myös sisäisiä vammoja. Pääsääntöisesti pahoinpitelyepäilyjen somaattiset tutkimukset tulee tehdä päivystyksessä.

Jos ilmoitetusta pahoinpitelystä on kulunut paljon aikaa, voidaan lääkärintarkastuksen tarpeellisuutta arvioida tapauskohtaisesti, mutta lähtökohta on, että lapsi tulisi tutkia aina. Esimerkiksi jollakin välineellä aiheutetut vammat voivat näkyä lapsessa vielä hyvinkin pitkään. Arviointiin lääkärintarkastuksen tarpeellisuudesta voi tarvittaessa pyytää konsultointiapua lääkäriltä. On myös syytä muistaa, että epäilty väkivallanteko ei välttämättä ole ainoa teko, joka lapseen on kohdistunut. Jos ilmoitus on tehty tukistamisesta, josta ei välttämättä jää jälkeä, on lasta mahdollisesti samalla myös lyöty, josta jälki voidaan vielä löytää.

Vakavimmissa pahoinpitelytapauksissa lapsi on usein hakeutunut lääkärin hoitoon varsinaisen tapahtuman jälkeen, vaikka tieto tapauksesta poliisille tulisikin vasta myöhemmin. Tällöin poliisiin tulee pyytää lääkärinlausunto näistä tutkimuksista ja löydöksistä. Onkin tärkeä aina tarkistaa, onko lapsi hakeutunut lääkärin tai terveydenhoitajan hoitoon. Pyynnössä tulee pyytää lääkäriä ottamaan kantaa siihen, sopivatko vammat esitettyyn teonkuvaukseen.

Seksuaalirikosepäilyt. Seksuaalirikosepäilyjen kohdalla keskeistä on miettiä somaattisten tutkimusten kiireellisyyttä, sillä mitä nopeammin tutkimukset tehdään epäillyn rikoksen jälkeen, sitä todennäköisemmin todetaan löydöksiä ja voidaan kerätä oikeuslääketieteellisiä näytteitä. Akuuteissa tapauksissa tutkimukset tulisi tehdä mahdollisimman nopeasti tapahtuman jälkeen, mutta pitkäkään aika ei lasten kohdalla automaattisesti tarkoita sitä, että tutkimuksia ei kannata tehdä. Mikäli aikaa on kulunut paljon, tutkimuksissa ei välttämättä saada kerättyä seksuaalirikosnäytteitä, mutta mahdollisia vammoja voidaan löytää pitkänkin ajan kuluttua. Arpi tai pysyvä anatominen rakennemuutos voidaan todeta vielä vuosienkin kuluttua tapahtuneesta. Akuuteissa tapauksissa suositellaan seurantatutkimuksia tehtävän asiantuntijoilla, koska osa vammoista näkyy silloin paremmin.

Erityisesti oikeuslääketieteellisten näytteiden saamisen näkökulmasta hyvä ohjenuora on se, että mitä lyhyempi aika epäilystä teosta on, sitä kiireellisemmin tutkimus olisi syytä tehdä. Pieniltä lapsilta vartalolta kerättävien näytteiden suhteen ensimmäinen vuorokausi epäillyn seksuaalirikoksen suhteen on tärkein, sillä suurin osa positiivisista näytteistä löytyy silloin. Mikäli epäilty seksuaalirikos on juuri tapahtunut, näytteiden saamisen näkökulmasta olisi hyvä, että uhri ei söisi, joisi, peseytyisi, vaihtaisi vaatteita tai kävisi vessassa ennen somaattista tutkimusta. Mikäli epäilystä tapahtumasta on alle 72 tuntia, tulee tutkimukset edelleen tehdä päivystyksenä niin pian kuin mahdollista. Teini-iän saavuttaneilta seksuaalirikosnäytteitä kannattaa kerätä

viikon ajan. Paranevia vammoja on edelleen mahdollista todeta myöhemmin. Suurin osa sukupuolielinvammoista paranee kahdessa viikossa. Nämä kiireelliset tutkimukset olisi hyvä tehdä asiantuntijalla erikseen sovitusti virka-aikana. Mikäli epäilystä tapahtumasta on kulunut yli kaksi viikkoa, somaattiset tutkimukset ovat edelleen usein hyödyllisiä mahdollisten epäilyn teon jättämien pysyvien anatomisten muutosten tai arprien löytämiseksi. Mikäli lapsella on edelleen kipua tai muita oireita, pitää tutkimukset vielä silloinkin suorittaa kiireellisesti.

Somaattisen tutkimuksen pyytämistä kannattaa harkita vielä pitkänkin ajan jälkeen, sillä mikäli epäilystä teosta on jäänyt arpi tai anatominen muutos, se voi näkyä lopun elämän ajan, riippuen alkuperäisen vamman laadusta ja sijainnista. Esimerkiksi jollakin välineellä aiheutetut vammat saattavat jättää iholle pysyvän arven.

Kansainvälisen ohjeistuksen mukaan somaattiset tutkimukset tulisi tarjota jokaiselle lapselle, jonka epäillään joutuneen seksuaalirikoksen uhriksi. Tutkimuksilla voidaan mahdollisten vammojen toteamisen ja dokumentoinnin lisäksi saada tietoa tapahtuneesta. Tutkimus voi myös itsessään olla lasta eheyttävä. Lapsen hyvinvoinnin kannalta tärkeää on somaattisten tutkimusten yhteydessä annettu tuki, neuvonta, tarttuvien tautien seulonta ja tarvittaessa ohjaus mahdolliseen jatkohoitoon. Käytännössä tutkimusten tarve edellyttää kuitenkin usein tapauskohtaista harkintaa tutkimusten hyödyistä ja haitoista. Pohdintaa voidaan tehdä yhdessä syyttäjän kanssa. Poliisin kannattaa myös konsultoida somaattisiin tutkimuksiin erikoistuneiden yksiköiden lääkäreiltä. He pystyvät usein neuvomaan, milloin tutkimukset voisivat olla hyödyllisiä.

14.1.3 Lapsen valmistelu somaattisiin tutkimuksiin

Mikäli somaattiset tutkimukset tehdään päivytyksessä kiireellisenä, lapsi usein ymmärtää tutkimusten tarkoituksen. Mikäli somaattiset tutkimukset tehdään vasta myöhemmin, tulee lapselle kertoa ennen tutkimuksia, että kyseessä on lääkärintarkastus. Pienelle lapselle tärkeä tieto on se, että lääkärintarkastuksessa ei pistetä eikä rokoteta. Poliisin tehtävä on informoida terveydenhuoltoa siitä, kenelle tutkimuksista ja niiden ajankohdasta lähetetään tieto ja siksi tiedot tulisi merkitä virka-apupyntöön.

Lapselle voi kertoa, että lääkärintarkastuksessa lääkäri tutkii lapsen päästä varpaisiin. Seksuaalisen hyväksikäytön tutkimusten yhteydessä lasta ei tarvitse erikseen valmistella sukupuolielinten tutkimuksiin. Lääkäri huolehtii tästä tutkimustilanteesta. Lääkärintarkastuskertoja tulee olemaan tarpeen mukaan yksi tai kaksi.

Työille tehtävien seksuaalisen hyväksikäytön somaattisten tutkimusten yhteydessä vanhemmille voidaan erikseen kertoa, että lapselle suoritettu tut-

kimus ei ole samanlainen kuin aikuiselle tehtävä gynekologinen tutkimus. Se voi rauhoittaa lapsen vanhempaa, sillä usein lapsen saattajat ovat ahdistuneempia tutkimuksiin tulosta kuin lapsi itse, ja on toivottavaa, että vanhempien ahdistus ei siirtyisi lapseen. On tärkeä huomioida koko perhe ja se, että ihmiset reagoivat rikosepäilyihin hyvin eri tavoin. Tutkimuksen yhteydessä arvioidaan mahdollisen kriisiavun tarjoamisen tarpeesta perheelle, mutta tarvittaessa poliisikin voi ohjata perheen kriisiavun piiriin. Kriisiapua antavia tahoja olisi hyvä ohjeistaa siitä, että lapsen kuullen ei käsitellä rikosepäilyyn liittyviä asioita eikä lasta saa haastatella.

Perheen huomioiminen on tärkeää koko prosessin ajan, sillä lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa on paljon niin sanotun harmaan alueen tapauksia varsinkin pienten lasten kohdalla. Lapsella on esimerkiksi havaittu vammoja, jotka voivat johtua tapaturmasta tai pahoinpitelystä. Koska tutkinnan kynnyistä on kuitenkin syytä pitää matalana, jotta väkivaltaa kokevat lapset saisivat heille kuuluvan avun, joutuu selvitysprosessiin väistämättä myös tapauksia, joissa väkivaltaa tulla hyväksikäyttöä ei ole tapahtunut. Lapsen kohdistuneen väkivallan selvittämisprosessi on erityisen raskas näille perheille ja siksi perheen tilanne on syytä aina huomioida.

14.1.4 Lapsen ja vanhemman suostumus tutkimusten tekoon

Somaattiset tutkimukset perustuvat lähtökohtaisesti lapsen omaan suostumukseen, koska ihmiseen kohdistuvia lääketieteellisiä tutkimuksia ei tulisi suorittaa ilman tutkittavan suostumusta. Potilaslain (7 §) mukaan tämä koskee myös alaikäisiä lapsia silloin, kun hän ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden on kypsä tekemään asiaa koskevan päätöksen. Ratkaisun alaikäisen kypsyystestä ja kyvystä päätöksentekoon tekee hoitava lääkäri⁶⁶.

Rikosepäilyjen yhteydessä lapsi ei kuitenkaan välttämättä ymmärrä, mistä on kysymys ja saattaa siksi ilmaista, ettei hän halua, että häntä tutkitaan. Näissä tilanteissa lapselle tulisi selostaa yksityiskohtaisesti, mistä on kysymys, ja siten pyrkiä saamaan lapsi itse näkemään tutkimus tarpeellisenä, mikäli tutkimuksen tekeminen on välttämätöntä. Lapselle voidaan myös esimerkiksi varata uusi lääkärintaika, johon mennessä lapsi ehtii miettimään asiaa, mikäli tutkimuksella ei ole kiire. Seksuaalisen hyväksikäytön tutkimuksissa voidaan tapauskohtaisesti harkita myös tutkimusten tekoa nukuksessa, mikäli lapsen ahdistus tutkimustilanteessa tai muu syy antaa siihen aiheen.

Somaattisia tutkimuksia ei periaatteessa tehdä myöskään silloin, jos huoltaja kieltää niiden tekemisen. Jos tutkimukset nähdään kuitenkin esitutkinnan kannalta tarpeellisenä ja lapsi itse niihin suostuu, tutkimuksia ei

66 Rätty 2007: 175; Tuominen 2012: 36

käytännössä jätetä tekemättä, vaikka huoltaja ne kieltäisi. Tällöin yleensä aloitetaan edunvalvojan sijaisen hankintamenettely, koska ollaan tilanteessa, että huoltaja ei pysty näkemään asiassa lapsen edun mukaista ratkaisua. Edunvalvojan sijaisen määräämisen kautta saadaan lapsen laillisen edustajan lupa tutkimuksiin, jonka jälkeen tutkimukset voidaan suorittaa. Edunvalvojan sijainen tekee päätöksen suostumuksesta itsenäisesti. Näissä tilanteissa huoltajat eivät yleensä myöskään tuo lastaan tutkimuksiin, eivätkä valmistele lasta niihin. Myös tästä syystä edunvalvojan sijainen on tarpeellinen. Edunvalvojan sijainen voidaan hakea esimerkiksi lastensuojelun kautta (lisää edunvalvojan sijaisen hankkimisesta luvussa 7.1.1).

Jos lapsen ja hänen huoltajansa tai edunvalvojan sijaisen näkemykset ovat ristiriidassa, joudutaan tilanne arvioimaan usein tapauskohtaisesti. Keskeistä tällöin on sen arviointi, kykeneekö alaikäinen lapsi ymmärtämään hoidon tai siitä kieltäytymisen merkityksen ja vaikutuksen omaan terveydentilaansa ja mahdollisiin jatkohoitoihin. Jos alaikäinen pystyy päättämään omasta hoidostaan, terveydenhuollon tutkimuksia ei voida tehdä lapselle, jos hän vastustaa niiden aloittamista tai suorittamista⁶⁷. Oikeudenkäymiskaaren mukaan, jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen (OK 12:1a). Viime kädessä tuomioistuin ratkaisee sen, kykeneekö lapsi ymmärtämään asian merkityksen. Myöskään edunvalvojan sijaisen hakemista ei tule koskaan käyttää tarkoituksellisesti lapsen itsemääräämisoikeuden polkemiseen. Tarvittaessa on kunnioitettava yksilön oikeutta päättää häneen kohdistuvista toimenpiteistä.

14.1.5 Haastattelu somaattisen tutkimuksen yhteydessä

Somaattisia tutkimuksia tekevä lääkäri ei tee oikeuspsykologista haastattelua, vaan oikeuspsykologinen haastattelu tehdään aina erikseen siihen perheityneiden asiantuntijoiden toimesta. Joskus harvoin osa oikeuspsykologista haastattelua tehdään somaattisen tutkimuksen yhteydessä, mikäli asian laatu ja kiireellisyys sitä vaativat.

Somaattisen tutkimuksen yhteydessä lääkäri puolestaan haastattelee lasta ja vanhempia tai saattajaa lääketieteellisten esitietojen saamiseksi. Haastattelussa kartoitetaan laajasti oireiden ja löydösten vaihtoehtoiset lääketieteelliset syyt. Tätä varten lääkäriillä olisi hyvä olla käytössä myös esitietoja lapsesta ja perheestä. Lääketieteellisen haastattelun yhteydessä kysytään tapahtumaan liittyviä tietoja vain sen verran, mitä tutkimuksen oikea suuntaaminen vaatii. Lääketieteellisessä haastattelussa kysytään asiat, jotka ovat tutkimuksen kannalta välttämätöntä tietää, jotta esitietojen ja löydösten

---

67 Rätty, 2007: 166; Tuominen, 2012: 36

syy-yhteyden arviointi on mahdollista. Tutkimuksen yhteydessä esimerkiksi iholla todetusta löydöksestä kysytään lapselta, mistä vamma on tullut. Epäiltyyn rikokseen liittyviä asioita ei oteta esille lapsen läsnä ollessa, paitsi jos lapsi spontaanisti ottaa itse asian esille. Somaattisten tutkimusten tekoon perehtyneet lääkärit suosittelevat, että seksuaalisen hyväksikäytön tutkimusten yhteydessä nuorten haastatteluun käytetään RAP-käsikirjaa⁶⁸.

Lapsen spontaani kertomus mahdollisesta epäillystä rikoksesta tulee kirjata ja saattaa poliisin tietoon. Poliisin on hyvä mainita tästä virka-apu-pyyntönsä. Lapsen kertoma voidaan esimerkiksi kirjata lainausmerkeissä lääkäriinlausuntoon. Jotta lapsen kertomus olisi käytettävissä varmasti oikein sanasta sanaan, olisi lääketieteellinen haastattelu aina hyvä äänittää, mikäli lapsi ja lapsen huoltaja antaa siihen luvan.

14.1.6 Oikeuslääketieteelliset näytteet

Somaattisten tutkimusten yhteydessä lääkäri voi myös kerätä oikeuslääketieteellisiä näytteitä teknistä tutkintaa varten (lisää teknisestä tutkinnasta luvussa 12). Erityisesti seksuaalirikosepäilyjen kohdalla oikeuslääketieteellisiä näytteitä tulee kerätä aina kun mahdollista. Oikeuslääketieteellisten näytteiden ottaminen kohdennetaan esitietojen mukaan mahdollisimman laajasti, koska myöhemmin näytteitä ei enää saada. Käytännössä poliisiin tulee osata pyytää asianmukaisia näytteitä ja huolehtia tarvittavien ohjeiden antamisesta lääkärielle tarpeen mukaan. Ohjeita näytteiden ottamiseen on löydettävissä rikosteknisen laboratorion sivuilta poliisin intranetistä Seitistä.

Pieniltä lapsilta seksuaalirikosnäytteet on hyvä kerätä navasta, vatsalta, rinnan alueelta, kaulalta, suun ympäristöstä, nivusista, reisien sisäsviulilta, pakaraväliltä, selästä, välilihasta, peräaukon ympäriltä, peräaukosta ja tyttöillä ulkosynnyttimistä sekä pojilla peniksestä ja kiveksistä. Murrosikäisillä tytöillä näytteet kerätään myös emättimestä. Pienillä tytöillä näyte kerätään emättimestä vain jos emättimessä nähdään eritettä. Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikosepäilyissä sovelletaan seksuaalirikostutkimuspakin ohjeita näytteiden ottamisessa.

14.2 Lääkäriinlausunto

Lääkäriinlausunnon tulee perustua sellaisiin tietoihin, joiden paikkansa pitäävyydestä lääkäri on vakuuttunut⁶⁹. Lääkäriinlausuntoon kirjataan käytössä olevat esitiedot, vastaanotolla saatu kertomus, epäillyn rikoksen kannalta oleelliset oireet ja todetut löydökset, joiden pohjalta pyritään vastaamaan ky-

68 RAP-käsikirjasta voi lukea lisää osoitteesta www.vaestoliitto.fi.

69 Lääkäriinliitto, 2010; ks. myös <http://terveysportti.fi/>.

symykseen, onko tietty vamma, sairaus tai jokin osa näistä seurausta jostakin tietystä tapahtumasta lääketieteellisen tiedon ja kokemuksen perusteella. Tämä arviointi perustuu yleiseen lääketieteelliseen tietoon syy-yhteyksistä sekä kyseisestä tutkittavasta tehtyihin havaintoihin ja tutkimustuloksiin. Antaessaan lausuntoa syy-yhteydestä lääkäri voi harvoin lausua mitään täysin varmaa. Tämän vuoksi lääkärinlausunnossa arvioidaan syy-yhteyden todennäköisyyttä. Oikeuslääketieteelliset näytteen ja vammojen dokumentointi itessään eivät paljasta, onko epäiltyä rikosta tapahtunut, mutta objektiivisen löydöksen toteaminen voi olla merkittävä näyttö oikeuden kannalta.

Lääkärinlausunto pyydetään erikseen. Jos heti tutkinnan alussa tiedetään varmaksi, että lääkäriltä halutaan sekä somaattiset tutkimukset että niistä kirjoitettu lääkärinlausunto, voidaan nämä kaksi pyyntöä yhdistää samaan virka-apupyyntöön. Tällöin molempia asiakirjoja koskeva pyyntö tulee eritellä selkeästi. Koska aina ei ole tarpeellista pyytää lausuntoa tehdyistä tutkimuksista, lääkärinlausunto voidaan pyytää myös erillisellä virka-apupyynnöllä somaattisten tutkimusten jälkeen. Tämä on kuitenkin suhteellisen harvinaista. Tällaisesta päätöksestä on aina syytä keskustella syyttäjän kanssa.

Mahdollisimman selkeällä virka-apupyynnöllä varmistetaan lääkärin oikeus tietojen antamiseen. Terveystietojen henkilökuntaa sitovat salassapitosäännökset ja ne koskevat myös somaattisten tutkimusten havaintoja. Potilasasiakirjoihin sisältyviä tietoja saa antaa toiselle viranomaiselle ilman asianosaisen suostumista vain, jos siihen on laissa nimenomaisesti säädetty oikeus (PotilasL 13 §). Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosepäilyjen kohdalla oikeus tiedon antamiseen on yksiselitteinen. Järjestämislaissa (4 §) määritellään, että poliisin virka-apuna somaattisia tutkimuksia tai oikeuspsykologisia haastatteluja toteuttavat tutkimusyksiköt voivat salassapitosäännösten estämättä luovuttaa tutkimuksen aikana kertyneet tiedot tutkimuksen pyytäneelle poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle.

Mikäli kyse ei ole järjestämislaissa tarkoitettusta virka-apupyynnöstä, sovelletaan pahoinpitely- ja seksuaalirikosepäilyjen kohdalla oikeudenkäymiskaarta. Tällainen tilanne on käsillä, jos kyseessä on pahoinpitelyrikosepäily tai sellainen seksuaalirikosepäily, jossa lausuntoa pyydetään muiden kuin virka-apuna pyydettyjen tutkimusten perusteella. Oikeudenkäymiskaaren (17:23) mukaan lääkäri voidaan velvoittaa todistamaan salassa pidettävää asiasta ilman asianosaisen suostumusta ainoastaan niissä rikosepäilyissä, joista saattaa seurata vankeutta kuusi vuotta tai sitä ankarampi rangaistus tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen. Suostumuksen tarve väistyy siis vain törkeimmissä rikoksissa. Lievempien rikosten osalta oikeus tietojen saamiseen on arvioitava tapauskohtaisesti. Lastensuojelulain lääkärille määrittämää ilmoitusvelvollisuutta poliisille seksuaalirikosepäilyissä (LSL 25 §) tulkitaan käytännössä niin, että se mahdollistaa tietojen antamisen poliisille niistä seksuaalirikosepäilyistä, joissa lääkäri on ollut tapauksen il-

moittajana⁷⁰. Muulloin tietojen antamiseen tarvitaan asianosaisen suostumus.

Mikäli lääkärinlausuntoa pyydetään erillisellä virka-apupyynnöllä, kannattaa siihen käyttää poliisin dokumenttihakemerkintäjärjestelmän Kameleonin lomaketta *Lääkärinlausunnontilaus*. Lomakkeessa on erikseen terveydenhoitohenkilöstölle toimitettavat ohjeet siitä, mitä tietoja lääkärinlausunnon tulee sisältää. Nämä asiat on listattu seuraavassa. Lomakkeessa on myös oma kohtansa asianosaisen suostumukselle. Mikäli lääkärinlausuntoa koskeva virka-apupyyntö yhdistetään somaattisten tutkimusten virka-apupyyntöön, on virka-apuun syytä yhdistää pyyntö niistä asioista.

1. Lääkärinlausunnon nimi ja tarkoitus

- Mille viranomaiselle se on laadittu?
- Mitä käyttöä varten se on laadittu?
- Millaisessa asiassa se on laadittu?
- Perustuuko lausunto lääkärin suorittamaan tutkimukseen vai sairauskertomukseen?

2. Johdanto

- Tutkimuksen pyytäjä
- Tutkimuksen luonne
- Tutkittavan henkilön tiedot (miten todettu?)

3. Esitiedot

- Kuinka potilas saapui?
- Tutkittavan oma kertomus tapahtumien kulusta (vamman syntymekanismi, tapahtuma-aika ja -paikka)
- Poliisin lausuntopyynnössä esittämät tapahtuman tiedot
- Tutkittavan suhtautuminen tapahtumaan ja käyttäytyminen

4. Tutkimushavainnot

- Vamman/vammojen laatu ja sijainti (tarvittaessa kehoartan käyttö)
- Vamman/vammojen ikä (mustelman väri, haavojen arpeutuminen)
- Muut kuin hoitoon hakeutumiseen johtaneet vammat (ulkotarkastus)
- Vamman/vammojen tarkka kuvaus (esim. haavan muoto, repeleisuus/sileäreunaisuus jne.)

5. Johtopäätökset

- Vamman sopivuus tutkittavan kertomukseen/tutkimuksen pyytäjän antamiin tietoihin
- Vaikeusaste sekä hengenvaarallisuus (ml. potentiaalinen vaarallisuus)
- Mahdollinen tutkimuksen suorittaman lääkärin havaitsema riskitiriita vammojen ja kuvatun syntymekanismien ja/tai tutkittavan käyttäytymisen suhteen - arvio syntymekanismista
- Lyhyt kuvaus hoitotoimenpiteistä ja jatkohoidosta
- Ennuste parantumisesta, invaliditeetti, pysyvä haitta tai arvio niistä ja milloin on mahdollista saada lopullinen lausunto

6. Vakuutus, päiväys ja allekirjoitus

---

70 Rätty, 2012: 197

Lääkärintuomiossa siinä kuvataan vammojen vaikeusaste ja vaarallisuus sekä otetaan kantaa siihen, sopivatko todetut vammat kerrotulla vammamekanismilla syntyneiksi, onko ristiriitaa kertoman ja löydöksen välillä, sopivatko vammat syntyneeksi kyseisenä ajankohtana ja onko vammoille löydettävissä vaihtoehtoisia syitä. Lääkärintuomiossa tulee olla myös haitan arviointi vammoista. Tuomiossa arvioidaan teon aiheuttama mahdollinen kipu, vammojen paraneminen, tarvittu tutkimus- ja hoitotoimenpiteet, haitan ohimenevyys tai pysyvyys sekä haitta seksuaaliseen kehitykseen, kasvuun ja elämään.

Lääkäri voi ottaa tuomiossaan kantaa siihen, millä syy-yhteyden todennäköisyysasteella somaattisissa tutkimuksissa tehdyt löydökset viittaavat epäiltyyn tapahtumaan. Somaattisissa lääkärintuomioissa ei laadita hypoteeseja vaan lääkärit käyttävät todetun löydöksen suhteen erotusdiagnostisia vaihtoehtoja eli muita mahdollisia syitä löydöksen syyn arvioimiseen. Suomen Lääkäriliiton ohjeistuksen mukaan todennäköisyysasteita on viisi ja ne on esitetty seuraavassa:

- **Erittäin todennäköinen:** Muita mahdollisia syitä ei ole tai ne ovat erittäin epätodennäköisiä.
- **Todennäköinen:** Tapahtumalle on useita mahdollisia selityksiä, mutta kyseinen syy on kaikki syyt kokonaisuutena huomioiden todennäköisin.
- **Mahdollinen:** Monta mahdollista syytä eikä kyseinen syy ole niistä muita todennäköisempi.
- **Epätodennäköinen:** Muita todennäköisempiä syitä.
- **Erittäin epätodennäköinen:** Syy-yhteyttä ei suurimmalla mahdollisella varmuudella ole olemassa.

Johtopäätöksiä somaattisista tutkimuksista voidaan tehdä aina vain tapauskohtaisesti. Johtopäätöksiä tehtäessä on huomioitava tekoa edeltävät tapahtumat, sairaudet tai muut vaihtoehtoiset syyt, joiden selvittäminen edellyttää esitietojen hankkimista ja joskus myös lapsen haastattelua. Johtopäätöksissä arvioidaan siten lapsen kertomuksen ja oireiden ja löydösten syy-yhteyden todennäköisyys ja sen sopusointu tai ristiriitaisuus esitietoihin.

Hyvin laadittu lääkärintuomio parantaa kaikkien osapuolten oikeusturvaa ja siksi siihen on syytä kiinnittää huomiota. Koska lääkärintuomio toimittetaan poliisille virka-apupyynnönä, on poliisi loppujen lopuksi vastuussa siitä, että se palvelee esitutinnan tarpeita. Siksi poliisin tulee yksilöidä lausuntopyyntö huolellisesti ja tarvittaessa pyytää tarkennusta tai uutta lausuntoa. Lausuntojen tulee olla sisällöltään sellaisia, että syyttäjät ja tuomioistuimien jäsenet niiden perusteella arvioimaan, tukeeko lausunto rikosepäilyä ja

minkä rikosnimikkeen mukaista rikosepäilyä.

Lääkärinlausunto kirjoitetaan syyteharkintaa ja oikeusprosessia varten ja siksi sen tulee olla myös muiden kuin lääkäreiden ymmärrettävissä. Poliisin tuleekin aktiivisesti vaatia lisäselvitystä tai uutta lausuntoa, jos lääkärinlausunto ei ole ymmärrettävässä muodossa (”lääkärilatina”) tai se ei vastaa virka-apupyynnössä esitettyihin kysymyksiin, epikriisit eli hoitoyhteenvedot tai potilaskertomuskopiot eivät ole riittäviä lausunnoksi tai lausunnossa allekirjoituksissa tai päiväyksissä on virheitä. Lääkärinlausunnot on aina allekirjoitettava ”kunnian ja omantunnon kautta”. Tarvittaessa poliisi voi pyytää myös kokonaan uudet tutkimukset, jos havaitaan, että tutkimuksia ei ole tehty riittäväällä laajuudella. Siksi lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja seksuaalirikoksia tutkivien poliisien on syytä tietää, mitä tutkimuksissa ja lausunnossa tulisi olla.

Lääkärinlausuntoja tulkittaessa on syytä muistaa, että objektiivisen löydöksen puuttuminen ei aina tue eikä kumoa rikoksen mahdollisuutta. Löydöksen puuttuminen ei siis tarkoita sitä, ettei mitään olisi voinut tapahtua. Somaattisia löydöksiä löydetään esimerkiksi lapsiin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa suhteellisen harvoin. Käytännössä löydösten eli vammojen puuttuminen voi johtua monestakin syystä. Esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön teko ei ole välttämättä ollut omiaan aiheuttamaan vammoja (koskettelu, nuoleminen, tekijän koskettaminen), teko on saatettu tehdä siten, ettei vamma ole syntynyt (ruumiinaukot ovat venyviä, limakalvojen kosteus, vastustaminen, pakottaminen, väkivalta, tekotapa, voimasuunta, välineen käyttö), vammat ovat ehtineet jo parantua täydellisesti ennen somaattista tutkimusta tai epäiltyä rikosta ei ole tapahtunut. Mikäli tutkimuksissa ei todeta lapsella löydöstä, johtopäätöksen esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön epäilyssä tulee olla seuraavankaltainen: *Somaattisessa tutkimuksessa ei todettu objektiivista fyysistä löydöstä, mikä ei tue eikä sulje pois seksuaalisen kaltoinkohdelun mahdollisuutta.*

14.3 Tyypillisimmät vammat ja löydökset

Viranomaisten kokemuksen perusteella voidaan määrittää tyypillisimpiä pahoinpitelyjen ja seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttamia vammoja. Näiden vammojen listaus on merkittävä apuväline väkivallan havaitsemisessa. Esimerkiksi monissa sairaaloissa on käytössä lista vammoista, joiden kohdalla otetaan aina huomioon väkivallan mahdollisuus. Tästä syystä selvitysprosessiin joutuvat joskus myös ne lapset, joiden vammat ovat todellisuudessa syntyneet harvinaisesta tapaturmasta.

Aukottomien vammakriteeristöjen luominen on kuitenkin mahdotonta, joten väkivaltaepäilyjen havaitsemisessa niihin ei tule liiaksi tukeutua. Seu-

raavassa on kuvattu tyypillisimpiä lapsen kohdistuneen pahoinpitelyn, kemiallisen väkivallan ja seksuaalisen väkivallan aiheuttamia vammoja.

14.3.1 Pahoinpitelyt

Mustelmat ja pinnalliset vammat. Liikkumaan opettelevilla ja liikkuvilla lapsilla on usein mustelmia luisten kohoumien kohdalla, kuten kyynärvarsissa, otsassa, polvissa ja säärissä. Nämä sijaintipaikat kuvastavat lapsen kulloistakin liikunnallista kehitysvaihetta, ja niiden esiintyvyys kasvaa iän mukana. Pienen liikkumattoman lapsen mustelmat tai muut jäljet ovat sen sijaan aina epäilyttäviä. Pahoinpitelyjäljille tyypillisiä sijaintipaikkoja ovat luisten kohoumien ulkopuolella olevat alueet selässä, kasvoissa, kaulassa, pakaroissa ja reisien taka- tai sisäpinnoilla, esineiden aiheuttamat tarkkarajaiset mustelmat (esim. pitkulaiset piiskanjäljet, puremajäljet, parilliset nipistelymustelmat), päänahan alaiset verenvuodot tai läiskittäinen hiusten lähtö hiuksista vetämisen seurauksena.

Murtumat (muut kuin kallonmurtumat). Mitä nuorempi murtumapotilas on, sitä todennäköisemmin murtumaan liittyy tahallinen pahoinpitely. Kaikista murtumista pahoinpitelyn todennäköisyyden arvioidaan olevan alle 1-vuotiailla 25 %, 1–2-vuotiailla 7 % ja 2–3-vuotiailla lapsilla 3 %. Pahoinpitelylle tyypillisiä murtumia ovat erityisesti alle kävelyikäisen lapsen luunmurtuma, useat eri-ikäiset murtumat ja murtumat, joiden syntytapa on tuntematon.

Pään alueen vammat. Vaikeat kallonsisäiset vammat ovat yleisin kuoliinsyy lasten pahoinpitelytapauksissa ja pienimmät lapset ovat suurimmassa kuoleman ja vammautumisen riskissä. Vaikeita päävammoja ovat kallonsisäisten vammojen lisäksi mm. pirstaleiset tai molemminpuoliset kallonmurtumat, 2 mm tai enemmän levinneet murtumasauamat ja takaraivonalueen murtumat. Tapaturmaisesti edellä mainittuja vammoja syntyy yleensä vain liikenneonnettomuuksissa tai vapaissa pudotuksissa yli kolmen metrin korkeudesta. Jos tällaista tapaturmaa ei ole tiedossa, tulee vakavasti epäillä pahoinpitelyä.

Vauvan ravistelu. Ravistellun vauvan oireyhtymällä (shaken baby syndrome) tarkoitetaan oireita, vammoja ja löydöksiä, joita vauvan voimakas edestakainen ravistelu aiheuttaa aivojen, silmien ja mahdollisesti kaularangan alueelle. Oireet vaihtelevat vähäisistä epämääräisistä oireista aina vaikeisiin neurologisiin oireisiin. Ravistelu voi johtaa kuolemaan tai lapsen pysyvään vammautumiseen. Yleisimmät löydökset ovat kovan aivokalvon alaiset ja silmien verkkokalvojen verenvuodot. Ravistelun seurauksena ko-alueiden laskimot repeytyvät. Muita pahoinpitelyvammoja (murtumia, mustelmia) esiintyy osalla ravistelluista lapsista.

Lieviä päävammoja (kuhmut, aivotärähdykset, toispuoleiset, alle 1mm

levyiset kallon ns. viivamurtumat) voi esim. pystyyn nouseva ja siitä kaatuva lapsi aiheuttaa itse. Näitä vammoja voi syntyä myös pienen lapsen pudotessa hoitopöydältä. Lieviä vammoja voi toki syntyä myös aiheutettuna.

Palovammat. Palovammassa pahoinpitelyyn viittaa vamman tarkkaraajaisuus (esim. kuuma esine kuten savuke tai silitysrauta, sukka- tai hansikaspalovammat). Raajapalovammoissa pahoinpitelyyn viittaa usein vammojen molemminpuolisuus. Tapaturmaiset palovammat syntyvät esim. lapsen kaataessa kuumaa nestettä tai ruokaa päällensä, mutta samanlaiset vammat voivat olla tahallisesti aiheutettuja.

14.3.2 Kemiallinen pahoinpitely

Jos lapsi on ollut poikkeuksellisen väsähtänyt, sekava tai oudosti oireileva, häneltä tutkitaan lääke- ja huumausaineet virtsasta ja verestä. Itkevää vauvaa on voitu rauhoittaa lääkkeellä. Lasten päivystyspoliklinikoilla hoidetaan paljon lapsia, jotka ovat vahingossa saaneet elimistöönsä lääkkeitä, ja valtaosassa näistä tilanteista ei ole epäilyä tahallisesta teosta. Tapausta tulisi kuitenkin käsitellä kemiallisen pahoinpitelyn epäilynä, jos lapsen elimistöä löytyy laittomia huumeita, jos ei ole tietoa, mistä lapsi on lääkkeitä voinut saada tai jos todetaan tapahtumatiedoista poikkeava lääkelöydös elimistössä. Rauhoittavien lääkkeiden aiheuttamat myrkytykset tulee herkästi tutkia pahoinpitelynä.

14.3.3 Seksuaalinen hyväksikäyttö

Akutteja seksuaalirikokseen liittyviä somaattisia oireita tai löydöksiä voivat muun muassa olla turvotus, punoitus, kively virtsatessa, sukupuolielinalueen kipu, tuoreet haavat, verenvuoto ja mustelmat. Vaihtoehtoisia syitä näille voivat olla muut sairaudet, lääketieteelliset toimenpiteet, tapaturma tai muu kaltoinkohtelu. Muita seksuaalirikokseen liittyviä mahdollisia somaattisia oireita tai löydöksiä voivat muun muassa olla alle 16-vuotiaalla todettu raskaus, sukupuolitauti, valkovuoto ennen teini-ikää, häpyhuulten yhteen liimautuminen (tämä on yleistä lapsilla ennen murrosikää, mutta voi liittyä myös vamman paranemiseen), immenkalvon alaosan tietyt rakenteelliset löydökset sekä erilaiset arvet.

15 ESITUTKINNAN PÄÄTTÄMINEN

Tässä kappaleessa käsitellään esitutinnan loppuvaiheita kuten esitutinnan vaiheiden tarkistamista tarkastuslistan avulla, asian ohjaamista sovitteluun, loppulausunnon antamista ja esitutkintapöytäkirjan laatimista. Lisäksi käydään yleisesti läpi erilaiset esitutinnan päättämistavat. Myös esitutinnan rajoittamista käsitellään lyhyesti. Koska esitutinnan päättäminen ei juuri eroa lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa verrattuna muihin rikoksiin, esitutinnan päättämistä ei käsitellä tässä yksityiskohtaisesti. Laajemmin esitutinnan päättämisestä ja esitutkintapöytäkirjan laatimisesta voi lukea Helmisen ym. (2012) kirjasta *Esitutkinta ja pakkokeinot*. Esitutkintapöytäkirjan laadinnasta on myös olemassa Poliisihallituksen ohje (Dnro/2012/2069).

15.1 Esitutinnan tarkastuslista

Koska esitutkinta on tapauksen pääkäsittelyn perusta, on tutkinnan laatuun kiinnitettävä huomiota läpi tutkinnan. Esitutkinnan laadun käsite on sinänsä hankalasti määriteltävissä ja mitattavissa⁷¹, mutta laadukasta esitutkintaa voidaan ajatella olevan sellaisen tutkinnan, jossa tutkija tekee kaiken mahdollisen tai tarvittavan tapauksen selvittämiseksi huomioiden tapauksen erityispiirteet kuten esimerkiksi juuri lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen erityisvaatimukset.

Petri Burmoi tarkasteli päällystööpintojensa opinnäytteessään esitutkintaprosessia ja sen laatua kehittäen samalla niin sanotun tutkinnan tarkastuslistan⁷². Listan idea tuli Pirkanmaan poliisilaitoksella käytössä olevasta toimintatavasta tarkistaa esitutkinnan lopuksi erillisen dokumentin avulla, ovatko kaikki tarvittavat tutkintatoimenpiteet tehty. Sen perusteella Burmoi muodosti yleisen tarkastuslistan, johon tutkija merkitsee tehdyt tutkintatoimenpiteet ja toimittaa sen esitutkintapöytäkirjan kanssa tutkinnanjohtajalle. Listaa on kuitenkin hyödynnetty laajemminkin tutkinnan laaturyökäluna niin, että tutkijat itse tarkastavat listasta tehtyjä toimenpiteitä tutkinnan aikana. Burmoin kehittelemä tutkinnan tarkastuslista on otettu käyttöön muillakin poliisilaitoksilla tarpeen mukaan. Listaa ei käytetä kaikkien tapausten tutkinnassa, mutta vähänkin monimutkaisempien tapausten kohdalla se on osoittautunut hyödylliseksi.

Vastaavanlainen tarkastuslista voisi olla hyödyllinen myös lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa ja siksi Burmoin laati-

71 Esitutkinnan laadusta voi lukea lisää Koljonen, 2010

72 Burmoi, 2012

ma lista tuodaan tässä esille yhtenä vaihtoehtona. Listaa on muokattu lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaan soveltuvaksi liitteessä 4. Sen hyödyntämistä voidaan harkita tarpeen mukaan. Ajatuksena on, että listan avulla tutkija tarkistaa ja allekirjoituksellaan vahvistaa, että kaikki listassa mainitut toimenpiteet on huomioitu. Näin kiireellisesti käsiteltävien asioiden käsittelyssä välitetään esitutkinta-aineiston siirtelyä tutkinnanjohtajalta takaisin tutkijalle ja myös syyttäjien lisätutkintapyyntöjä.

15.2 Sovittelu

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta tuli voimaan 1.1.2006 (sovittelulaki). Rikosasioiden sovittelussa rikoksesta epäilty ja rikoksen uhri kohtaavat toisensa luottamuksellisesti puolueettoman sovittelijan välityksellä. Sovittelussa käsitellään rikoksesta uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja ja pyritään löytämään rikoksen osapuolia tyydyttävä ratkaisu niiden hyvittämiseksi. Sovittelu on maksuton palvelu ja täysin vapaaehtoista (sovittelulaki 1 §).

Sovittelulain mukaan sovittelussa voidaan käsitellä rikoksia, joiden arvioidaan soveltuvan soviteltaviksi, kun otetaan huomioon rikoksen laatu ja tekotapa, rikoksesta epäillyn ja uhrin keskinäinen suhde sekä muut rikokseen liittyvät seikat kokonaisuutena. Sovittelu voidaan toteuttaa vain sellaisten osapuolten kesken, jotka ovat itse vapaaehtoisesti ilmaisseet suostuvansa sovitteluun ja jotka pystyvät ymmärtämään sovittelun sekä siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen. Asian käsittely ja ratkaisu poliisi- tai syyttäjäviranomaisessa tai tuomioistuimessa eivät estä sovittelua.

Sovittelussa ei ratkaista asian rikosoikeudellista puolta, mutta sovittelu voi vaikuttaa asian käsittelyyn rikosprosessissa. Asianomistajarikoksissa asian käsittely päättyy sovitteluun, jos asianomistaja luopuu rangaistusvaatimuksesta. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa syyttäjä ja tuomioistuin arvioivat sovinnon merkityksen tapauskohtaisesti. Sovittelu voi olla perusteena esimerkiksi esitutkinnan rajoittamiselle, syyttämättä jättämiselle, rangaistukseen tuomitsematta jättämiselle, rangaistuksen lieventämiselle, rangaistusasteikon lieventämiselle tai rangaistuslajin vaihtamiselle⁷³.

Suurin osa sovitteluun vietävistä rikoksista on väkivaltarikoksia⁷⁴. Sovittelun käyttö väkivaltarikoksissa on yleistynyt koko ajan siitä lähtien, kun laki sovittelusta astui voimaan. Sovitteluun ohjatuista väkivaltarikoksista noin 15 prosenttia on lähisuhdeväkivaltaa. Sovitteluun hakeutuminen lähisuhdeväkivaltatapauksissa eroaa muiden rikosten sovittelusta siinä, että sovittelulain 13 §:n mukaan vain poliisi- tai syyttäjäviranomaisella on oikeus

73 Sopanen, 2012: 31–32

74 THL, 2012

tehdä sovittelualoite, jos kyseessä on väkivaltarikos, joka on kohdistunut puolisoon, lapseen, vanhempaan tai heihin rinnastettavaan läheiseen. Muissa rikoksissa aloitevalta on myös asianosaisilla itsellään sekä muillakin kuin oikeusviranomaisilla.

Sovittelun soveltuvuudesta aikuisen lapseensa kohdistamaan väkivaltaan on keskusteltu paljon. Vakavien väkivaltarikosten ja seksuaalisen hyväksikäytön osalta laki kuitenkin kieltää sovittelun käytön aukottomasti. Laki kieltää lähettämästä sovitteluun rikoksia, joiden kohteena on ollut alaikäinen lapsi ja joka ikänsä tai rikoksen laadun vuoksi on erityisen suojelun tarpeessa (sovittelulaki 3 §). Sen sijaan lievempien väkivallan tekojen kohdalla sovittelun käytölle myös aikuisen lapseensa kohdistamisessa teoissa löytyy kannattajia. Poliisin tämänhetkisten ohjeiden mukaan mikään aikuisen lapseen kohdistama väkivallan teko ei kuitenkaan sovellu sovitteluun. Myös lievempien tekojen kohdalla lapsen katsotaan olevan erityisen suojelun tarpeessa ja siksi sovittelua ei voida käyttää. Ongelmaksi nähdään myös osapuolten vapaaehtoisen suostumuksen saaminen. Sovittelun edellytyksenä on se, että sovitteluun osallistuva pystyy ymmärtämään sovittelun sekä siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen. Miten voidaan varmistua lapsen kyvystä ymmärtää sovittelun merkitys? Alaikäisen ollessa sovittelun osapuolena hänen henkilökohtaisen suostumuksensa lisäksi tarvitaan myös lapsen huoltajan tai lapsen laillisen edustajan hyväksyntä (sovittelulaki 2 §). Mikäli lapsen vanhempi on rikoksesta epäilty, tarvitaan suostumus lapsen edunvalvojan sijaiselta. On kuitenkin mahdoton varmistua siitä, että lapsi on tällaisissa tilanteissa vapaa vanhempien pakotuksesta tai painostuksesta suostumuksen antamiseen. Aikuisen lapseen kohdistama väkivalta mielletään usein myös moraalisesti niin törkeäksi valta-aseman väärinkäytöksi, että rangaistuksen välttäminen sovittelulla ei tunnu tarkoituksenmukaiselta.

Nuorten tekemissä toiseen lapseen tai nuoreen kohdistuneissa lievissä pahoinpitelyissä sovittelua on sen sijaan käytetty paljonkin ja sitä suosittelaan erityisesti alle 15-vuotiaiden tekemien rikollisten tekojen selvittämiseen. Sovittelutoiminta nähdään hyvänä rikosseuraamusjärjestelmän vaihtoehtona, joka opettaa nuorelle, että teoilla on seurauksia. Se on todettu toimivaksi keinoksi ehkäistä nuorten tekemiä uusintarikoksia ja kasvattaa lapsia ja nuoria vastuullisuuteen. Sovittelussa pyritään avoimeen vuoropuheluun tapahtuneesta ja sen syistä sekä kohdataan kokemuksen nostattamia tunteita. Joskus sovittelussa päästään tilanteeseen, jossa tekijä pyytää uhrilta tekoaan anteeksi. Tämä voi helpottaa uhrin asemaa ja vähentää henkisiä haittoja osapuolten välillä⁷⁵.

---

75 Iivari 2007: 19

15.3 Esitutkintapöytäkirjan laatiminen

Esitutkinta toimii syyteharkinnan perustana, palvelee asianosaisten etuja ja mahdollista rikosprosessia siten, että kaikki todistelu voidaan ottaa pääkäsittelyssä vastaan yhdellä kertaa. Esitutkinnalla on siten rikosten selvittämistarkoituksen lisäksi tärkeä rikosprosessin valmistelua koskeva luonne. Esitutkintapöytäkirja toimii sen valmisteluasiakirjana. Esitutkintapöytäkirjan laadinnasta annettujen ohjeiden seuraaminen onkin tärkeää, jotta pöytäkirjojen laatiminen olisi yhdenmukaista ja laadukasta ja palvelisi syyteharkintaa ja tuomioistuinkäsittelyä parhaalla mahdollisella tavalla. Myös syyttäjän antamia erityisohjeita tietyin yksittäisen pöytäkirjan laadinnassa tulisi noudattaa, koska hän esittää toiveensa mahdollistaakseen mahdollisimman joustavan pääkäsittelyn toteutumisen. Esitutkintapöytäkirja koostuu seuraavista osista: kansilehti, sisällysluettelo, ilmoitus, johdanto, kuulustelut (asianomistaja, rikoksesta epäilty, todistaja, muut), liitteet (kuten kuulustelujen videotallenteet ja litteraatiot) ja allekirjoitukset.

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten esitutkintapöytäkirjan kirjaamista koskevat samat säännöt kuin muidenkin esitutkintapöytäkirjojen kirjaamista, mutta muutamaan asiaan on syytä kiinnittää erityistä huomiota. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinta- ja oikeusprosessit ovat usein pitkiä. Kaikkien osapuolten - ennen kaikkea lapsen - edun mukaista on se, että poliisi tekee kaikkensa prosessien lyhentämiseksi. Huolellinen dokumentointi edistää prosessin sujuvuutta ja siten nopeuttaa tapauksen käsittelyä. Mitä paremmin asiat on dokumentoitu, sitä nopeammin syyttäjä voi tehdä työnsä. Dokumentoinnin huolellisuuteen on siksi syytä panostaa. Huolellista dokumentointia edesauttaa hyvin tehty tutkintasuunnitelma esitutkinnan alussa. Tutkintasuunnitelma luo pohjan esitutkintapöytäkirjalle.

Jos samassa rikosepäilyssä on mukana useampia lapsia asianosaisten asemassa, tulee kustakin henkilöstä laatia oma esitutkintapöytäkirja. Kunkin esitutkintapöytäkirjaan sisällytetään tällöin jäljennös ilmoituksesta. Esitutkintapöytäkirjan laatimisen ohjeiden mukaan niin sanotuista liitännäisrikoksista, eli rikoksista, jotka liittyvät niin kiinteästi toisiinsa, ettei niiden käsitteleminen erikseen ole tarkoituksenmukaista, voidaan asiakokonaisuudesta laatia yksi esitutkintapöytäkirja⁷⁶. Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa suositellaan kuitenkin aina erillisten pöytäkirjojen laadintaa, sillä käsiteltävät asiat ovat arkoja, eikä ole syytä levittää yksittäisiä lapsia tai perheitä koskevia tietoja liitännäisrikosten asianosaisten tietoon. Erillisistä esitutkintapöytäkirjoista on myös eduskunnan oikeusasiamiehen linjaus (Päätös Dnro 1389/4/08).

---

76 Poliisihallitus, 2012b

Esitutkintapöytäkirjaan on otettava kuulustelupöytäkirjat ja selostukset tutkintatoimenpiteistä ja niiden yhteydessä tehdyistä havainnoista, sekä liitettävä tutkinnassa kertyneet asiakirjat, tallenteet ja valokuvat, jos niillä voidaan olettaa olevan merkitystä asiassa ja jos laissa ei toisin säädetä (ETL 9:6). Esitutkintapöytäkirjaan otettava aineisto on kuitenkin eri kysymys kuin se, millä tavoin aineisto annetaan asianosaiselle, jäljennöksenä vai mahdollisuutena tulla tutustumaan aineistoon poliisilaitoksella. Esimerkiksi lapsen kuulemisesta tehty videotallenne *sekä* siitä litteroitu teksti tulee molemmat aina liittää osaksi esitutkinta-aineistoa. Näiden asiakirjojen antaminen asianosaisille on kuitenkin säädelty erikseen. Videotallenteen osalta noudatetaan menettelyä, että asianosaisille varataan tilaisuus tutustua aineistoon poliisilaitoksella, mutta tallennetta ei anneta epäillylle (ETL 9:7). Lapsen kertomuksesta litteroitu teksti tulee kuitenkin antaa myös epäillylle. Sen sijaan syyttäjälle toimitetaan sekä tallenne että litteroitu teksti tuomioistuimessa käyttämistä varten. Esitutkinnassa kertyneestä aineistosta, jota ei ole otettu esitutkintapöytäkirjaan, on tehtävä merkintä pöytäkirjaan, jollei laissa toisin säädetä (ETL 9:6). Näiden kysymysten lisäksi esitutkintapöytäkirjan laadinnan yhteydessä tulee kiinnittää huomiota erityisesti esitutkinta-aineiston julkisuuskysymyksiin.

15.4 Loppulausunto

Mikäli tutkittavasta rikoksesta on tehty ennakkoilmoitus syyttäjälle, tutkinnanjohtajan on ennen esitutkinnan päättämistä kuultava syyttäjää siitä, onko asia selvitetty esitutkintalain edellyttämin tavoin (ETL 5:3). Syyttäjä vastaa osaltaan siitä, että asia on tutkittu asianmukaisesti, esitutkinta kelpaa syyteharkinnan perustaksi ja täyttää tehtävänsä rikosprosessin valmisteluna. Esitutkinnan lähestyessä loppua syyttäjän tulee arvioida, onko kaikki tarpeellinen saatavissa oleva näyttö hankittu ja onko asia muutoinkin selvitetty riittävän hyvin. Tämän jälkeen tulee ajankohtaiseksi pohtia loppulausunnon tarvetta.

Loppulausunnosta säädetään ETL 10 luvun 1 §: ssä. Loppulausunnossa asianosaisille annetaan mahdollisuus antaa lausunto esitutkinta-aineiston riittävydestä, näytön arvioinnista, oikeuskysymyksistä tai muista asian käsitteelyyn liittyvistä tärkeistä asioista. Loppulausunnossa voidaan käsitellä myös asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Loppulausuntoa ei tarvita, jos se on ilmeisen tarpeetonta, näyttö on riidatonta tai muutoin asia on selvä. Myös rikoksen laatu ja laajuus vaikuttavat siihen, tuleeko loppulausuntoja pyytää. Käytännössä loppulausuntojen tarpeellisuuden arviointi on keskeinen osa esitutkintayhteistyötä syyttäjän kanssa.

Rikosten oikeuskäsittelyn kannalta on tärkeää, että loppulausunnot annettaisiin vähänkin suurempien tai vaativimpien juttujen yhteydessä. Lop-

pulauseunnon tarkoituksena on, että rikosasia olisi mahdollisimman hyvin valmisteltu jo esitutkinna. Tämä helpottaa syyttäjän ja tuomioistuimen tehtäviä. Loppulauseuntonenettelyn tärkeänä tehtävänä on selventää sitä, mikä asianosaisten välillä on riidatonta ja mikä riitaista. Tämä puolestaan auttaa tulevan rikosprosessin todistelutarpeen arviointia. Tarkoituksena on myös selvittää, onko asiassa mahdollisesti riitaisia oikeudellisia kysymyksiä kuten esimerkiksi laintulkintakysymyksiä. Se, mikä asiassa on riidatonta ja riitaista ei välttämättä ole tullut selväksi vielä tutkinnan aikana. Loppulauseunnot voivat myös tuoda esiin esitutkinnan puutteita ja antaa aihetta todistusaineiston täydentämiseen. Loppulauseuntoa ei tule nähdä erillisenä osana esitutkintaa, vaan saumattomana osana muita esitutkintatoimenpiteitä.

Koska lapsen kohdistuvien rikosten esitutkinta on pääsääntöisesti tavanomaista vaativampaa, on loppulauseunnonkin pyytäminen niiden osalta pääsääntö. Tärkeää on, että poliisi ja syyttäjä neuvottelevat loppulauseuntopyyntöön sisällöstä. Syyteharkinnan ja mahdollisen pääkäsittelyn helpottamiseksi ja sen sujuvuuden varmistamiseksi saattaa olla välttämätöntä yksilöidä kysymykset, joihin asianosaisten tulisi erityisesti ottaa kantaa. Loppulauseuntopyyntö tuleekin yksilöidä. Myös näistä kysymyksistä on keskusteltava syyttäjän kanssa. Mikäli loppulauseunto pyydetään, pyydetään se pääsääntöisesti molemmilta osapuolilta. Huomioitavaa kuitenkin on, että vastaajien ei ole pakko antaa loppulauseuntoa. Laitettaessa esitutkintamateriaali loppulauseunnoille, tulee myös huomioida asianmukaiset salassapitoa koskevat merkinnät.

15.5 Esitutkinnan päättämistavat

Kun esitutkinta on valmis, asia toimitetaan syyttäjälle syyteharkintaa tai rangaistusmääräyksen tai rikesakkomääräyksen antamista varten (ETL 10:2). Poikkeuksena tästä ovat ne tapaukset, joiden tutkinta on lopetettu esitutkinnan aikana. Esitutkinta saadaan jättää toimittamatta tai jo aloitettu esitutkinta voidaan lopettaa tutkinnan aikana, mikäli se koskee rikosta, josta ei ole odotettavissa sakkoo ankarampaa rangaistusta ja jota kokonaisuutena arvostellen voidaan pitää ilmeisen vähäisenä tekona ja josta asianomistajalla ei ole vaatimuksia (ETL 3:9). Päätöksen esitutkinnan lopettamisesta tekee tutkinnanjohtaja. Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa on kuitenkin harvoin kysymys sellaisista teoista, jotka päätetään tällä perusteella.

Esitutkinta päätetään saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi myös silloin, jos tutkinna on selvinnyt, että mitään rikosta ei ole tapahtunut tai ketään vastaan ei voida nostaa syytettä kyseisessä rikoksessa tai esittää muuta rikokseen perustuvaa julkisoikeudellista vaatimusta (ETL 10:2). Esitutkinta voidaan niin ikään keskeyttää tai jättää kokonaan toimittamatta, jos syyttäjä

tutkinnanjohtajan esityksestä niin päättää. Tällainen päätös voidaan tehdä, jos syyttäjä tietyn lainsäädännön perusteella tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Näitä säännöksiä on lainsäädännössä huomattava määrä. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten kohdalla yksi merkittävimmistä perusteista tutkinnan rajoittamiselle on se, että syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain perusteella. Sen perusteella syyte voidaan jättää nostamatta seuraavissa tapauksissa:

- Rikoksesta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä (ROL 1:7).
- Rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, milloin siitä ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja sen katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan (ROL 1:7).
- Oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkeituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat (ROL 1:8).
- Rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä tai aikaisemmin tuomitun rangaistuksen huomioon ottamista koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään (ROL 1:8).

Edellä mainittujen yleisten rajoittamissäännösten lisäksi muualla lainsäädännössä on toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Esimerkiksi rikoslain 20 luvun 12 §:n mukaan, jos luvun 1 §:ssä (raiskaus) tarkoitettuna kahdeksantoista vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistuneen rikoksen asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi, syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista.

Syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä tehdä rajoituspäätöksen esitutkinnan lopettamista myös silloin, jos tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen edellyttäen, ettei tärkeä

yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutkinnan jatkamista (ETL 3:10).

Edelleen syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, että esitutkinta lopetetaan, jos jo suoritettujen esitutkintatoimenpiteiden perusteella on varsin todennäköistä, että syyttäjä tulisi jättämään syyteen nostamatta prosessuaalisella perusteella. Tärkein näistä perusteista on, ettei asiassa ole olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi (ei näyttöä peruste). Muita prosessuaalisia rajoittamisperusteita ovat, että rikos on vanhentunut tai kysymyksessä ei ole rikos lainkaan. Esitutkinnan lopettaminen edellyttää lisäksi, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutkinnan jatkamista.

Kaikki edellä kuvatut vaihtoehdot esitutkinnan päättämiseen voivat tulla kyseeseen myös lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa. Joskus todetaan, että mitään rikosta ei ole tapahtunut, ja tutkinta päätetään. Aina ei myöskään pystytä selvittämään rikoksen tekijää, vaikka rikos itsessään voidaan osoittaa tapahtuneen. Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa näytön löytäminen on joskus varsin haasteellista. Tämä tarkoittaa, että tehdyistä tutkintatoimenpiteistä huolimatta, tutkinnanjohtaja joutuu tekemään syyttäjälle rajoitusesityksen ei näyttöä -perusteella. Joissakin tilanteissa asia etenee syyteharkintaan ja syyttäjä tekee syyttämättä jättämispäätöksen vastaavalla ei näyttöä -perusteella.

16 LOPUKSI

Kuten tästä kirjasta on käynyt ilmi, lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinta vaatii monialaista osaamista. Tutkittiin sitten minkälaista tapausta tahansa, tullaan aina varsin kokonaisvaltaisten kysymysten ääreen. Miten tutkinta saadaan suoritettua niin, että se ei aiheuta lapselle lisää haittaa, lapsen etu tulee huomioiduksi ja lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi turvattua niin prosessin aikana kuin sen jälkeenkin, unohtamatta kuitenkaan missään välissä myöskään epäillyn oikeuksia oikeudenmukaiseen kohteluun ja tutkintaan?

Pääsääntöisesti voidaan todeta, että yksikään poliisi ei suoriudu tästä tehtävästä yksin. Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa vi-ranomaisten välinen yhteistyö onkin onnistuneen tutkinnan lähtökohta. Kun asiantuntijuutta jaetaan tarkoituksenmukaisesti, päästään usein parempaan lopputulokseen.

Toinen tutkinnan onnistumisen lähtökohta on se, että tapauksia tutkiva poliisi tuntee niitä erityispiirteitä, joita lapsiin kohdistuviin rikoksiin kuuluu. Siksi tavoitteena onkin, että näitä rikosepäilyjä tutkisivat vain ne poliisit, jotka ovat saaneet siihen erityiskoulutuksen. Tätä tavoitetta ei kuitenkaan saavuteta vielä hetkeen. Siksi jokaisen poliisin on syytä muistaa, että erityispiirteistä huolimatta lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinta on siinä mielessä normaalia rikostutkintaa, että siihen liittyvät samanlaiset lainalaisuudet kuin kaikkeen muuhunkin rikostutkintaan. Erityispiirteiden korostamisen myötä tehdään joskus liiallista erontekoa lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten ja muiden väkivaltarikosten välillä. Lapsiin liittyviä rikoksia pidetään ikään kuin mahdottomana tavalliselle poliisille. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkansa eikä tutkintaa voi koskaan jättää tekemättä siksi, että ei ole saanut aiheeseen erikoiskoulutusta. Lähtökohta tällöin on aloittaa tutkinta samoin kuin muissakin rikoksissa ja muistaa, että näihin tapauksiin liittyy erityisiä vaatimuksia. Mikäli erityisvaatimukset eivät ole omassa muistissa, löytyy apua niiden kertaamiseen tästä oppikirjasta, poliisin ohjeesta *Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa* (2020/2011/1610) sekä tarvittaessa erityiskoulutuksen käyneiltä poliiseilta ja syyttäjiltä.

ENGLISH SUMMARY

Textbook for the Police College of Finland: *Criminal investigation of violent and sexual offences against children*

Violence against children and the sexual abuse of children constitute multifaceted phenomena, the investigation of which requires diverse expertise and cooperation between public authorities. The investigation of suspected offences always constitutes demanding criminal investigation that should be left to police officers specialising in such cases. However, the investigations are also conducted by unspecialised officers, as in Finland the number of officers with special training in the area is not sufficient. Consequently, it is important that each police officer has knowledge of the special features of violent and sexual offences against children and capabilities to explore the cases investigated.

The publication outlines special features in the investigation of these suspected offences in all stages of a pre-trial investigation. It is primarily intended as a textbook for police training in Finland and the further training of police officers, but it can also function as a guide for police officers investigating the cases. The book is aimed at students in police training and police officers who are already familiar with statutes related to pre-trial investigation on a general level; it does not provide a detailed description of the stages of a criminal investigation, but highlights elements that merit special attention in this context.

In terms of legislation, the book is based on the Criminal Investigations Act, the Police Act and the Coercive Measures Act to come into force in Finland at the start of 2014. The content is based on the experiences of the Finnish police and other experts and most recent research information. Several experts from a number of different fields who work with suspected violent and sexual offences against children on a daily basis have contributed to the publication.

KIRJALLISUUS

- Burmoi, Petri (2012). Esitutkintaprosessin hallinta ja kehittäminen: Pirkanmaan poliisilaitoksen esitutkintaprosessin prosessikuvaus. Poliisipäällystötutkinnon B-osan opinnäyte. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Duodecim (2013). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. Käypä hoito -suositus. Luettavissa: <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suositukset/naytaartikkeli/tunnus/hoi34040> (luettu 5.6.2013)
- Granhag, Pär Anders (toim.) (2010). Forensic Psychology in Context. Nordic and International Approaches. Portland: Willan Publishing.
- Heinonen, Anna & Ellonen, Noora 'Crime or Not?' – Police Officers' Perceptions of Disciplinary Violence, Its Criminalisation and Investigation, tarjottu julkaistavaksi.
- Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko (2012a). Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki: Talentum.
- Helminen, Klaus & Kuusimäki, Matti & Rantaeskola, Satu (2012b). Poliisilaki. Helsinki: Talentum.
- Himberg, Kimmo (2002). Tekninen rikostutkinta: johdatus forensiseen tieteeseen. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirja 9. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu. Luettavissa: [http://www.polamk.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/Oppikirjoja9_Himberg_web/\\$file/Oppikirjoja9_Himberg_web.pdf](http://www.polamk.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/Oppikirjoja9_Himberg_web/$file/Oppikirjoja9_Himberg_web.pdf) (luettu 15.5.2013)
- Humpi, Sanna-Mari & Ellonen, Noora (2010). Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö: tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 40. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu. Luettavissa: [http://www.poliisiammattikorkeakoulu.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/Tutkimuksia%2040_web_valmis/\\$file/Tutkimuksia%2040_web_valmis.pdf](http://www.poliisiammattikorkeakoulu.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/Tutkimuksia%2040_web_valmis/$file/Tutkimuksia%2040_web_valmis.pdf) (luettu 15.5.2013)
- Iivari, Juhani (2007). Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Stakes oppaita 66. Helsinki: Stakes.
- Koljonen, Eero (2010). Poliisin ja syyttäjän yhteistyön kehittäminen esitutkinnan johtamisen ja laadun näkökulmasta. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Korkman, Julia (2008). Lapsen haastatteleminen hyväksikäyttötapaauksissa. Teoksessa Santtila, Pekka & Weizmann-Henelius, Ghitta (toim.). Oikeuspsykologia. Helsinki: Edita, s. 456–484.
- Kuehnle, Kathryn & Connell, Mary (2009). The evaluation of child sexual abuse allegations: a comprehensive guide to assessment and testimony. New York: Wiley.
- La Rooy, David & Lamb, Michael & Pipe, Margaret-Ellen (2009). Repeated

interviewing: A critical evaluation of the risks and potential benefits. Teoksessa Kuehnle, Kathryn & Connell, Mary (2009). The evaluation of child sexual abuse allegations: a comprehensive guide to assessment and testimony. New York: Wiley.

- Lamb, Michael (2007). Tell me what happened: structured investigative interviews of child victims and witnesses. New York: Wiley.
- Lappalainen, Juha (toim.) (2007). Prosessioikeus. Helsinki: WSOY.
- Lappalainen, Juha (1988). Todistajan esteellisyydestä: prosessioikeudellinen tutkimus oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §: n tulkinnasta. Helsinki: Lakimiesliitto.
- Lappi-Seppälä, Tapio & Hakamies, Kaarlo & Koskinen, Pekka & Majanen, Martti & Melander, Sakari & Nuotio, Kimmo & Nuutila, Ari-Matti & Ojala, Timo & Rautio, Ilkka (2009). Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. Helsinki WSOY. Luettavissa: <http://onlinepalvelu.sanomapro.fi>
- Lääkäriliitto (2010). Lääkäriliiton ohjeistus lääkärintodistusten kirjoittamisesta 9.12.2010, www.laakariliitto.fi
- Ojala, Timo (2012). Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Helsinki: Edita.
- Oksanen, Juha-Pekka & Ylikangas, Mikko. Elektronisen todistusaineiston käsittely. Todisteellisen tiedon hankkiminen ja käyttäminen. Poliisin turvaluokiteluohjeistus.
- Oikeusministeriö (2011). Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia. 2. painos. Luettavissa: http://www.om.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/henkilovahinkoasiainneuvottelukunnansuosituksia2011/Files/HEVA_suositukset_2011-06-09.pdf (luettu 15.5.2013)
- Poliisihallitus (2012a). Epäillyn oikeus avustajaan esitutkinnassa ja itsekriminointisuoja, kirje 9.10.2012, 2020/2012/3834.
- Poliisihallitus (2012b). Ohje esitutkintapöytäkirjan laadinnasta, 2020/2012/1061.
- Poliisihallitus (2011). Vahingonkorvausten turvaaminen väkivaltarikoksissa ja ilmoitus asianomistajalle oikeudesta korvaukseen, kirje 7.4.2011, 2020/2011/1383.
- Rautava, Marie (2012). Yhteistyön karikkoja ja keinoja lapsen kaltoinkohtelussa. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.). Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 307–314.
- Räty, Tapio (2007). Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.
- Savela, Petri (2012). Kohti parempaa oikeusturvaa kotietsinnässä: erityisesti kotietsinnän läsnäolo-oikeuden näkökulmasta. Poliisipäällystötutkimon A-osan opinnäyte. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Sisäasiainministeriö (2011). Ohje Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, 2020/2011/1610.

- Sisäasiainministeriö (2008). Ohje syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet, SM-2008–01595/Ri-2.
- Sisäasiainministeriö (2008). Ohje teknisen rikostutinnan järjestämisestä, SMDno/2008/1949.
- Sopanen, Leena (2012). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu Suomessa. Teoksessa Kortelainen, Sonja & Koistinen, Jarmo (toim.). Sovittelu – vaihtoehtoinen valinta. Aducate reports and books 5. Joensuu: Koulutus ja kehittämisspalvelu Aducate ja Itä-Suomen yliopisto, s. 25–36. Luettavissa: http://www.sovittelu.fi/images/tiedostot/fi_sovittelu_978-952-61-0916-9.pdf (luettu 15.5.2013)
- Taskinen, Sirpa (toim.). (2003). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijatyöryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes oppaita 55. Helsinki: Stakes.
- THL (2012). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2011. Luettavissa: <http://www.julkari.fi/handle/10024/90887> (luettu 15.5.2013)
- Tilastokeskus (2013). Poliisiin tietoon tullut rikollisuus -tietokanta. <http://www.stat.fi/til/polrik/tau.html> (luettu 15.5.2013)
- Tolvanen, Kari & Vuento, Marja (2012). Poliisi ja lapsiin kohdistuneet rikokset. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.). Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 299–306.
- Tolvanen, Matti & Kukkonen, Reima (2011). Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.
- Tuominen, Mia (2012). Lapsen edunvalvonta esitutkinnan näkökulmasta. Poliisipäällystötutkinnon A-osan oppinäyte. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Unicef (2011). Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja. Helsinki: Edita.
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (2012). Epäillyn oikeus avustajaan esitutkin- nassa ja itsekriminointisuoja / KKO:2012:45 / syyttäjän toimenpiteet, Dno 35/34/11.
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (2013). Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet VKS 2013:3 luonnos.
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (2007). Yleinen ohje syyttäjille, VKS 2007:5.
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (2008). Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettelyt ja syyttäjän toimenpiteet, VKS 2008:2.

Virallislähteet

Hallituksen esitykset

- HE 14/2013: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain muuttamisesta sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi.
- HE 222/2010: Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 126/2008: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisen järjestämiseksi.
- HE 221/2005: Hallituksen esitys Eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta.
- HE 146/1998: Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 6/1997: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

Lait ja asetukset

- Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 17.6. 575/1988
- Erikoissairaanhoidolaki 1.12.1989/1062
- ETL: Esitutkintalaki 22.7.2011/805
- HetiL: Henkilötietolaki 22.4.1999/523
- HolhTL: Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442
- JulkL: Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621
- Järjestämislaki: Laki lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä 19.12.2008/1009
- LHL: Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361
- LSL: Lastensuojelulaki 13.4.2007/417
- OK: Oikeudenkäymiskaari 1.1.1784/4
- PKL: pakkokeinolaki 22.7.2011/806
- PolL: Poliisilaki 22.7.2011/872
- PotilasL: Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785

Rikosvahinkolaki 29.12.2005/1204

RL: Rikoslaki 19.12.1889/39

ROL: Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

SHAL: Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Sovittelulaki 9.12.2005/1015

VahL: Vahingonkorvauslaki 31.5.1974/412

Valtioneuvoston asetus tietoturvallisuudesta valtionhallinnossa 1.7.2010/681

YTJulkL: Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 30.3.2007/370

Oikeustapaukset

KKO 2012:98

KKO 2012:45

KKO:2011:91

KKO:2008:84

KKO 2006:107

Eduskunnan oikeusasiamiehen Päätös Dnro 1389/4/08

LIITTEET

Liite 1. Esimerkki tutkintasuunnitelmasta

(Alkuperäinen lähde: Ponnistus-koulutuksen verkkomateriaali, muokattu.)

Tausta:

Veikko, Armi, Oona 9 v., Tiina 10 v. ja Petra 12 v. asuivat samassa osoitteessa tapahtuma-aikaan. Armi on eronnut Oonan isästä Petristä. Armi ja Petri ovat kaikkien yhteisten lasten Oonan, Tiinan ja Petran yhteishuoltajia. Veikko ja Armi eivät ole naimisissa. Tiina ja Petra ovat Veikon lapsia edellisestä liitosta. Rikoksen tultua ilmi, Armi ja Oona muuttivat pois Veikon luota. Tiina ja Petra jäivät isänsä luo asumaan.

Epäilty rikos:

Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Rikoksesta epäillyn Veikon epäillään käyttäneen Oonaa seksuaalisesti hyväkseen pakkotamalla Oonan katsomaan Veikon kanssa pornovideoita. Veikon epäillään myös kosketelleen Oonaa alapäästä tunkeutuen samalla jollakin esineellä emättimeen.

Tapahtumapaikka: Veikon kotiosoite

Asianomistaja: Oona, edunvalvojan sijainen Riitta

Todistaja:

Rikoksesta epäilty: Veikko

Muut henkilöt: Tiina ja Petra

Aseman selvittäminen: Äiti Armi ja isä Petri, kun Oonalle on määrätty edunvalvojan sijainen Riitta

1. ETL 5 luku 1 § mukainen ilmoitus syyttäjälle (perustuu myös tämän rikoksen tutkintasuunnitelmaan)
  - a. Syyttäjällä on oikeus olla läsnä lasta kuultaessa PKL 9 luku 4 §.
2. Edunvalvojan hakeminen käräjäoikeudelta ETL 4 luku 8 §.
  - a. Kyseessä on eturistiriita, sillä epäiltynä on äidin entinen avopuoliso. Äiti huoltajana ei voi edustaa asiassa, vaikka henkilöt ovat muuttaneet erilleen. Edunvalvoja valvoo lapsen etua.

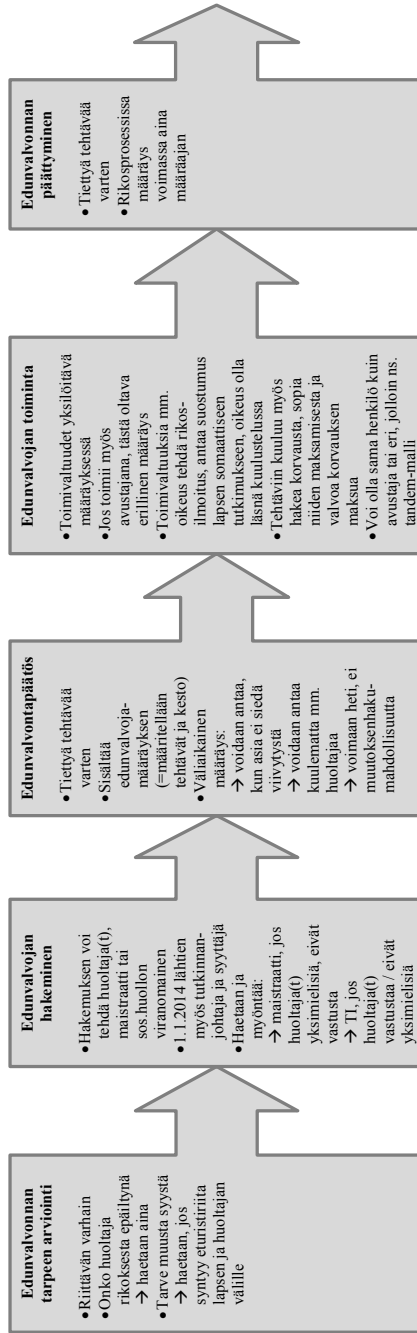

- b. Syyttäjän kanssa neuvotellaan siitä, kuka (TJ tai SJÄ) hakee edunvalvojaa erillisellä hakemuksella käräjäoikeudesta. Käräjäoikeus huolehtii suostumuksista ja edunvalvojan kelpoisuudesta ja esteellisyydestä.
3. Rikosnimike
    - a. Törkeä tekemuoto, sillä kyseessä on läheisessä suhteessa oleva henkilö, joka on epäiltynä. Tämä voi olla haitallista lapsen kehitykselle ja kasvulle, sekä aiheuttaa erityistä henkistä kärsimystä. Tässä on otettu huomioon kokonaisarvostelu.
  4. Lastensuojeluilmoitus
    - a. Sosiaalihuolto voi ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin.
    - b. Rikoksesta epäilyllä on myös muita lapsia (Tiina ja Petra), jotka asuvat rikoksesta epäillyn luona. Sosiaalihuollon tehtäväksi jää arvioida Tiina ja Petran tilanne.
  5. Yhteishuoltajien aseman selvittäminen
    - a. Äiti Armin ja isä Petrin aseman selvittäminen esitutkintayhteistyössä syyttäjän kanssa.
    - b. Huomioitava, miten edunvalvojan sijaisen määrääminen vaikuttaa äidin ja isän asemaan. Katso alla kuulusteluja koskevilla kohdissa mainittu aseman muuttumisen vaihtokutsia.
  6. Kuulustelut
    - a. Äiti Armi kuullaan asiassa asianomistajana
      - Kuullaan asianomistajan edustajan asemassa. Armille on voinut syntyä myös korvausvaatimuksia tapahtuman johdosta. Pystyy kertomaan havainnoistaan myös tässä asemassa ja säilyttää tällä tavalla asianosaisen edustajan oikeutensa asiassa.
    - b. Asianomistaja Oona kuullaan videolle, koska alaikäisyytensä vuoksi hänen ei itse tarvitse olla oikeudenkäynnissä ETL 9 luku 4 §.
      - ETL 9 luku 5 § mukaan Oonalle ei tarvitse varata tilaisuutta tarkastaa videotallennetta ikänsä ja jutun laadun perusteella
      - Avustajalla, edunvalvojalla, huoltajalla, mahdollisella tukihenkilöllä, syyttäjällä ja kuulustelutodistajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa, mutta mahdollisuuksien mukaan kuulustelu hoidetaan tutkija + lapsi. Muut henkilöt voivat olla katselemassa ja kuuntele-massa kuulustelua toisessa huoneessa, jossa monitori.

- Muiden henkilöiden läsnäolo ETL 7 luku 12 §, 13 § ja 14 §.
- ETL 9 luku 4 § mukaan tutkinnanjohtaja voi päättää, että muukin kuin esitutkintaviranomainen voi kuulustelijan valvonnassa esittää kysymyksiä kuulusteltavalle.
- c. Edunvalvojan kuulustelu asianomistaja asemassa, jossa käydään läpi rangaistus- ja korvausvaatimukset.
- d. Oonan isä Petri kuullaan asiassa asianomistajana
- Havainnoista, joita hän on tehnyt Oonassa. Onko käyttäytyminen muuttunut tai onko Oona jopa kertonut jotain, mikä tukisi tutkintaa?
  - Säilyttäisi tällä tavalla asianosaisen edustajan oikeutensa asiassa.
- e. Rikoksesta epäilty
- Rikoksesta epäillyn oikeudet:
    1. Oikeus avustajaan
    2. Itseksiminointisuoja
    3. ETL 9 luku 4 § mukaan rikoksesta epäillylle on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle. Jos rikoksesta epäilty niin pyytää, hänen kysymyksensä saa esittää myös asiamies tai avustaja. Kuulustelija voi kuitenkin määrätä, että kysymykset on esitettävä kuulustelijan välityksellä kuulusteltavalle. Tästä on tehtävä merkintä kuulustelupöytäkirjaan tai johonkin muuhun paikkaan.
7. Rikosilmoituksen salaaminen, asianosaisjulkisuus esitutkinnassa ETL 4 luku 15 §, Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 11 §, Tietojen kirjaaminen Poliisiasiaintietojärjestelmään (Poliisihallituksen ohje).
- a. Rikosilmoitus salataan, koska kyse on lapsen edusta. JulkL 11, 2 §:n, 1 kohdan mukaan tärkeä yleinen etu, lapsen etu tai tärkeä yksityinen etu perusteella asianosaisjulkisuus voidaan evätä siihen saakka, kunnes aineisto kuuluu oikeudenkäyntiaineistoon (käytännössä esitutkintapöytäkirjaan) ja jossakin poikkeustilanteessa aina tuomioistuimelle jättämiseen saakka.
- b. Salaus on alkuvaiheessa tärkeä myös sen vuoksi, koska epäilty ei ole kiinni. Tieto edunvalvojasta on julkinen maistraatin mukaan, joten edunvalvojan määräämisen ajankohtaa olisi hyvää miettiä. Rikosilmoituksen salaamiselle erittäin painavat tutkinnalliset syyt.
- c. Esitutkinnan aikana asianosaisjulkisuus voidaan evätä myös JulkL 11,2 §:n 2 kohdan nojalla, jos tiedon antaminen aiheuttaisi haittaa asian selvittämiselle ja ETL 4:15,2, jos tietojen antamisesta on haittaa asian selvittämiselle.

8. Pakkokeinot
  - a. Veikko otetaan kiinni rikoksesta epäilynä kyseisestä rikoksesta.
  - b. Kiinnioton yhteydessä tehdään kotietsintä ja tapahtumapaikkatutkinta. Kotietsinnässä otetaan takavarikkoon tietokone, kamerat ja puhelin myöhemmin toimitettavaa laite-etsintää varten, koska on mahdollista, että epäilty on kuvannut toimintaa. Kotietsintä tulee tehdä vähimmän haitan periaatteella.
  - c. Tehdään arviointi salaisten pakkokeinojen käyttämisestä tapauksessa.
  - d. On myös varmistettava, että Veikon muut lapset olisivat kyseisellä hetkellä äidillään tai jollakin muulla henkilöllä.
  - e. Veikko rekisteröidään ja hänestä otetaan dna.
9. Videokuulustelu litteroidaan. Video laitetaan pöytäkirjan yhteydessä säilytettäviin materiaaleihin, johon epäillyllä on oikeus tutustua. Vain tuomioistuin ja syyttävä saavat videosta kopiot.
  - a. ETL 9 luku 7 § mukaan ääni- ja kuvatallenteesta tieto voidaan antaa vain luovuttamalla tallenne esitutkintaviranomaisen luona nähtäväksi, jos tallenteen sisältö huomioon ottaen on syytä olettaa, että tiedon antaminen muulla tavoin voisi johtaa tallenteessa esiintyvän henkilön yksityisyyden suojan loukkaamiseen.
10. Asiantuntijalausunto ETL 11 luku 4 §
  - a. Mikäli asiassa ei kuulustelulla tai muilla esitutkintatoimenpiteillä saada riittävää näyttöä, tutkija voidaan pyytää asiantuntijalausuntoa esimerkiksi terveydenhuoltoviranomaisilta lapsen kehityksestä tai lapselle tehdyistä tutkimuksista.

Liite 2. Edunvalvonnan pikaopas (Lähde: Tuominen, Mia 2012)

Liite 3. Lapsen oikeuspsykologinen haastattelu (NICHD Investigative Interview Protocol)¹

Tämä strukturoitu haastattelurunko perustuu NICHD-haastatteluun, joka on alun perin kehitetty Yhdysvalloissa poliiseille, jotka työssään kuulevat lapsia rikosepäilyjen yhteydessä. Runko perustuu tieteelliseen tietoon lasten haastatteluista ja tavoite on maksimoida lapsen itse antama tieto vaarantamatta kerrotun sisällön luotettavuutta.

Tässä esitetty runko on lyhennetty versio vuonna 2008 julkaistusta NICHD-rungosta ja seuraa osin Stakesin 2003 suosituksissa esitettyä mallia (joka oli muokattu aiemman NICHD-rungon perusteella) mutta on siitä huomattavasti päivitetty versio. Rungon osien alussa on myös allekirjoittaneen toimesta lyhyesti esitetty kunkin osion perusidea.

Haastattelun kieli on rungossa esitetty kirjakiellellä. Sitä ei ole tarkoitettu luettavaksi lapselle sellaisenaan vaan asiat tulisi käydä läpi mahdollisimman luontevalla tavalla ja lapsen ikää huomioiden sekä omaa puhetyyliä mukailten, kuitenkin niin, ettei asiasisältö muutu.

Ennen haastattelua

Haastattelun suunnittelu on tärkeää, eli ennen haastattelua tulisi esitietojen perusteella pohtia:

- a. Mikä on hyvä aihepiiri kontaktin luomista varten?
- b. Mikä on hyvä aihe harjoitushaastattelua varten?
- c. Miten epäilyä tulisi lähestyä epäilyä? Useita kysymysvaihtoehtoja kannattaa pohtia siltä varalta, jos lapsi ei heti ymmärrä mistä on kyse. Mieti valmiiksi kaikista suorin tapa lähestyä/kysyä lapselta epäilyä, jota voi käyttää johdattelematta liikaa, jotta minimoidaan johdattelemisen riski.
- d. Mitkä ovat vaihtoehtoiset selitykset epäilylle, eli mistä epäily voisi johtua jos rikosta ei ole tapahtunut? Mieti ennen haastattelua, kuinka näitä voi selvittää lapselta.
- e. Lähtökohtana on hyvä olla, että varaa enemmän kuin yhden haastattelu kerran. Useampi haastattelukerta on usein tarpeen silloin, kun lapsi kertoo epäilyä.

---

¹ Tämä runko on muokattu versio NICHD-haastattelurungosta, ja sitä on kommentoinut ja muokannut PsT Julia Korkman. Versio perustuu Suomessa aiemmin julkaistuun, professori Pekka Santtilan työstämän versioon (Taskinen, 2003) sekä vuonna 2009 julkaistuun englanninkieliseen versioon (teoksessa Kuehnle & Connell, 2009). Tämän version ovat lukeneet ja kommentoineet professori Pekka Santtila sekä HUS Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen osaamiskeskuksen psykologit.

- f. Haastattelun aikana on hyvä pitää taukoja niin oman kuin lapsenkin tarpeiden mukaan. Tauko on hyvä tapa saada aikalisä ja pohtia luontevia, ei-johdattelevia tapoja edetä ja käydä läpi hypoteeseja.
- g. Ennen haastattelua on hyvä pohtia, kuka tuo lapsen haastatteluun ja kenen kanssa lapsi on tauolla. Myös taustahuoneessa olijat tulee muistaa kertoa haastattelussa lapselle lapsen kehityksen edellyttämällä tavalla (eli pienelle lapselle ei välttämättä virkanimikkeitä käyttäen).
- h. Valmistelee tämän rungon pohjalta itsellesi ja tapaukseen sopiva runko, jonka voit ottaa mukaan haastatteluun.
- i. Mikäli tallenteelle halutaan lausua rikosnimike, päivämäärä jne., voi näitä kertoa nauhalle ennen kuin lapsi tulee huoneeseen. Lapsen kannalta pitkä ja muodollinen selostus haastattelun alkuun voi olla hämmentävä.

Nimi:
Ikä:
Haastattelija:
Päivämäärä:

OSA 1 Esittely ja säännöt (Introduction)

Tämän osion tavoite: Kerro lapselle, missä olette ja kuka olet. Yritä saada hänet tuntemaan itsensä mahdollisimman rennoksi ja kerro nauhoituksesta sekä kuulemiseen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista lapsen kehitystason mukaisella tavalla.

Minä olen _____ ja olen poliisi / psykologi (/muu), ja minun työhöni kuuluu jutella lasten / nuorten kanssa asioista, jotka ovat tapahtuneet heille oikeasti / jutella lasten / nuorten kanssa kaikenlaisista asioista, mitä heille on tapahtunut.

Mikäli huoneessa on joku muu, kerro kuka hän on. Suositeltavaa kuitenkin on, ettei huoneessa ole muita kuin haastattelija ja lapsi.

Keskustelumme tallennetaan, jotta muistaisin kaiken mistä puhumme. Muuten voisin unohtaa asioita. *(Riippuen lapsen iästä voidaan kertoa mihin tallennetta käytetään; esim. nuorelle, joka tietää kyseessä olevan rikoksen esitutkinta, voidaan kertoa, että jos asia etenee oikeuteen, niin tallennetta käytetään, jotta nuoren itse ei todennäköisesti tarvitse osallistua oikeudenkäyntiin. Pienelle lapselle voi sanoa esim., että kun tässä huoneessa juttelen lasten kanssa, niin keskustelut menee videolle ja osoittaa kameraa.)*

Kerroin sinulle äsken, että minun työni on puhua asioista lasten kanssa, mutta sinun ei kuitenkaan tarvitse (/sinun ei ole pakko) kertoa minulle mitään, jos et halua. Ymmärrätkö?

(odota vastausta)

Hyvä. On kuitenkin tärkeää, että ne asiat, jotka kerrot minulle, on totta. Niiden pitää olla sellaisia asioita, jotka ovat ihan oikeasti tapahtuneet (eli ei sellaisia, jotka joku muu on kertonut, tai olet leikkinyt tai keksinyt...yms.).

Muokkaa nämä lapsen iän mukaisella tavalla. Kouluikäistä lasta voi pyytää kertomaan mitä tarkoittaa puhua totta ja jos hän osaa tämän, voi sanoa että tässä on hyvin tärkeää kertoa vaan sellaista, mikä on totta. Normaalisti kehittyneen teini-ikäisen voi olettaa ymmärtävän totuuden ja valheen merkityksen joten voi riittää, että korostaa totuuden puhumisen tärkeyttä.

Minun olisi nyt tärkeä tietää, että sinä ymmärrät, mitkä ovat sellaisia asioita, jotka on totta ja mitkä sellaisia, jotka ei ole totta.

Jos vaikka sanoisin, että kenkäni ovat siniset, olisiko se totta vai ei? / Jos vaikka sanoisin, että tapasimme eilen, olisiko se totta vai ei? /

Kysy joku seuraavista, ja jos lapsi vastaa väärin, korjaa sanoen esim. Tavattiinko me eilen? ja esitä uusi kysymys kunnes lapsi vastaa oikein. Mitä pienempi lapsi, sen helpompi kysymys. Teini-ikäisten kanssa ei välttämättä tarvitse esimerkkejä esittää: Jos haluaa käyttää esimerkkejä, voi kertoa että nämä harjoitukset kuuluvat asiaan kun nuoria haastatellaan.

Jos vaikka sanoisin, että kävimme eilen Linnanmäellä, olisiko se totta vai ei? / Jos vaikka sanoisin, että tässä huoneessa on koira, olisiko se totta vai ei?

Seuraavaksi kysytään asioista jotka *pitävät* paikkansa:

Jos vaikka sanoisin, että sinä olet 9-vuotias tyttö, olisiko se totta vai ei (käytä lapsen todellista ikää ja sukupuolta)? / Jos vaikka sanoisin, että minulla on mustat kengät, olisiko se totta vai ei? / Jos vaikka sanoisin, että me tavataan tänään täällä ensimmäistä kertaa, olisiko se totta vai ei?

Hyvä. Nyt tiedän, että osaat sanoa, mitkä asiat on totta ja oikeasti tapahtuneet ja mitkä ei.

Toinen asia, mikä myös on tärkeä, on se, että jos kysyn sellaisen kysymyksen johon et tiedä vastausta niin sano minulle ”en tiedä” tai ”en ymmärrä”. Tai jos vaikka et muista jotakin asiaa, niin sano vain suoraan, että et muista. Eli jos vaikka kysyn sinulta, että mikä koirani nimi on, niin mitä sinä siihen vastaisit?

(odota vastausta)

Niin, ethän sinä voi tietää sitä (Jos lapsi sanoo nimen: tiedätkö koirani nimen? => Niin, sano vain suoraan, jos et tiedä vastausta johonkin kysymykseen)

Ja jos minä erehdyn tai sanon jotakin, mikä ei pidä paikkansa, niin sano vain ihan suoraan, että ”olet väärässä”. Eli jos vaikka sanoisin, että sinä olet 10-vuotias poika/5-vuotias poika/10-vuotias tyttö/5-vuotias tyttö yms., niin mitä sinä vastaisit?

(odota vastausta)

Niin, koska sinä olet _____. Hyvä, pidä puoliasi vain ja sano suoraan, jos minä sanon vahingossa väärin.

OSA 2: Kontaktin luominen (Rapport building)

Idea tässä on saada lapsi puhumaan ja tuntemaan itsensä mahdollisimman rennoksi. Mikä tahansa lapselle mieluisa aihe kelpaa. Aihepiirejä on hyvä pohtia etukäteen. Vältä mahdollisesti ikäviä aiheita (koulusta kysyminen koulukiusatulta, perheoloista kysyminen, mikäli epäily on perheen sisäinen tms.). On tärkeää saada lapsi tuntemaan itsensä rennoksi. Mikäli lapsi on hyvin jännittynyt, voi hänelle näyttää paikkoja tms. Muotoile jo tässä vaiheessa kysymykset mahdollisimman avoimiksi eli ei: ”Onko koulussa kivaa?” vaan: ”Kerro millaista koulussa on?”

Nyt haluaisin tutustua sinuun vähän paremmin / olisi kiva kuulla sinusta vähän asioita yms... Kerro vähän itsestäsi ja perheestäsi / mitä tykkäät tehdä / Olisi kiva kuulla vähän asioita sinusta. Kerropa vielä jotain muuta itsestäsi ja perheestäsi.

**Mitä muuta voit kertoa perheestäsi?
Mitä sinä tykkäät puuhastella kotona?**

Nyt olet kertonut vähän perheestäsi. Kerropa nyt vähän tarhasta/koulusta. Kerro vähän asioista, joista pidät ja asioista, joista et pidä tarhasta/koulussa.

**Mitä muuta voit kertoa tarhasta/koulusta?
Kerro minulle opettajasta/tarhan tädistä?
Kerro minulle muista lapsista/kavereista?**

OSA 3: Harjoitushaastattelu (Training in episodic memory)

Tämän osion aihe riippuu tapauksesta. Selvitä ennen haastattelua lapsen elämässä äskettäin tapahtunut tapahtuma – ensimmäinen koulupäivä, syntymäpäiväjuhlat, muun juhlapäivän vietto tms. Mikäli mahdollista, valitse tapahtuma, joka on tapahtunut suunnilleen yhtä kauan sitten kuin epäilty rikos. Jos epäilty hyväksikäyttö/pahoinpitely on tapahtunut jonkun tietyn juhlapäivän yhteydessä, älä silloin kysy siitä juhlapäivästä.

Tapahtuma tulisi mielellään olla myös tarkistettavissa jostain. Harjoitushaastattelulla on kaksi tärkeää funktiota: Harjoituttaa lasta haastattelun keskustelutyylisiin, missä lapsi joutuu itsenäisesti kertomaan tapahtumista, sekä arvioida lapsen kykyä toimia kertojana ja kykyä muistaa. Lapsen kykyä muistaa ja kertoa voi myöhemmin peilata lapsen kertomukseen epäillyistä tapahtumista.

Tarkoitus on saada lapsi kertomaan jostain tapahtumasta tai kokemuksesta mahdollisimman itsenäisesti. Lapselle/nuorelle voi kertoa, että olisi tarkoitus saada häntä antamaan tapahtumasta mahdollisimman paljon tietoa ("kertoa mahdollisimman paljon" – käytä tilanteeseen sopiva ilmaisu) ja että harjoittelette tätä yhdessä. Voit rohkaista lasta kertomaan myös sellaiset asiat, jotka eivät hänestä ehkä tunnu tärkeiltä. Jos lapsi tässä vaiheessa saadaan kertomaan monisanaisesti ja itsenäisesti, ovat edellytykset huomattavasti paremmat saada hänet kertomaan epäilyyn liittyvistä asioista monisanaisesti.

Vähän aikaa (muutama päivä/viikko) sitten oli _____ . Kerro minulle, mitä kaikkea silloin tapahtui?

Kerro minulle, miten sitä vietettiin _____ (esim. koulussa tms.)

Ajattele vielä _____ ja kerro minulle, mitä tapahtui siitä kun heräsit sinä aamuna siihen asti kun menit illalla nukkumaan.

Mitä muuta voit kertoa _____ sta?

Kerro minulle vielä lisää _____ sta.

Entä mitä sitten tapahtui?

Äsken mainitsit _____ /puhuit _____ sta. (Fokusoi lapsen kertomaan kohtaan.)

Kerro siitä lisää /kaiken minkä muistat.

Jos lapsi antaa yksityiskohtaisen kertomuksen, siirry epäilyaiheeseen (OSA 4), jos hän antaa niukan kertomuksen tapahtumasta, jatka seuraavilla kysymyksillä:

Eilinen päivä (mikäli harjoitushaastattelussa ei ole saatu yksityiskohtaista kertomusta)

Haluaisin todella tietää asioista, joita sinulle on tapahtunut. Voit kertoa minulle sekä hauskoista että ikävistä (hyvistä / huonoista) asioista.

Kerro minulle eilisestä päivästä (mitä tapahtui eilen) niin tarkkaan kun muistat.

/ Kerro minulle kaikki mitä tapahtui eilen aamusta kun heräsit iltaan kun menit nukkumaan.

En halua, että jätät mitään pois. Kerro minulle kaikesta mitä eilen tapahtui siitä kun heräsit kunnes _____ (tapahtuma tai osa tapahtumasta jota lapsi mainitsi).

Mitä sitten tapahtui?

Kerro kaikki, mitä tapahtui _____ (mainitun tapahtuman/asian) jälkeen siihen asti kunnes menit nukkumaan.

Kerro lisää _____ stä (lapsen mainitsema asia).

Aiemmin mainitsit _____ / kerroit _____ sta. Kerro siitä lisää/Kerro siitä ihan kaikki.

Käytä yllä olevia kysymyksiä niin usein kuin tarpeen.

Tänään

Jos lapsi ei edelleenkään ole antanut yksityiskohtaista kertomusta / pystynyt vastaamaan avoimiin kysymyksiin monisanaisesti, toista eilistä päivää koskevia kysymyksiä mutta kysy haastattelupäivästä:

On hyvin tärkeää, että kerrot minulle kaiken asioista, jotka ovat todella tapahtuneet sinulle. Kerro minulle, mitä olet tänään tehnyt, siitä kun heräsit kunnes tulit tänne tapaamaan minua.

OSA 4. Siirtyminen epäilyn aiheeseen (Transition to substantiveissues)

Tämä osa on aina tapauskohtaisesti muokattava, jotta se viittaa tapaukseen liikaa tietoa antamatta. Tätä osaa on suunniteltava tarkkaan ennen haastattelua.

Mikäli tapauksesta on varmaa tietoa, esimerkiksi tallenteita (nettikeskusteluja, kuvia, videoita), voi näihin viitata, jos lapsi ei vastauksena avoimempiin kysymyksiin tuo esille tietoa epäilystä. Mikäli epäily perustuu vähemmän varmaan tietoon (esimerkiksi muun todistajan kertomukseen siitä, mitä lapsi on todistajan mukaan sanonut, tai somaattisiin löydöksiin, jotka mahdollisesti voivat viitata hyväksikäyttöön tai pahoinpitelyyn mutta myös muuhun) tulisi niihin viitata vain hyvin harkiten (pitäen mielessä, että joskus lapsia johdatellaan ja että keskusteluja muistetaan aikuisen taholta herkästi väärin).

Heti kun lapsi alkaa puhua epäilyaiheesta, siirry osioon 5.

Esimerkkejä vaihtoehtoisista tavoista viitata epäilyaiheeseen:

Nyt kun tunnen sinua vähän paremmin, haluaisin puhua siitä, minkä takia olet täällä tänään.

1. Tiedätkö itse, miksi olet tullut tänne puhumaan tänään?/ Kerro miksi olet tullut puhumaan kanssani tänään?

Oletteko kotona puhuneet siitä, että tulette tänne puhumaan?
tai

Mitä X (lapsen haastatteluun tuonut) sanoi siitä, että tulet tänne tänään?
(Voi kysyä useammastakin henkilöstä. Tämä tapa voi olla helpompi pienemmille lapsille.)

Mikäli on varmuutta siitä, että lapsi tietää miksi tulee haastatteluun: Kuten sanoin, työhöni kuuluu tavata lapsia / nuoria ja puhua heidän kanssaan asioista jotka heille on tapahtunut. Olisi tärkeää, että sanoisit, miksi olet tullut tänne tänään.

2. Olen ymmärtänyt, että jotain on ehkä tapahtunut sinulle. Kerro siitä kaikki (alusta loppuun). *Huom! Tämä kysymys käyttökelpoinen lähinnä hyvin selkeiden epäilyjen yhteydessä kun on tiedossa, että lapsi/nuori tietää, miksi tulee haastatteluun. Vältettävä vähemmän selvien epäilyjen yhteydessä ja esim. huoltoriitujen yhteydessä.*

3. Olen kuullut, että olet puhunut (lääkäriin/opettajan/sosiaalityöntekijän/ muu ammattilainen) + missä ja milloin. **Muistatko tämän?**
Kerro mistä puhuitte.

Huom! Kun lapsi on ymmärtänyt, mistä on tarkoitus puhua, on tärkeää siirtyä puhumaan itse tapahtumasta mahdollisimman nopeasti (esim., jos lapsi sanoo puhuneensa siitä mitä baarissa oli tapahtunut, pyydetään kertomaan siitä mitä baarissa oli tapahtunut)

Jos lapsella on näkyviä vammoja / mustelmia, haastattelija on nähnyt kuvia vammoista tai haastattelu toteutetaan sairaalassa tai heti somaattisen tutkimuksen jälkeen, sano:

4. Näen/kuulin, että sinulla on haava/mustelma/muu vamma _____ ssa. Kerro minulle niistä kaikki/Kerro, miten ne on tullut.²

5. Onko sinulle tapahtunut jotain (aika ja/tai paikka)? Huom! Älä mainitse epäilyä tai epäilyyn liittyviä yksityiskohtia.

6. Onko joku tehnyt sinulle jotain sellaista, mikä ei mielestäsi ollut oikein?/Onko sinulla itselläsi mielessäsi jotain, mistä olisi hyvä puhua?

7. Onko _____ huolestunut, että sinulle olisi voinut tapahtua jotakin? Mistä hän on huolestunut?

TAUKO. *Oletko valmis jatkamaan? Olisiko järkevämpää pitää tauko ennen kuin jatkat? Jatka ainoastaan, mikäli sinulla on valmiiksi muotoiltuna kysymykset 8 ja 9. Jos näin ei ole, pidä tauko / järjestä uusi tapaaminen ja suunnittele kysymykset huolellisesti.*

8. Onko joku _____ / Kuulin, että joku on voinut _____ . Kerro siitä. *Kuvaa lyhyesti epäiltyä tapahtumaa sanomatta epäilyllä nimeä ja tuomatta esille liikaa yksityiskohtia epäilyyn liittyen. Esim. Onko joku lyönyt sinua / pyytänyt sinua riisumaan tms. Huom: mikäli epäilyyn liittyy vahva vaihtoehtoinen selitys siitä, että joku on yrittänyt vaikuttaa lapsen kertomukseen (esim. huoltoriita) kannattaa olla esittämättä näin suoria kysymyksiä.*

9. Opettajasi/lääkäri/psykologi/naapurisi kertoi minulle / näytti minulle (piirustuksen jonka olit piirtänyt tms.), voisitko kertoa siitä?

Jos epäily liittyy piirustukseen tai leikkiin: Miten sinulle tuli mieleen piirtää / leikkiä tuota?

Heti kun lapsi ymmärtää mistä on tarkoitus puhua, siirry avoimiin kysymyksiin (osio 5). HUOM! Jos on selvää, että lapsi ymmärtää, mistä on tarkoitus puhua mutta ei halua puhua tai pysty puhumaan siitä, tulisi varoa esittämättä yhä tarkempia kysymyksiä. Ongelma saattaa olla lapsen jännittyneisyys tai ujous ja siihen saattaa auttaa palaamista välillisesti neutraaliin aiheeseen, tauon pitäminen tai toisen tapaamisen järjestäminen. On tosin myös pidettävä mielessä, että lapsen ei ole pakko kertoa haastattelussa mitään.

---

² Englanninkielinen kysymys Has anyone been bothering you? on jätetty pois tästä versiosta.

OSA 5 Epäilyn tutkiminen

5.1 Avoimet kysymykset (Open-ended questions)

Jos lapsi on alle 6-vuotias, kannattaa aina viitata lapsen kertomaan asiaan pyytämättä lisää tietoa siitä, jotta lapsi varmasti pysyy aiheessa (Lapsi: Setä koski pyllyyn. Haastattelija: Kerro siitä kun setä koski pyllyyn).

**Kerro minulle kaikki siitä.
Mitä sitten tapahtui? / Kerro vielä lisää siitä.**

Mitä muuta pystyt kertomaan siitä?

Käytä näitä niin usein kunnes olet saanut kattavan kertomuksen epäilystä.

MIKÄLI LAPSEN KERTOMUS ON HYVIN YLEINEN TAI MUUTEN ON EPÄSELVÄÄ, ONKO VASTAAVIA TAPAHTUMIA OLLUT YKSI VAI USEAMPIA, SIIRRY OSIOON 5.2.

Mieti tarkasti tuota päivää (iltaa/yötä) ja kerro minulle kaikki mitä tapahtui _____ (lapsen mainitsema epäilyä edeltävä tapahtuma) lähtien kunnes _____ (epäily lapsen kuvaamalla tavalla).

Kerro lisää (henkilöstä/asiasta/toiminnasta lapsen kuvaamalla tavalla)

Mainitsit (henkilöä/asiaa/toimintaa). Kerro siitä enemmän.

Aikaisemmin kerroit jotakin _____ sta. Voitko kertoa minulle siitä lisää / kaiken minkä vaan muistat siitä?

Jos lapsen kertomat asiat ovat epäselviä, voit tuoda asian esille esim. sanomalla:

Olet kertonut (jaksanut kertoa/auttanut paljon kertomalla) paljon asioita, mutta minulle on edelleen vähän epäselvää. Jotta varmasti ymmärtäisin oikein, voisitko kertoa alusta asti tarkalleen, miten kaikki tapahtui (miten kaikki alkoi/miten kaikki loppui/mitä tapahtui ensin ja mitä sitten/missä mitkä asiat tapahtuivat jne.)

5.2 Tapahtumakertojen erottelu

Tapahtuiko tämä kerran vai useamman kerran? Mikäli lapsi kertoo asian tapahtuneen usean kerran, käy läpi jokaista kertaa mahdollisimman tarkkaan.

Kerro minulle viimeisestä (ensimmäisestä/kerrasta tietyssä paikassa/jonka muistat parhaiten) kerrasta, kun jotain tapahtui. Haluan tietää, mitä tapahtui ihan alusta ihan loppuun saakka. Esim. ”Kerro siitä keittiössä tapahtuneesta kerrasta alusta loppuun”.

**Mitä tapahtui ensin?
Mitä sitten tapahtui?
Kerro siitä lisää.
Mitä muuta pystyt kertomaan siitä?
Miten se tilanne loppui?
Mitä tapahtui sen jälkeen?**

Onko vielä jokin kerta, jota muistat hyvin? Kerro minulle siitä kerrasta. Haluan tietää, mitä tapahtui ihan alusta ihan loppuun saakka.

Mieti tarkkaan tuota (ajankohtaa) ja kerro minulle kaikki, mitä silloin tapahtui alusta loppuun (konkretisoi: siitä kun menitte taloon kunnes hän sanoit että voit mennä kotiin).

**Mitä sitten tapahtui?
Kerro siitä lisää.
Mitä muuta pystyt kertomaan siitä?**

**Kerro lisää (lapsen mainitsemasta ihmisestä, paikasta, toiminnasta).
Mainitsit (ihmistä, toimintaa, paikkaa). Kerro siitä lisää.**

5.3 Tarkentavia kysymyksiä liittyen lapsen mainitsemaan tietoon (Focused questions relating to information mentioned by the child)

Mikäli keskeisiä yksityiskohtia vielä puuttuu, voi näihin viitata ja pyytää lasta kertomaan niistä lisää. Esimerkiksi:

Kerroit, että olitte kaupassa. Missä tarkalleen olitte? Kerro siitä kaupasta. Aiemmin mainitsit, että hän löi sinua kepillä. Kerro siitä kepeistä. Kerroit naapurista. Tiedätkö hänen nimeään? Kerro hänestä.

Kerroit, että luokkakaverisi näki tämän. Mikä hänen nimensä on? Kerro, mitä hän teki. Sanoit, että katsoitte TV:tä. Missä tarkalleen olitte? Kerro siitä kaikki.

Muista myös tarkistaa epäilyn kannalta keskeiset termit, joita lapsi on käyttänyt ts. mitä lapsi on niillä tarkoittanut. Esimerkiksi:

Kun sanoit, että hän pahoinpiteli/löi/hiplaili sinua, niin mitä sinä sillä tarkoitat? ”Haluan vielä tarkistaa, että ymmärrämme samalla tavalla sen, mitä sinulle on tapahtunut, koska sinä olit siinä ainoana paikalla. Kerro minulle vielä mitä tarkoittaa _____”. Tai ”Joskus ihmiset tarkoittavat eri asioita puhuessaan _____sta, sen takia olisi hyvä jos voisit selittää tarkkaan mitä sillä tarkoitat”.

Lasta voi myös pyytää näyttämään (Esim. miten käsi oli _____lyödessä?) tai piirtämään (Esim. talon pohjapiirustus tai asentoa tms.).

Nyt haluan varmistaa, että olen ymmärtänyt kaiken, ja katsoa, jos minun tarvitsee vielä kysyä sinulta jotain. Minun pitää hetken katsoa muistiinpanojani (/mieltä mitä olet minulle kertonut/käydä juttelemassa työkaiverin kanssa).

Tauon aikana: käy läpi mitä lapsi/nuori on kertonut ja arvioi, onko puuttuvaa tietoa niin paljon (tai onko haastateltava niin väsynyt), että kannattaa pitää uusi haastattelu toisena päivänä. Jos jatkat tauon jälkeen, muotoile valmiiksi kysymykset itsellesi paperille.

Käy läpi testattavat hypoteesit (vaihtoehtoiset selitykset) epäilylle ja varmista, että niihin on pyritty saamaan mahdollisimman paljon tietoa, sekä suunnittele kysymyksiä, joiden avulla niitä voidaan vielä testata.

Esimerkiksi, mikäli lapsi on kertonut isän lyöneen mutta vaihtoehtoinen hypoteesi on, että lapsen äiti on vaikuttanut lapsen tapaan käsittää tilannetta, pyydetään lasta kertomaan tarkasti äidin käsityksistä ja äidin kanssa käytyistä keskusteluista, esimerkiksi:

Miten äiti sai tietää tästä?

Mitä äiti on isästä puhunut?

Tauon jälkeen: *Kysy avoimia ja tarkentavia (Kerro lisää ___sta/Missä/milloin jne.) kysymyksiä aiheista joita lapsi ei ole maininnut tai joista hän ei ole kertonut kattavasti. Jokaisen tarkentavan tai suoran kysymyksen jälkeen, käytä ”Kerro siitä lisää”-muotoa.*

OSA 7: Kysymykset koskien asioita joita lapsi EI ole maininnut
(Eliciting information that has not been mentioned by the child)

Käytä näitä vain mikäli olet jo kokeillut avoimempia kysymyksiä mutta arvioit, että tärkeää tietoa vielä puuttuu. Aina kun mahdollista, käytä ”kerro siitä”-muotoa kun olet tuonut jonkun uuden asian keskusteluun.

Huom! Viittaa tapaukseen lapsen käyttämällä sanoilla ja pyydä lasta ensin kertomaan lisää yksityiskohtia ennen kuin siirryt tarkentaviin kysymyksiin. (”Kerro vielä siitä miehestä” ensin, sitten tarkennetaan: Minkänäköinen, minkäniminen jne.)

Kysymysten muotoilu (kun kysytään asioista, joita lapsi EI ole ennen maininnut):

Kun kerroit minulle (tapahtumasta, viitaten aikaan tai paikkaan), mainitsit (henkilöä/tapahtumaa/toimintaa). Tekikö/oliko (tarkentava kysymys)?

Odota vastausta, jos sopivaa, kysy:

Kerro minulle kaikki siitä.

Esimerkiksi:

Kun kerroit siitä kerrasta kellarissa, sanoit että hän riisui housujaan. Tapahtuiko sinun vaatteillesi mitään? Kerro siitä.

Kun kerroit viime kerrasta kun jotain tapahtui, niin sanoit että hän kosketteli sinua. Koskiko hän vaatteiden päältä vai alta vai molempia, muistatko? Kerro siitä.

Kerroit, että jotain tapahtui leikkipuistossa. Oliko kukaan muu siellä lähellä silloin? / Näkikö kukaan sitä? Kerro siitä.

Tiedätkö, onko sellaista tapahtunut muille lapsille Kerro siitä.

Kerroit, että jotain tapahtui aitassa. Tiedätkö, milloin tämä tapahtui?

Onko kukaan muu tehnyt sinulle tällaista? Kerro siitä.

OSA 8: Mikäli lapsi ei ole antanut epäilyyn liittyvää tietoa
(If child fails to mention information you expected)

Käytä ainoastaan ennalta mietittyjä kysymyksiä. Tässä vaiheessa on hyvä, että on ennen haastattelua miettinyt valmiiksi suorimman tavan kysyä epäilystä. Mikäli lapsi ei ole kertonut epäilystä tai ei kerro suorimmankaan kysymyksen jälkeen, on todennäköistä, ettei haastattelua kannata enää jatkaa.

Suorin viittaus epäilyyn voi olla esim.

Olen ymmärtänyt, että päiväkodissa olisit puhunut jotain pippelin pussaamisesta. Kerro siitä... Mitä sillä tarkoittit? / Mitä se pippelin pussaaminen tarkoittaa? TAI

Olen nähnyt käymiäsi nettikeskusteluja joissa kirjoitat, että sinua olisi käytetty hyväksi. Voisitko kertoa siitä / mitä sillä tarkoittit.

Jos epäily perustuu lapsen aiempaan kertomukseen epäilystä, sano:

Kuulin, että puhuit _____n kanssa (missä, milloin). Kerro mistä puhuitte. Jos lapsi alkaa kertoa, jatka avoimilla kysymyksillä ("Kerro siitä"), jos ei, siirry seuraavaan kysymykseen (muotoile tapauskohtaisesti):

Kuulin (_____sanoi), että kerroit/X sai käsityksen/ymmärsi niin, että _____on tapahtunut (epäilyn yhteenveto mainitsematta epäiltyä ja antamalla mahdollisimman vähän yksityiskohtaista tai epäilyn syyllisyyteen viittaavaa tietoa). Kerro minulle siitä kaikki.

Jos epäily perustuu silminäkijätodistajaan, sano:

Kuulin, että joku näki (epäilyn yhteenveto mainitsematta epäiltyä ja antamalla mahdollisimman vähän yksityiskohtaista tai epäilyn syyllisyyteen viittaavaa tietoa). Kerro minulle siitä kaikki.

Jos lapsi alkaa kertoa, jatka avoimilla kysymyksillä ("Kerro siitä"), jos ei, siirry seuraavaan kysymykseen (muotoile tapauskohtaisesti):

Onko jotain tapahtunut sinulle (aika/paikka)? Kerro minulle kaikki siitä.

Jos lapsella on vammoja, mustelmia tms., sano:

Näen, että sinulla on (vammoja/mustelmia tms.). Kerro minulle miten ne on tullut.

Onko joku (epäilyn yhteenveto mainitsematta epäiltyä ja antamalla mahdollisimman vähän yksityiskohtaista tai epäilyn syyllisyyteen viittaavaa tietoa)? Kerro minulle siitä kaikki.

OSA 9 Tietoa ilmitulosta (Information about the disclosure)

Mikäli lapsi on kertonut puhuneensa tapahtumista jollekulle, siirry heti kysymykseen nro 6 alla. Jos ei, kysy seuraavaa:

- 1. Mitä tapahtui (1. tapauksen) jälkeen?**
- 2. Mitä sitten tapahtui?**
- 3. Tietääkö kukaan muu mitä tapahtui? (-> Kuka?)**
- 4. Miten (henkilö/henkilöt) sai(vat) tietää tästä?**
- 5. Kuka oli ensimmäinen henkilö sinun ja (tekijän) lisäksi joka sai tietää asiasta?**
- 6. Kerro minulle miten (henkilö) sai tietää tämän?**
- 7. Tietääkö kukaan muu (lapsen kertomasta asiasta)?**

OSA 10: Lopetus

Kiitä lasta siitä, että hän on ollut tapaamassa sinua, mutta älä palkitse. Kysy vielä:

- Onko vielä jotain, mitä minun pitäisi mielestäsi tietää?**
- Onko sinulla jotain, mitä vielä haluaisit kertoa minulle?**
- Onko sinulla minulta kysyttävää?**

Mikäli mahdollista, anna lapselle yhteystiedot, mihin hän voi halutessaan olla yhteydessä:

Jos sinulle tulee tämän jälkeen mieleen jotain, mitä haluat minulle kertoa, voit (soittaa/kirjoittaa/tulla) tähän (numeroon/osoitteeseen, mahdolliset ajat).

OSA 11: Neutraali aihe

Mitä aiot tehdä kun lähdet täältä tänään?

OSA 12: Vastakuulustelu

Tämän tulisi tapahtua mahdollisimman pian edellisten kuulemisten jälkeen, eli se on suunniteltava jo alusta asti. Kuuleminen tulisi myös suorittaa samalla tavalla kuin aiempi kuuleminen ja tilaisuutta tulisi muistaa hyödyntää myös muun mahdollisesti aiemmin tarkentamattoman tiedon keräämiseen.

Epäillyn ja hänen avustajansa esittämien näkökohtien läpikäynti.

Käydään uudelleen läpi, että pitää puhua totta, saa sanoa ettei ymmärrä tai ei tiedä ja pitää korjata haastattelijaa, jos hän tekee virheen.

Muotoile kysymykset lapsen ikätason mukaisesti.

Liite 4. Tutkinnan tarkastuslista

(Alkuperäinen lähde Burmoi, 2012, muokattu.)

Rikosilmoitusnumero: _____

Rikosnimike: _____

Asianomistaja / RE: _____

Asianomistajan oikeudet:

Tarkistettu

Lisätietoja

Vastaajakelpoisuus tarkistettu	☐	_____
Oikeudenkäyntiavustajan tarve harkittu	☐	_____
Oikeudenkäyntiavustaja tarvittaessa hankittu	☐	_____
Edunvalvojan sijaisen tarve määritelty	☐	_____
Edunvalvojan sijainen tarvittaessa hankittu	☐	_____
Tukihenkilön tarve määritelty	☐	_____
Tukihenkilö tarvittaessa hankittu	☐	_____
Esitutkintayhteistyö AO:n oikeuksien turvaamiseen liittyen	☐	_____

Epäillyn rekisteröinti:

Epäillyn kuvaaminen	☐	_____
DNA	☐	_____
Jalkineenjäljet	☐	_____
Sormenjäljet	☐	_____
Muut tuntomerkit	☐	_____

Paikka- / tekninen tutkinta suoritettu:

TEK -pöytäkirja laadittu	☐	_____
Päätelaitetutkinta suoritettu	☐	_____
Valokuvaliite	☐	_____

Rekisterit:

Etsintäkuulutustiedot tarkistettu	☐	_____
Aseluvat tarkastettu	☐	_____

Ajo-oikeuteen liittyvät luvat:

Ajokorttisyöttö tehty

_____

Ammattiajo- tai opetuslupa ym.

_____

Muut luvat (JV -kortti jne.)

_____

Epäillyn avoimet jutut tarkistettu

_____

Sarjoittamis- ja vihjetiedot välitetty:

RTP

_____

Alueneukkari

_____

Lapsen kuuleminen:

Suoritettu itse

_____

Virka-apuna oikeuspsykiatrisessa yksikössä

_____

Jos virka-apuna, virka-apupyynnö

_____

Jos virka-apuna, lausunto tarvittaessa

_____

Litteroitu teksti

_____

Videotallelle

_____

Vastakuulustelu

_____

Luotettavuuden arvioinnin tarve arvioitu

_____

Haitan arviointi

_____

Esitutkintayhteistyö lapsen kuulemiseen liittyen

_____

Somaattiset tutkimukset:

Virka-apupyynnö

_____

Luvat

_____

Lausunnon tarpeen arviointi

_____

Oikeuslääketieteelliset näytteet

_____

Esitutkintayhteistyö somaattisiin tutkimuksiin liittyen

_____

Lastensuojeluyhteistyö

Lastensuojeluilmoitus tehty

_____

Jos epäilty alle 18 v: ilmoitettu lastensuojeluun

_____

Jos epäilty alle 18 v: kuulustelukertomus lastensuojeluun

_____

Ilmoitettu lastensuojeluun tutkinnan lopputuloksesta

_____

Esitutkintayhteistyö lastensuojeluyhteistyöhön liittyen

_____

Muuta:

ETL 5:1 ennakoilmoitus syyttäjälle tehty _____

Pakkokeinot:

Voimassaolevat pakkokeinot merkitty kansilehdelle _____

Patjamerkinnot _____

Tutkintamuistio:

Päivittäminen _____

Avainsanat syötetty tutkintamuistioon _____

Tutkintasuunnitelma _____

Sovittelun mahdollisuus harkittu/sovitteluun toimitettu _____

Rikosuhripäivystys _____

Sivunumerointi (sis.liitteet) tarkastettu _____

Salassapito/julkisuus/leimat _____

Loppulausunto _____

Rikoshyödyn jäljittäminen huomioitu _____

Menettämisseuraamus _____

Turvaamistoimenpide _____

Ulkomaalaisen maassaolon edellytykset tarkastettu _____

/ käännytyksen/karkotuksen edellytykset tarkastettu _____

Esitutkintayhteistyö muissa asioissa _____

Päiväys _____

Allekirjoitus _____

KIRJOITTAJAT

Noora Ellonen (kriminologian dosentti, tutkija) on työskennellyt Poliisiammattikorkeakoulussa Suomen Akatemian rahoittamana tutkijatohtorina vuodesta 2011. Sitä ennen Ellonen on tutkinut lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja siihen liittyviä viranomaisprosesseja muissa tutkimushankkeissa usean vuoden ajan. Ellonen edustaa laaja-alaista tutkimusosaamista lapsiin kohdistuvasta väkivallasta sekä kriminologian että sosiaalitieteiden alalta.

Minna Joki-Erkkilä (LL, naistentautien ja synnytysten erikoislääkäri) on työskennellyt vuodesta 1998 alkaen TAYS: n lapsi- ja nuorisogynekologisella vastaanotolla. Vuodesta 2008 Joki-Erkkilä on työskennellyt lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön yhteydessä, johon lasten seksuaalisten hyväksikäyttöjen tutkimukset eriytettiin. Joki-Erkkilä on ollut kehittämässä niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin epäillyn lapsen kohdistuneen seksuaalisen kaltoinkohtelun somaattista tutkimusta ja viranomaisyhteistyötä. Hän on THL:n asiantuntija työryhmän, sosiaalipediatrian valiokunnan gynekologian yhdyshenkilö, kansainvälisen Helfer's Society asiantuntijaryhmän jäsen ja Tampereen kaupungin lapsen kaltoinkohtelun puuttumisen työryhmän jäsen.

Julia Korkman (PsT, psykologi) on ollut kiinnittynyt HUS lasten ja nuorten oikeuspsykiatriseen osaamiskeskukseen sen perustamisesta eli vuodesta 2006 lähtien. Korkman tekee myös tieteellistä tutkimusta yhteistyössä Åbo Akademin psykologian laitoksen oikeuspsykologisen tutkimusryhmän kanssa. Vuonna 2006 Korkman väitteli lasten haastatteluista seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen yhteydessä. Hän on ollut mukana kehittämässä ensimmäistä laajaa koulutusta poliisille lasten kuulemisesta rikosprosesseissa, ja kouluttaa jatkuvasti muun muassa Oikeusministeriössä, Valtakunnansyyttäjänvirastossa sekä yliopistoissa ja yliopistollisissa sairaaloissa.

Ilkka Lahtinen (käräjätuomari) on työskennellyt Espoon käräjäoikeudessa ja nyttemmin Helsingin hovioikeuden ma. hovioikeudenneuvoksena. Lahtinen on käsitellyt sekä lapsiin kohdistuneita rikoksia että lasten tekemiä rikoksia. Lahtinen on myös toiminut kouluttajana muun muassa oikeusministeriössä, poliisihallinnossa ja syyttäjänvirastossa.

Anu Mantila (OTL, valtiosyyttäjä) on toiminut Valtakunnansyyttäjänvirastossa naisiin ja lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin erikoistuneen syyttäjär ryhmän vetäjänä vuodesta 2007 lähtien. Aihealueen juridiikan asiantuntijatehtävässään hän on osallistunut lainvalmistelutyöhön, koulutuksen suunnitteluun sekä valtakunnallisen tason sidosryhmäyhteistyöhön.

Satu Rantaeskola (OTK, varatuomari, yliopettaja) on toiminut lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyssä rikosprosessissa sen eri vaiheissa. Rantaeskola on käsitellyt tapauksia sekä käräjäoikeudessa että hovioikeudessa ja toiminut syyttäjänä lapsiin kohdistuneissa ja nuorten tekemissä rikoksissa. Rantaeskola on toiminut pitkään asianajotehtävissä avustaen lasta tai nuorta tämän ollessa asianomistajan asemassa tai rikosasiassa edunvalvojan sijaisena toimien. Rantaeskola toimii tällä hetkellä yliopettajana Poliisiammattikorkeakoulussa päävastuuaineinaan rikosprosessioikeus, siviilioikeus ja rikosoikeus.

Leena Salovartio (kihlakunnansyyttäjä) on toiminut naisiin ja lapsiin kohdistuvien rikosten avainsyyttäjänä vuodesta 2000 ja erikoissyyttäjänä vuodesta 2008 alkaen. Vahvana painotuksena hänen työssään ovat olleet lapsiin kohdistuvat rikokset. Salovartio on osallistunut aihealueen lainvalmistelutyöhön ja lapsiin kohdistuvien rikosten paikalliseen ja valtakunnalliseen kehitystyöhön sekä toiminut kouluttajana syyttäjälaitoksessa ja sen ulkopuolella.

Mia Tuominen (HTM, rikoskomisario) on työskennellyt naisiin ja lapsiin kohdistuvien rikosten väkivallan asiantuntijatehtävissä vuodesta 2009 lähtien. Hän toimii Poliisihallituksen toteuttaman haastattelukoulutuksen vetäjänä. Nykyisten tutkinnanjohtajan tehtävien lisäksi Tuominen työskentelee muun muassa kansallisen lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämisen asiantuntijatyöryhmän jäsenenä sekä kansallisena asiantuntijana muissa lapsirikoksiin liittyvissä tehtävissä.

Sarimari Tupola (LT, lastentautien erikoislääkäri) on työskennellyt HYKS sosiaalipediatrian vastaanotolla vuodesta 2002 alkaen. Hän on ollut mukana kehittämässä HYKSin toimintamalleja lasten pahoinpitelyselvittelyissä sekä osallistunut vuosien ajan Helsingin alueen lasten pahoinpitelyselvittelyjä arvioivan viranomaisryhmän toimintaan.

Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia
(ISSN 1455-8262)

Vesa Huotari & Matti Vuorensyrjä: Henkilöstön työhyvinvointi, johtaminen ja organisaatioilmasto. Poliisin henkilöstöbarometri kehittämisen välineenä. 41/2011. 40,70 €.

Sanna-Mari Humppi & Noora Ellonen: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. 40/2010. 40,70 €

Mirkka Kreuz: Terrorismin torjunta Suomessa. 39/2010. 40,70 €

Arno Tanner & Laura Koivisto-Khazaal: Maahanmuutto- ja ulkomaalaisviranomaiset mediassa. Näkyvyys, viestinnän laatu ja osallistuminen keskusteluun. 38/2009. 23,10 €

Matti Vuorensyrjä: Tulos- ja kehityskeskustelujen arviointi ja kehittäminen poliisihallinnossa. 37/2009. 16,50 €

Petri Rainiala: Tiedottajan käyttö poliisin tiedonhankintamenetelmänä. 36/2009. 23,10 €

Erkki Hämäläinen: Eurooppalaistuva lainvalvonta: Euroopan unionin järjestäytyneen rikollisuuden torjuntapolitiikan toteutuminen Suomessa. 35/2009. 27,50 €

Terhi Hakamo, Kirsi Jauhiainen, Anne Alvesalo & Erja Virta: Talousrikokset rikosprosessissa. 33/2009. 40,70 €

Outi Roivainen & Elina Ruuskanen: Laki ja järjestys? Poliisien ja kaupunkilaisten näkemyksiä järjestyslaista sekä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden valvonnasta. 32/2008. 23,10 €

Anna Vanhala: Piiri pieni pyörii. Poliisipäälliköiden ammatti-identiteetti ja työelämäkerrat. 31/2007. 16,50 €

Anna-Liisa Heusala, Anja Lohiniva & Antti Malmi: Samalla puolella – eri puolilla rajaa. Rajaturvallisuuden edistäminen Suomen ja Venäjän viranomaisyhteistyönä. 30/2008. 25,30 €

**Poliisiammattikorkeakoulun raportteja
(ISSN 1797-5743)**

Jenni Niemi & Iina Sahramäki: Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2011. 104/2012. 16,50 €

Noora Ellonen: Kurin alaiset – Lasten ja vanhempien välisten ristiriitojen ratkaiseminen perheissä. 103/2012. 27,50 €

Risto Honkonen & Vesa Mutttilainen: Poliisin toimintaympäristö. Poliisiammattikorkeakoulun katsaus 2012. 102/2012. 23,10 €

Tomi Lintonen, Sanna Rönkä, Elina Kotovirta & Anne Konu: Huumeet Suomessa 2020 -ennakointitutkimus. 101/2012. 16,50 €

Anna Leppänen & Vesa Mutttilainen: Poliisin tietoon tullut korruptiokollisuus Suomessa 2007–2010. 100/2012. 16,50 €

Jouni Perttula: Pirkanmaan turvallisuusklusteri? Esiselvitys hankkeen toteutettavuudesta. 99/2012. 16,50 €

Matti Vuorensyrjä: Poliisihenkilöstön työkyky ja työssä jaksaminen. 98/2012. 27,50 €

Kristiina Haraholma: Poliisin hallintorakenneuudistus 97/2011. 27,50 €

Matti Vuorensyrjä: Poliisin perustutkintokoulutuksen vaikuttavuus. 96/2011. 16,50 €.

Jenni Niemi: Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2010. 95/2011. 11,00 €

Mika Susi & Niina Pekkala (toim.): Terrorismin rahoitus. 94/2011. 40,70 €

Milla Lumio: Hymyn takana – Thaimaalaiset maahanmuuttajat, viranomaiset ja kotoutuminen. 93/2011. 16,50 €

Sanna-Mari Kuoppamäki: Poliisin ja Rajavartiolaitoksen turvapaikkamenettelyt ja viranomaisyhteistyö 92/2011. 27,50 €

**Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat
(ISSN 1455-8270)**

Antti Laakso: Poliisisanasto suomi–venäjä. 19/2013. 23,10 €

Kimmo K. Kiiski: Poliisin rooli kuolemansyyntutkinnassa. 18/2009.
2. uudistettu painos. 23,10 €

Johan Boucht & Dan Frände; suom. Markus Wahlberg: Suomen rikosoikeus. Rikosoikeuden yleisten oppien perusteet. 17/2008.
23,10 €

Reima Kukkonen: Keinotekoisista varallisuusjärjestelyistä ulosotossa ja velallisen rikoksissa. 16/2007. 16,50 €

Risto Honkonen & Nora Senvall (toim.): Poliisin johtamista kehittämässä. 15/2007. 16,50 €

Janne Häyrynen & Tero Kurenmaa: Arvopaperimarkkinarikokset. 14/2006. 16,50 €

Anne Alvesalo & Ari-Matti Nuutila (toim.): Rangaistava työn turvattomuus. 13/2006. 11,00 €

Anne Jokinen: Rikos jää tekijän mieleen. Muistijälkitesti rikostutkimenetelmänä. 12/2005. 11,00 €

Nina Pelkonen: Kriisin ABC. Käsikirja poliisin käyttöön. 11/2005.
11,00 €

Arto Hankilanoja: Työturvallisuus ja vastuun kohdentuminen poliisihallinnossa. 10/2003 2. uudistettu painos 2007. 11,00 €

**Kaikki Poliisiammattikorkeakoulun julkaisut löytyvät osoitteesta
www.polamk.fi/julkaisut.**

Lapsiin kohdistuva väkivalta ja lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ovat moniulotteisia ilmiöitä, joiden tutkinta vaatii monipuolista osaamista ja viranomaisyhteistyötä. Niihin liittyvien rikosepäilyjen tutkinta on aina vaativaa rikostutkintaa, joka tulisi keskittää tapauksiin erikoistuneille poliiseille. Tutkintaa tekevät kuitenkin myös erikoistumattomat poliisit, koska erikoiskoulutuksen saaneita poliiseja ei ole riittävästi. Siksi on tärkeää, että jokaisella poliisilla on tietoa lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten erityispiirteistä ja valmiuksia perehtyä tutkittaviin tapauksiin.

Kirja kokoaa näiden rikosepäilyjen tutkinnan erityispiirteitä kaikesta esitutkinnan vaiheista. Teos on ensisijaisesti tarkoitettu oppikirjaksi poliisin perus- ja täydennyskoulutukseen, mutta se toimii myös oppaana tapauksia tutkiville poliiseille. Kirja on suunnattu niille poliisiopiskelijoille ja poliiseille, jotka jo tuntevat esitutkintaan liittyvät säädökset yleisesti: kaikkia rikostutkinnan toimenpiteitä ei kerrata, vaan esiin nostetaan erityistä huomiota vaativia asioita tässä aihepiirissä.

Lainsäädännöllisesti teos pohjautuu esitutkinta-, poliisi- ja pakokokeinolakiin, jotka ovat voimassa vuoden 2014 alusta alkaen. Sisältö perustuu poliisien ja muiden asiantuntijoiden kokemukseen sekä uusimpaan tutkimustietoon. Kirjan kokoamiseen ovat osallistuneet monien eri alojen asiantuntijat, jotka työskentelevät päivittäin lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten epäilyjen parissa.

Poliisiammattikorkeakoulu

ISBN 978-951-815-247-0

9 789518 152470